

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI**

CUMHURİYET DÖNEMİNDE “İSTANBUL HALİ”

Yüksek Lisans Tezi

EROL BİLEN

İstanbul 2013

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI**

CUMHURİYET DÖNEMİNDE “İSTANBUL HALİ”

Yüksek Lisans Tezi

EROL BİLEN

Danışman: YARD.DOÇ.DR. İBRAHİM MURAT BOZKURT

İstanbul 2013

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT TARİHİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS
öğrencisi EROL BİLEN'nin CUMHURİYET DEVRİNDE " İSTANBUL HALİ " adlı tez
çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 28.06.2013 tarih ve 2013-24/17 sayılı kararıyla
oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy-çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 31.07.2013

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1. Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. İMURAT BOZKURT	
2. Jüri Üyesi	Prof. Dr. AHMET TABAKOĞLU	
3. Jüri Üyesi	Doç. Dr. HAMDİ GENÇ	

ÖZET

Türkiye 43 milyon tonluk sebze ve meyve üretimi ile dünyada Çin, Hindistan ve ABD'den sonra dördüncü sırada yer almaktadır. Taze meyve sebze üretimindeki miktarın önemli bir bölümü ülke içinde tüketilmekte bir bölümü de ihraç edilmektedir.

Ülkemizdeki sebze ve meyve üretim bölgelerinde yetişen ürünler, satışa konu olmaları bakımından toptancı hallerinde değerlendirilirler. Toptancı Halleri yirmi dört saat esasına göre çalışılan yoğun tempolu meslek dallarından biridir. Ticarete konu olan taze sebze ve meyvelerin kısa süre içinde bozulabilir olması, hallere nakliyatının, hallerde işlem görmesinin ve son tüketiciye ulaşacak mekanlara aktarılmasının seri ve hızlı bir şekilde yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Ülkemizdeki sebze ve meyve ticareti, Gümrük ve Ticaret Bakanlığına bağlı İç Ticaret Genel Müdürlüğü ve Bakanlık taşra teşkilatıyla birlikte il ve ilçe belediyelerinin koordinasyonu ile yürütülmektedir. 15-20 milyon civarına yaklaşan nüfusu ile ülkemizin ve dünyanın önemli metropollerinden birisi olan İstanbul'daki sebze ve meyve ticareti İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin kontrolünde yürütülmektedir. Bu kuruma bağlı olarak faaliyet gösteren Hal Müdürlüğü, hem haller içinde hem de haller dışında gerçekleşen toptan sebze ve meyve ticaretinin kontrol, denetim ve organizasyonunu sağlamakla yetkilidir. Müdürlük kendisine misyon olarak yaş meyve ve sebze ticaretinin kalite, standart ve sağlık kurallarına uygun olarak serbest rekabet sistemi içerisinde yapılmasını sağlamak, meyve sebze ticaretinin esas ayakları olan üretici, tüketici ve satıcıların çıkarlarını dengeli ve eşit şekilde korumak ve İstanbul'daki toptancı hallerini modern ve çağdaş bir alt yapı sistemine kavuşturmak olarak belirlemiştir.

ABSTRACT

THE ISTANBUL WHOLESALE FOOD MARKET IN THE REPUBLICAN PERIOD

All of the productions which are coming from the vegetable and fruit production areas of our country are appraised at the wholesale marketplaces to be sold. The Wholesale Marketplaces is a market which works very hard and in a rush on 24 hours a day basis.

Making trading vegetables and fruit in our country, organized by General Directorate of Domestic Trade which is under Customs and Trade Ministry and its provinces coordinating by municipality. The vegetable and fruit trading in Istanbul, which has around 15-20 Million population, organized under the control of The Metropolitan Municipality of Istanbul City.

The Directorate Of The Wholsale Market Place which is working under The Metropolitan Municipality of Istanbul City, is authorized control, inspection and organize all the vegetable and fruit trade which is being inside of The Wholsale Market Place or out side of it. The directorship designates a mission to its self that, to direct the fresh vegetables and fruit trade to be made in a free competition system and in a good quality standarts and appropriating health rules, considering the main steps of this trade, the producer, the cunsomers and the sellers, to protect all of their rights equivalently and obtain a modern infrastructure to the wholesale market places.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
OSMANLI DÖNEMİNDE İSTANBUL’UN İAŞESİ VE MEYVE SEBZE TİCARETİ	
1.1 Osmanlı Döneminde İstanbul.....	5
1.2 İstanbul’un İaşe Politikası.....	5
1.3 İstanbul’da Ticari Hayat ve Meyve Sebze Ticareti.....	16
1.4 Ürün Tedarik Merkezleri ve Dağıtım Kanalları.....	16
1.4.1 Gümrük, Kapan ve Yemişkapanı.....	17
1.4.2 Yemiş İskelesi ve Meyvehoş.....	21
1.4.3 Sebze İskelesi ve Sebzehane	21
1.4.4 Pazarlar	22
1.4.5 Pazarların Denetimi ve Muhtesip.....	26
1.4.6 Manavlar.....	29
1.4.7 Narh Uygulaması	29
1.5 Osmanlı Devletinde Meyve Sebze Esnafının Örgütlenmesi.....	31
1.6 Osmanlı Devletinde Meyve ve Sebzenin Dış Ticareti.....	33
1.7 Modern Belediyeciliğin Doğuşu ve Şehremaneti	35
1.7.1. Belediyenin Kusurlu Esnafı Yargılama ve Cezalandırma Yetkisi.....	36
1.8 Cumhuriyet Öncesi Meyve ve Sebze Ticareti	37

1.9	İaşe Nezareti.....	41
1.10	Milli Mücadele Döneminde Hal	41

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE İSTANBUL’DA MEYVE SEBZE TİCARETİ VE “İSTANBUL HALLERİ”

2.1	Cumhuriyet Döneminde İstanbul Halleri	43
2.2	Eminönü Merkez Hali	44
2.3	Topkapı Bostan Hali	59
2.4	Kadıköy Hali.....	60
2.5	Ataşehir Yaş Meyve ve Sebze Hali	61
2.6	Bayrampaşa Yaş Meyve ve Sebze Hali.....	61
2.7	Özel Haller	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE İSTANBUL’DA MEYVE SEBZE TİCARETİ VE “İSTANBUL HALİ”

3.1	Meyve Sebze Ticaretinin İşleyişi.....	65
3.2	Hallerin Fonksiyonları, Rol ve Önemi	66
3.3	Toptancı Hallerinde Meyve ve Sebze Ticareti İle Uğraşanlar.....	69
3.4	Haller İle İlgili Yasal Mevzuat.....	70
3.5	Günümüzde İstanbul.....	72

3.6 İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hal Müdürlüğü	72
3.6.1 <i>İstanbul Hal Müdürlüğü'nün Kuruluş Amacı</i>	73
3.6.2 <i>İstanbul Hal Müdürlüğü'nün Sorumluluk Alanı</i>	73
3.6.3 <i>İstanbul Hal Müdürlüğü'nün Görevleri</i>	74
3.6.4 <i>İstanbul Hal Müdürlüğü Birimleri</i>	78
3.7 Hal İçerisindeki Satış İlkeleri	80
3.8 Belediye Payı ve Komisyon.....	84
3.9 İstanbul Hal Müdürlüğü'nün Gelirleri.....	85
3.10 İstanbul Hal Müdürlüğü'nün Giderleri.....	86
3.11 Yıllara göre İstanbul Hali'nin Gelir Gider Miktarları.....	87
3.12 Yıllara Göre İstanbul Haline Gelen Sebze ve Meyve Tonajı.....	87
3.13 İstanbul Haline Başlıca Gelen Ürünler.....	89
3.14 İstanbul Hallerinde Fiyat Oluşumu ve Tespiti.....	90
3.15 İstanbul Halinde Tedarik, Tahmil ve Tahliye İşleyişi.....	90
3.16 İstanbul Halinden Alışveriş Yapan Müşteri Grupları.....	92
3.17 İstanbul Hal Esnafı ve Meslek Birlikleri.....	93
4. SONUÇ	94
KAYNAKÇA	98

Tablo ve Grafikler

Tablo 1 1894 Yılı İstatistiklerine Göre Osmanlı Meyve Sebze İhracatı	43
Tablo 2 Yıllara Göre İstanbul Hali'nin Gelir Gider Miktarları.....	96
Tablo 3 Yıllara Göre İstanbul Haline Gelen Sebze Ve Meyve Tonajı.....	96
Tablo 4 İstanbul Haline Başlıca Gelen Ürünler.....	97
Grafik 1 Yıllara Göre İstanbul Haline Gelen Sebze Ve Meyve Tonajı.....	97

KISALTMALAR

İBB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İTO	İstanbul Ticaret Odası
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
m.	Madde
MEGEP	Meslekî ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırmaları Dergisi
s.	Sayfa
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
TEAE	Tarımsal Ekonomik Araştırma Enstitüsü
TDK	Türk Dil Kurumu
TİM	Türkiye İhracatçılar Meclisi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

Türkiye her mevsim sebze ve meyve üretme imkanına sahip olan ve elindeki bu imkanı iyi kullanarak dünyanın meyve sebze üretiminde kendisine ilk sıralarda yer bulan önemli bir tarım ülkesidir. Dünya Tarım Örgütü FAO'nun 2010 yılı rakamlarına göre, Türkiye 43 milyon tonluk sebze ve meyve üretimi ile dünyada Çin, Hindistan ve ABD'den sonra dördüncü sırada yer almaktadır. Taze meyve sebze üretimindeki miktarın büyük bölümü ülke içinde tüketilmekte yüzde 5 gibi yani çok küçük bir bölümü de ihraç edilmektedir. Yüzde beşlik bu oran ne yazık ki uzun yıllardır devam etmektedir. İhracat yapan firmaların modern üretim ve pazarlama metotlarına uydukları, alıcı ülkelerin belirlediği her türlü gıda güvenilirliği ve kalite standartlarına uyum sağladıkları gözlenirken, ülke içine üretim yapan üreticilerinin benzer hassasiyeti göstermedikleri, tarım ilaçlarının bilinçsiz ve denetimsiz kullanımı, ürün hasat kayıplarının fazlalığı, ürünlerin sağlıksız taşınması ve satış ortamlarında meydana gelen eksikler ve uygunsuzluklar gibi birçok konuda kanunların, fiziksel altyapının ve yönetme işlevinin yetersiz kaldığı ortaya çıkmıştır. Meyve sebze ticaretinin üreticilerinin, satışının yapıldığı toptancı hallerinin ve sektörün diğer paydaşlarının bu gelişim eksikliğini ve diğer yetersizliklerini gidermek amacıyla yeni bir yasa yapılarak 2012 yılında yürürlüğe konulmuştur.

Ülkemizdeki sebze ve meyve üretim bölgelerinde yetişen ürünler, satışa konu olmaları bakımından toptancı hallerinde değerlendirilirler. Toptancı halleri ise bulundukları yerlerin özelliklerine göre *üretici toptancı halleri* ve *tüketici toptancı halleri* olmak üzere ikiye ayrılabilir. Üretici toptancı hallerine Antalya, Mersin gibi toptancı halleri örnek gösterilirken, tüketici toptancı hallerine ise İstanbul Hali örnek verilebilir.

Toptancı halleri meyve sebze ticaretinin merkezleri olduğu için, bir nevi borsa hizmeti görürler ve meyve sebze fiyatları toptancı hallerinde belirlenir. Bu fiyatlar belirlenirken Hale gelen malın miktarı, maliyetler ve pazarlık usulü önemli rol oynar. Toptancı Halleri yirmi dört saat esasına göre çalışılan, özellikle gece saatlerinde başlayan ve ertesi günün öğle saatlerinde sona eren mesaisiyle adeta zamanla yarışılan yoğun tempolu meslek dallarından biridir. Çünkü ticarete konu olan taze sebze ve

meyvelerin kısa süre içinde bozulabilir olması, nakliyatının, hallerde işlem görmesinin ve son tüketiciye satılacak mekanlara aktarılmasının seri ve hızlı bir şekilde yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Yakın zamanda 8.500 yıllık bir yerleşim yeri olduğu tespit edilen İstanbul, tarihi boyunca önemli bir ticaret ve yerleşim merkezi olmuştur. Bu özelliğini günümüzde de sürdürmekte olan İstanbul, 15-20 milyon civarına yaklaşan nüfusu ile ülkemizin ve dünyanın önemli metropollerinden birisidir. Hem Osmanlı döneminde hem de günümüzde tarımın çok az yapıldığı ve bu yönden dışarıya muhtaç olan İstanbul, meyve sebze ve diğer tarım ürünlerinin büyük oranda tüketildiği büyük bir tüketici kentidir.

Klasik Osmanlı Döneminde Sadrazamın idaresinde olan İstanbul'da belediye hizmetleri İstanbul Kadısı uhdesinde yürütülmekteydi. Meyve sebze ticaretinde denetim ve kontrolü Kadıya bağlı olarak çalışan İhtisap Ağasının yetkisi altındaydı. Osmanlı döneminde meyve sebzenin ticaretinin şehre giriş merkezleri yani devrin halleri meyve sebze kapanları gümrükler olmuştur. Bu yerlerin idaresi genellikle iltizam yada emanet usullerinden biriyle yapılmıştır. 1855 yılında kurulan Şehremanetinin kuruluşuyla modern belediye hizmetlerine geçilmiştir.

Cumhuriyet döneminde Hallerle ilgili mevzuat ilk olarak 1930 yılındaki Belediye Kanunu ile oluşturulmuş ardından 1960, 1995 ve 2012 yılında yürürlüğe giren kanunlarla meyve sebze ticareti düzenlenmiştir. Özellikle 2012 yılında yürürlüğe giren 5957 sayılı sebze ve meyve ticareti ile ilgili kanunla gelen bildirim usulü ve merkezi Hal Kayıt Sistemi ile ülkemizde sebze ve meyve sektöründe yeni bir dönem başlamıştır.

Ülkemizdeki sebze ve meyve ticareti, Gümrük ve Ticaret Bakanlığına bağlı İç Ticaret Genel Müdürlüğü ve Bakanlık taşra teşkilatıyla birlikte il ve ilçe belediyelerinin denetim ve koordinasyonu altında yürütülmektedir. İstanbul'daki sebze ve meyve ticareti de İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin denetim ve kontrolünde yürütülmektedir. Bu kuruma bağlı olarak faaliyet gösteren Hal Müdürlüğü, hem haller içinde hem de haller dışında toptan sebze ve meyve toptan ticaretinin kontrol, denetim ve organizasyonunu sağlamakla yetkilidir. Müdürlük kendisine misyon olarak yaş meyve ve sebze ticaretinin kalite, standart ve sağlık kurallarına uygun olarak serbest rekabet

sistemi içerisinde yapılmasını sağlamak, meyve sebze ticaretinin esas ayakları olan üretici, tüketici ve satıcıların çıkarlarını dengeli ve eşit şekilde korumak ve İstanbul'daki toptancı hallerini modern ve çağdaş bir alt yapı sistemine kavuşturmak olarak belirlemiştir.

2012 yılında yürürlüğe giren yeni kanunla esas olarak getirilen bildirim usulü ve Hal Kayıt sistemi ile yüzlerce yıllık bir problem olan üreticinin korunması ve kayıt dışılığın önüne geçilmesine, sektörde izlenebilirlik, hesap verilebilirlik ve saydamlık sağlanması amaçlanmaktadır. Bakanlık ve diğer yetkililerin ifadelerinde meyve sebze ticaretinde yüzde 70 gibi bir kayıt dışılık oranından genellikle bahsedilse de bunun herhangi bir objektif istatistiğe dayanmadığı ve uzun yıllardır söylenegelen bir yargı olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü yirmi otuz yıl önceden bu yana gelen gazete kupürlerinde ve beyanlarda hep aynı orandan söz edilmektedir. Ancak yine de sektördeki kayıt dışılık azımsanmayacak kadar fazladır. Yeni kanunla üreticinin meslek birliklerine sahip olması teşvik edilmiş, meslek birliklerine hem Hal içinde hem de pazarlarda mallarını satabilmeleri için %25 oranında yer tahsis kararlaştırılmıştır. Ancak üreticilerin (çiftçilerin) çok büyük bir kısmı yine de meslek birlikleri kuramamakta ya da mevcut birliklere bilerek ya da bilmeyerek dahil olmamakta ve mallarını komisyon usulü satıcıya vermek zorunda kalmaktadırlar. Bu noktada il ve ilçelerdeki yerel idare görevlilerine, tarım ve ticaretle ilgili bakanlıkların merkez ve taşra teşkilatlarına, belediyelere, bölgelerde kurulan kalkınma ajanslarına ve meslekle ilgili birliklere üreticiyi bilinçlendirici ve birlik olmaya teşvik edici çalışmalar yapmak gibi önemli görevler düşmektedir.

Bu çalışmada İstanbul'un iâşesi bağlamında önemli rol oynayan meyve ve sebzenin temini, alım satımı, dağıtım kanalları ve meyve sebze sektörünün aktörleri ele alınmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde Osmanlı Döneminde İstanbul'un iâşesi ve meyve sebze ticareti ele alınarak İstanbul'un iâşe politikası ve sebze ve meyvenin tedarik ve dağıtımı, kapanlar, esnaf örgütlenmesi ve yapılan denetimler incelenmiştir. İkinci bölümde ise Cumhuriyet Döneminde İstanbul'da meyve sebze ticareti ve İstanbul Halleri ele alınarak ticaretin mekanları olan İstanbul meyve ve sebze toptancı halleri incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise günümüzde İstanbul'da meyve

sebze ticareti ve İstanbul Halinin işleyişı ele alınmıştır. Bu bağlamda İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hal Müdürlüğünün günümüzdeki yapısı, fonksiyonları ve rolü ele alınmış, halde faaliyet gösteren satıcı esnaflar, alıcılar, tahmil ve tahliye hizmetleri, dağıtım kanalları, esnaf meslek örgütleri incelenmiştir.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE “İSTANBUL HALİ”

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI DÖNEMİNDE İSTANBUL’UN İAŞESİ VE MEYVE SEBZE TİCARETİ

1.1 Osmanlı Döneminde İstanbul

Osmanlı Döneminde İstanbul denilince coğrafi anlamda birincisi dar, ikincisi orta ve üçüncüsü geniş anlamda İstanbul’dan bahsedilmektedir. Dar anlamda İstanbul, Suriçi ile sınırlı İstanbul’dur. Tarih boyunca İslâmbol, Asitâne-i saadet, Der-aliyye ve Kostantiniyye gibi çeşitli isimler almıştır. Orta anlamda İstanbul, Suriçi ile birlikte Bilâd-ı Selâse adı verilen Eyüp, Galata ve Üsküdar kazalarını kapsayan İstanbul’dur. Geniş anlamda İstanbul denildiğinde ise Suriçi ve Bilâdı Selâse kazalarıyla bunların uzantıları olan yerler ifade edilmektedir. Bu kapsamda olmak üzere Galata kazasının uzantısı Bandırma’ya, Eyüp veya Haslar kazasının Vize’ye, Üsküdar’ın ise Adapazarı’na kadar ulaşmış, geniş anlamda İstanbul, Marmara bölgesinin büyük bir kısmını içermiştir.¹

1.2 İstanbul’un İaşe Politikası

İstanbul’un gıda tedariki konusunda ne kadar eski kaynaklara sahip olduğu yakın zamanlardaki Marmaray-Metro projesi çerçevesinde yürütülen arkeolojik kazı çalışmalarıyla çok daha net ortaya çıkmıştır. Yenikapı’da yürütülen kazı çalışmalarında elde edilen bulgular İstanbul’un bilinen tarihini 8bin 500 yıl daha geriye götürmüştür. Aynı kazılarda M.S. 379-395 yılları arasında yaşamış olan İmparator Theodosius döneminde Mısır’dan İstanbul’a yapılan tahıl sevkiyatı için liman ve tahıl ambarları ortaya çıkarılmıştır.² Gerek Bizans, gerekse de Osmanlı döneminde İstanbul’un iaşesi çoğunlukla dışarıdan temin edilmiştir. İstanbul ve civarında sebze dışında üretilen pek fazla yiyecek maddesi yoktur. İstanbul’un içi ve çevresi bostanlardan oluşuyordu. İstanbul, birinci derecede önemli bir üretim merkezi olmadığı gibi endüstrisi de az

¹ Salih Aynural, *İstanbul değirmenleri ve fırınları zahire ticareti (1740-1840)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, s.3.

² Bayram Ali Çakıroğlu, *İstanbul Pazarının Dünü Bugünü ve Yarını*, İstanbul: 27.Dünya Haller Birliği Toplantısı Tebliği, 2011, s.13.

gelişmiştir. Bunun yanında İstanbul, ilkel maddeler açısından da dışa bağımlıdır. Beslenme için gerekli olan tahıl, pirinç, sebze, kuru ve yaş meyveler, yağ, bal, kasaplık hayvan gibi mal ve ürünler imparatorluğun çeşitli yörelerinden gemilerle İstanbul'daki gümrük görevi yapan iskelelere getiriliyor ve buralardan şehre dağıtımı yapılıyordu.³

Osmanlı devleti iâşe siyasetini aşağıda belirtildiği şekilde örgütlemiştir:

1. Buğday ve bazı ürünlere ihracat yasağı konması
2. Muhtesib (belediye memuru) ve esnaf sorumluları ile gıda maddelerinin toptancılara ve tüccarlara dağılımının ve paylaşımının denetlenmesi
3. Fiyat spekülasyonlarını önlemek için satış narhının belirlenmesi
4. Stokçuluğun yasaklanması⁴

Devlet iâşe konusunu piyasaya bırakmak yerine piyasaya müdahale ederek çözme yoluna gitmiştir. Fiyat spekülasyonunu önlemek amacıyla tüccarların kente devletin belirlediği fiyatlarla ürün getirmesi sağlanmıştır.⁵

İstanbul'un başta et, süt, yağ gibi hayvansal ürünlerle birlikte tahıl, sebze ve meyve gibi temel gıda maddelerinin temin edilmesine büyük bir önem verilmiştir. Osmanlı devletinde şehir ihtiyaçları arasında en önemli gıda maddesi hububat idi. Öyle ki bazı tarlaların hububat yerine meyve sebze ekmeye yönelmesini engelleyici kanunlar bile çıkarılmıştır. Bunun yanında İstanbul'un çevresinde, bostancılık yaygındı. Özellikle sur dışı, bahçe, bağ ve bostanlarla çevrilidir. Hem halkın hem de devlet adamlarının hatta padişahların bile özel ilgilendikleri bahçeleri vardı.⁶ Aynı zamanda önemli bir askeri güç olan Bostancılar Ocağı'nın görevlerinden biri de padişahlara ait "hasbahçe" adı verilen sebze ve meyve bahçelerini yönetip gözetmekti.

Osmanlı Devletinde İstanbul'da uygulanan iâşe politikasında tahsis ve stok ilkesi esas alınmıştır. Tahsis ve stok politikasının uygulanmasında muhtemel bir yokluk

³ Robert Mantran, **XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu**, İstanbul: İmge Kitabevi, 1995, s.180.

⁴ Robert Mantran, **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul I.Cilt, Çeviren: M.Ali Kılıçbay/Enver Özcan** , İstanbul: V Yayınları, 1986, Ankara, s.290.

⁵ Çakıroğlu, s.16.

⁶ Marianna Yerasimos, **Beş Yüz Yıllık Osmanlı Yemek Mutfağı**, İstanbul: Boyut Yayınları, 2005, s.123.

ve olağanüstü durumlar karşısında tedbirli olma amaçlanmıştır.⁷ Bu sistemde ülke içinde belirli bölgeler belirli ağırlıkta veya sayıda yetiştirecekleri sebze, meyve ve hayvanları İstanbul'a göndermekle yükümlü kılınmıştır. Kadılara yazılan fermanlarda, tahsis edilen bölgelerden her yıl belirlenen sayıda veya ağırlıkta iâşe ürünlerinin İstanbul'a gönderilmesi emredilmekteydi.⁸ Bu konumuyla İstanbul'un yakın çevresine bir nebze bağımlı kaldığı ve Marmara çevresindeki bereketli ova ve vadilerde devasa İstanbul pazarına bağlı bir bahçıvanlık sektörünün oluştuğu da söylenebilir.⁹

İstanbul'un meyve ve sebze ihtiyacı şehrin yakın civarı ile birlikte genellikle Marmara'dan, kuru meyveler, zeytin ve zeytinyağı ise Ege sahillerinden gemilerle getiriliyordu, İstanbul 'a getirilen erzak ve malların Eminönü ile Unkapanı arasında Haliç kıyısında hangi iskelelere yüklerini boşaltacakları belirlenmişti.¹⁰

Osmanlı döneminde gıda konusundaki merkezi planlama üretilecek ve sevk edilecek ürün miktarı ile sınırlı kalmamış, ürünlerin taşınması gereken özelliklerin standartlaştırılması ve fiyatlarına kadar yayılmıştır. İktisadi üretim ve ticaretle ilgili birçok kural II.Bayezid devrinden itibaren hazırlanan *İhtisap kanunnameleri* ile yürütülmekteydi. 1502 tarihinde II. Bayezid tarafından çıkarılan “*Kanunname-i İhtisab-ı Bursa*” adlı belge bu gerçekliği doğrulayan en eski belge olma özelliğini taşımaktadır. Literatürde dünyadaki İlk belediyeçilik kanunu örneklerinden biri olarak sayılan bu Kanunname Osmanlı'da müşteri memnuniyeti, kalite ve ürün standartlaşması gibi günümüzün modern işletmelerinde olması gereken temel prensiplerin uygulandığını göstermektedir. Belgede elmadan armuda, kirazdan eriğe, soğandan kavuna kadar yüzlerce sebze ve meyvenin özellikleri, ambalaj ve fiyatları standardize edilmiştir. Bu da günümüz sebze ve meyve ticaretindeki ürün standardizasyonuna uygun bir davranıştır.¹¹ Aynı dönemlerde çıkarılan İstanbul ve Edirne İhtisap Kanunnameleri, Bursa İhtisap Kanunnamesi kadar geniş kapsamlı değildir ve bu kanunnamelerde fiyatlara narh konulması haricinde Bursa Kanunnamesi gibi meyve sebze ticaretini

⁷ Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Devleti'nde Belediye Teşkilatı ve Belediyeler Kanunu**, İstanbul: OSAV Vakfı Yayınları, 2005, s.91.

⁸ Cafer Çiftçi, **Osmanlı Döneminde İstanbul'un İâşesinde Bursa'nın Rolü**, Ankara: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 2004, s.168

⁹ Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt1 (1300-1600)**, İstanbul: Eren Yayınları, 2000, s.236.

¹⁰ Ekmeleddin İhsanoğlu, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi I**, İstanbul: 1994, s. 568-570.

¹¹ Çakıroğlu, s.16.

düzenleyen geniş hükümler yoktur. Bu yönden Bursa İhtisab Kanunnamesi belediyecilik ve standartlar yönünden ilk ve emsalsizdir.

1502 tarihli *Kanunname-i İhtisab-ı Bursa* ile II. Bayezid devrinde sebze ve meyvelerin satışı ile ilgili getirilen kalite ve standartlar:

...

Pazarcılar:

Pazarcılar da toplanıp bilirkişilerinden ve diğer şehir halkından meyvalara ait eski kanun sorulduğunda dediler ki, eskiden pazar yerine her ne çeşit meyve gelirse şehirli ve pazarcı herkes isteğine göre alırdı. Dört beş yıl var ki pazarcılar birleşip şehire gelen meyveleri ve şehir etrafında olan bağ ve bahçe ve dükkanlarına getiriyor, depo ediyor sonra Belediye Başkanının da ittifakiyle herbirine narh koydurulup mahkeme sicillerine geçiriliyor. Fakat dışarıda kendi bildiklerine satarak Belediye Başkanı ile paylaşıyorlar. Dediler. Halkın bu sözlerinin doğruluğu anlaşılmca sicillere bakıldı ve sınanmak üzere pazardan bazı meyveler getirtilip görüldü. Halkın dediklerine uygun çıkınca, pazarcılara niçin eksik satıyorsunuz denildi. Belediye Başkanının huzurunda yüzüne karşı bunların delaletiyle satıyoruz dediler. Öyle olunca halkın sözleri Belediye Başkanına malum oldu. Hepsi doğruymuş neden gözlemezsiniz, eksik satılanı gözlemek sizin görevinizdir, denildiğinde önce benim haberim yok diye inkar etti. Sonra yine aynı mecliste ben de geldim böyle buldum. Ya beylik akçayı benim nereden vermekliğim gerekir dedi: Ve Katibi ile Kahyası da evet eksik satıyorlar diye itiraf ettiler. Pazarcılardan bazıları da dediler ki Belediye Başkanının terazi getiren adamları her dükkandan günde kah yarım, kah bir akça ve kah iki akça alırlar. Akçaden gayri yemişlerin her çeşidinden birer mendil de yemiş alırlar. Kanunname'de ve hükümlerinde yok. Bunun da verdiği korkudan başka füzuli ve acı bir hadise olduğu anlaşıldı. Bütün meyvelerin narhları birer birer araştırıldı. Hepsi eski kanuna ve Belediye kararlarına aykırı olarak bozulmuş, değişik bulundu. Halen bu hususta gelen hüküm gereğince anlaşmazlık ve değişiklik olan narhlarda zamana ve ma'ına göre bilirkişî, satıcı

ve alıcıların oy birliğiyle ortalama değerler konuldu. Gerekleri aşağıda açıklandığı gibidir:

MEYVELER

Kirazın, ilkin yüzelli dirhemi bir akçaya ve üç günden sonra ikiyüz dirhemi bir akçaya, daha sonra ikiyüz elli dirhemi bir akçaya ve her üç günden sonra yüz dirhem artırılarak en son okkası bir akçaya olacak.

Yaş zerdalinin, ilkin ikiyüz dirhemi bir akçaya, üç günden sonra üçyüz dirhemi, daha sonra gelişine göre bu kıyas üzerinden narh verilecek.

Yaş eriğın, ilkin ikiyüz dirhemi, üç günden sonra beşyüz dirhemi ve sonra altıyüz dirhemi bir akçaya oluncaya kadar bu düzende devam edecek.

Gökbaşı armudun, narhı da keza böyle olacak.

İğnesi armudun, ilkin altıyüz dirhemi ve beş günden sonra iki okkası bir akçaya ve daha sonra bu kıyas üzere narh verilecek.

Veçhi hallu armudunun, ilkin iki okkası, üç günden sonra bin dirhemi bir akçaya ve sonunda üç okkası bir akçaya oluncaya kadar bu düzende gidecek.

Örenkuş armudun, ilkin ikiyüz dirhemi ve üç günden sonra üç yüz dirhemi ve bundan dört gün sonra bir okkası sonunda da altıyüz dirhemi bir akçaya olacak.

Zerdamori armudun, ilkin bir okkası, beş günden sonra altıyüz dirhemi ve sonra bu kıyas üzere narh verilecek.

Mürendi armudun, ilkin üçyüz dirhemi, beş günden sonra beşyüz dirhemi ve daha sonra yeni bu kıyas üzere narh verilecek.

Bey armudunun, yükü seksen altı akçaya olunca ikiyüz elli dirhemi bir akçaya olacak ve sonra bu kıyas üzere narh verilecek.

Sultani armudun, ilkin beşyüz dirhemi, beş günden sonra altı yüz dirhemi ve nihayet iki okkası bir akçaya olacak.

Şekeri armudun, ilkin üçyüz dirhemi, beş günden sonra beşyüz dirhemi ve sonunda altıyüz dirhemi.

Türki armudun, ilkin bin dirhemi sonra gelişine göre bu kıyas üzere narh verilecek.

Sabuni armudun, ilkin bir okkası, sonra altı yüz dirhemi, nihayet iki okkası bir akçaya olacak.

Yerbasmaz armudun, ilkin üçyüz dirhemi ve beş günden sonra altıyüz dirhemi, haftasından sonra iki okkası bir akçaya olacak.

Kara Moru armudun, ilkin bir okkası bir akçaya, beş günden sonra beş yüz dirhemi ve sonunda altıyüz dirhemi bir akçaya olacak.

Bozdoğan armudunun, ilkin bir okkası bir akçaya, üç günden sonra altıyüz dirhemi, sonra sekizyüz dirhemi ve sonunda dört okkası bir akçaya olacak.

Akşehir'in Bedegani Elması, deve yükü yüz akçaya olursa üçyüz elli dirhemi bir akçaya olacak, sonra bu kıyas üzerine narh verilecek. Ve yine bu şehrin ekşi elmasının bir okkası bir akçaya olacak. Öteden beri gelenek böyledir. Amma fazla ve noksan olursa narh da ona göre verilir.

Şehrebani köyü elmasının, katır yükü yetmiş akçaya olunca üçyüz dirhemi bir akçaya olacak, yükü altmış akçaya olursa üçyüz elli dirhemi bir akçaya olacak ve sonra bu kıyas üzere narh verilecek.

Küllabi elmanın, ilkin üçyüz dirhemi ve üç günden sonra bir okkası, nihayet altıyüz dirhemi bir akçaya olacak.

Misk elmasının, yükü yüz akçaya olunca ikiyüz elli dirhemi bir akçaya olacak, yükü yüzona olursa ikiyüz yirmibeş dirhemi, yükü yüziyirmiye olursa ikiyüz dirhemi bir akçaya olacak.

Şeftalinin, ilkin bir okkası bir akçaya, üç günden sonra altıyüz dirhemi, nihayet iki okkası bir akçaya olacak.

Yalı Nari'nin yükü yirmi akçaya olursa altıyüz dirhemi bir akçaya, yirmibeşe olursa beşyüz dirhemi, otuza olursa bir okkası bir akçaya olacak. Veya Bey cinsinin bir okkası bir akçaya olacak. Bundan ziyade veya noksan olduğunda gelişine göre aynı kıyas üzere narh verilecektir.

Birgi Nari'nin, yükü yüz kırk akça olursa ikiyüzseksen dirhemi bir akçaya olacak. Yükü eksiğe veya fazlaya olunca narhı bu kıyas üzere arttırılıp eksiltilecek.

Aydın İli üzümünün, Alacası, iki güne kadar ikiyüz dirhemi, iki günden sonra üçyüz dirhemi bir akçaya olacak.

Şehir üzümünün, ilki gelince Aydın ili üzümünün bir okkası bir akçaya olacak, sonra artış ve eksilişine göre narh verilecek.

Ulubat Üzümünün, ilkin üçyüz dirhemi, sonunda üç okkası bir akçaya olacak ve medrebelidin son vaktında yükü yetmiş akçaya olursa üçyüz dirhemi bir akçaya olacak. Ulubat üzümünün bir okkası da bir akçaya olacak.

Şehir Medrebelidin, ilkin ikiyüz dirhemi, üç günden sonra üçyüz dirhemi, haftasından sonra bir okkası ve sonra beşyüz ve altıyüz dirhemi ve daha ziyade olursa iki okkası dahi satılır. Amma her zaman medrebelidden başka üzüm on gün geçtikten sonra her akçalık miktar başına ikiyüz dirhem ziyade olacak diye narh konuldukta bu zikredilen narhların tümüne pazarcılar gönül hoşluğuyla razı olup, aynı şekilde satmağı kabullendiler.

Taze incirin, ilkin ikiyüz dirhemi bir akçaya olacak. Üç günden sonra bir okkası bir akçaya ve daha sonra ki üç günü takiben altıyüz dirhemi ve daha

üç gün sonra iki okkası bir akçaya olacak. Son buluncaya kadar da her üç günde bir altı yüz dirhem artacak.

Kızılıcak, önce ikiyüz dirhemi bir akçaya olacak sonra iki okkası olacak.

Güzelhisar portakalının, bir okkası bir akçaya olacak.

Midilli portakalının, bir okkası bir akçaya olacak.

Limonun, yükü yüz seksen akçaya olunca ikiyüz seksen dirhemi bir akçaya olacak.

Aşlama kestanenin, kilesi on dört akçaya olursa ikiyüz elli dirhemi bir akçaya olacak. Sair kestanenin kilesi sekize olunca bir okkası bir akçaya olacak.

BOSTANLAR

Bostanlara ait eski kanun bilirkişilere ve şehir ileri gelenlerine sorulduğunda şöyle cevap verdiler ki, eski kanuna göre kavun, karpuz ve benzerleri pazar yerine geldiklerinde şehir halkından keyfi isteyenler alıp faydalanırlardı. şimdi dört beş yıldır ki birçok pazarcılar birleşip bağ, bahçede yaptıkları gibi kavun, karpuz ve hıyar bostanlarını da alıp depo ederler. Bunları birkaç dükkanda satarlar, kazancını ağalar, adamları paylaşırlar. Her hususta birlik oldukları için de müslümanlar bu işden zarar görürler, akçaları pul yerine geçer. Diye sızlandılar. Onun için bundan böyle eski kanuna göre işlem yapılsın denildi. Bu emrin yerine getirilmesine Padişah hükmü gönderilirse çok yerinde olacak. Eski kanun uygulanıp müslümanların geçimine yarayacak ve Padişahın cennet mülküne, devlete, kıyamete kadar hayır dualarına sebep olacak. Bu zikredilen toprak ürünlerinden önde hıyar gelir.

Hıyar, eskiden ilkin dört tanesi bir akçaya olup, haftasından sonra sekizi bir akçaya, ikincisi hafta onaltı tanesi, üçüncü hafta yirmidördü bir akçaya, dördüncü hafta otuziki tanesi bir akçaya olurdu. Geldikçe taze taze satılırdı. Amma şimdiki halde yirmisi otuzu bir akçaya olacağı vakit daha yukarıda açıklandığı gibi depo edip azar azar satmağı kast ile birisini, ikisini ve

nihayet dördünü, beşini bir akçaya satarlar. Ta sararıp yenemiycek hale gelinceye kadar mevsim gereği meydana gelmez.

Daima görmek ve gözetmekle görevli bulunan kimseler, her birinden her gün akçalar alıp göz yumduklarından müslümanlar taze hıyar yüzü görmezler. Günlerden kalmış, üzerlerine temiz olmayan sular saçılmış, buruşmuş hıyarları kimya gibi satarlar. Bazen öyle olur ki bir iki binini çok bekletmek yüzünden yabana dökerler, narhına göre satmazlar. Sair meyvalarda olan fahiş fiyat gibi bunda da müslümanları aldatırlar. Diye müslaman cemaatı şikayet ettiklerinden buna dahi eski kanun üzere narh konulup şartlarına uyulsun denildi.

***Engürü kavununun,** Ankara kavununun ilkin iki okkası bir akçaya ve üç günden sonra üç okkası bir akçaya ve altı günden sonra altı okkası bir akçaya olacak. Nihayet sekiz okkası bir akçaya olacak.*

***Karaca kavununun,** ilkin iki okkası bir akçaya üç günden sonra üç okkası, altı günden sonra dört okkası, sonra altı okkası.*

***Kaba kavunun,** ilkin üç okkası bir akçeye, altı günden sonra beş okkası, sonra sekiz okkası, nihayet on okkası bir akçeye olacak.*

***Karpuzun,** ilkin dört okkası bir akçeye, iki günden sonra altı okkası bir akçeye, beş altı günden sonra sekiz okkası bir akçeye olacak.*

***Kavun düvleği (kelek)** ilkin üç okkası bir akçaya, üç günden sonra dört okkası, altı günden sonra beş okkası, on günden sonra yedi okkası bir akçaya olacak. Ve zikrolunan kavunun ve karpuzun ilkin narhı ne ise son harhı da aynı olacak. Ve olmadan ham halde pazara gelmiyecek, getiren olursa hakim onun hakkından gelecek. Kavun ve karpuzda eski kanun bu.*

Halen bu gidişten eser bulunmadı. Bozukluğun sebebi sorulunca eskiden alınan karşılıklar gibi bunda da rüşvet verirler. İstedikleri gibi satarlar. Amma rüşvet diye almaz her iki günde bir eksik sattın diye beş on akça alır, el çeker. Satan nasıl isterse satar, kimse gözlemez diye takva sahibi

Müslümanlardan kalabalık bir gurup şahadet ettiler. Sicillere bakılınca halkın söylediklerine uygun bulundu ve bozukluğun dört beş yıllık olduğu anlaşılarak deftere işlendi.

SEBZELER

***Gök baklanın,** ilkin iki okkası bir akçaya, beş günden sonra iki buçuk okkası bir akçaya olacak.*

***Aş kabağına,** (Sakız kabağı) üç gün narh olmayacak üç günden sonra üç okkası bir akçaya, haftasında dört okkası, ikinci haftada beş okkası, üçüncüde altı okkası, dördüncü haftada sekiz okkası bir akçaya olacak. Kabak sekiz okka bir akçaya olduğunda kuruğun bin dirhemi bir akçaya olacak. Ve koruk isteyene korum, kabak isteyene kabak satacaklar, kuruğu kabakla satarız demeyecekler.*

***Badincan (Pathcan)** Üç güne kadar on tanesi bir akçaya, haftasında yirmidört tanesi, ikincide kırkı, üçüncüde altmışı, dördüncü haftada sekseni bir akçaya olacak.*

***Havuç,** dört okkası bir akçaya olacak.*

***Kelem (Lahana)** İlkin dört okkası bir akçaya olacak, on günden sonra altı okkası, yirmi günden sonra sekiz okkası bir akçaya olacak.*

Bu yoldaki eski kanun da halen değişmiş. Değişikliğin nedeni ve zamanı ötekilerin aynıdır. Amma sebzeciler toplanıp dediler ki şimdiki halde biz bundan böyle eski narh üzere satmağa razıyız. Buna uyalım ve lakin eskiden kabak, korum ve havuç gibileri biz satardık. Dört beş yıl var ki pazarcılar da bizimle beraber satarlar. Bu sebepten aldıklarımızı iki bahasına alır ve zaruri olarak bahalıya satarız. Dediklerinden bunları eskiden olduğu gibi yalnız sebzeciler satsınlar denildi...¹²

İstanbul'un sebzesi yakın çevresinden özellikle Maltepe ve civarından, Kemerburgaz'dan, Göksu'dan ve Paşabahçe'den gelmektedir. Sebze yetiştirenler kışlık

¹² **Kanunname-i İhtisab-ı Bursa**, Ankara: Türk Standartları Enstitüsü Yayınları, 2004, s.3-8.

geçimlerini sağlamak ve yaza karşı da kendi malları olan veya kira ile tuttukları bostanların gübresini ve mahsulünü idrak edinceye kadar amele yevmiyesini sağlamak için Eminönü'ndeki kabzımallara borçlanırlardı. Sebze yetiştiricileri, sebzelerini borçlandığı kabzımallar aracılığıyla sattırmaya mecburdurlar. İstanbul'da sebze yetiştirilen alanlar dar olduğu için sebzenin bol olduğu günler çok az olmaktadır.¹³

Osmanlı döneminde insanların sebze ve meyveyle olan ilişkisine baktığımız zaman, 1682 tarihinde İstanbul'da 97 sebzeçi dükkanının bulunması 755 tarihli Matbah-ı âmire esnafı maaş defteri içerisinde 31 sebzeçinin başı çekmesi bu gruba giren ürünlerin saray ve toplum tarafından tüketiminin bir hayli yüksek olduğunu göstermektedir.¹⁴ İstanbul içinde çok sayıda sebze ve meyve bahçelerinin varlığı, hatta padişah ve diğer devlet adamlarının meyve sebze bahçeleri bilenen bir şeydir. Özellikle elma, armut, nar gibi çeşitli meyvelere tabaklarda, çini sanatında, hat sanatında, mimaride, mezar taşlarında, edebi eserlerde, seccadelerde, minyatürlerde ve hayatın birçok alanındaki süsleme ve sanat eserlerinde yer verilmekteydi. Örneğin mezar taşlarındaki meyve motifleri, cenneti ve irem bağı olarak tasvir edilen cennet bahçelerini ve cennet meyvelerini sembolize ederdi.

18.Yüzyıl padişahlarından I.Ahmet, Topkapı Sarayı'na Yemiş Odası adıyla duvarları Nar, elma, üzüm, armut, kayısı, şeftali, tabaklar içerisinde resmedilen ve çiçek desenleriyle süslenen görkemli bir mekan yaptırmıştır.

19. Yüzyıl padişahlarından Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Valide Sultan meyve yetiştirmeye büyük ilgi duymuş, adı kendisine izafeten Validebağ olarak adlandırılan Üsküdar'da yaptırdığı meyve bahçesine hem ülke içinden hem de ülke dışından getirttiği fidanlarla 573 çeşit meyveli büyük bir bağ kurmuştur. Bu ünlü bağda 206 çeşit armut, 98 çeşit elma, 59 çeşit üzüm, 43 çeşit şeftali, 31 çeşit portakal, 31 çeşit kiraz, 25 çeşit ayva, 21 çeşit kayısı, 15 çeşit muşmula, 13 çeşit vişne, 11 çeşit incir, 11 çeşit dut, 9 çeşit nar türü yetiştiriliyordu.¹⁵

¹³ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, **Cumhuriyetin Harcı II. Cilt**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004. s.75.

¹⁴ İbrahim Solak, “**Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu’da Sebze ve Meyve Üretimi**”, Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi Sayı:24, 2008, s.218.

¹⁵ Haluk Y. Şehsuvaroğlu, **Asırlar Boyunca İstanbul**, İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 2005 s.220.

İstanbul halkı, genellikle kabak, patlıcan, koruk, lahana, ıspanak, taze soğan, sarımsak, turp, kereviz, turşu yaprağı, pırasa, pancar, Frenk patlıcanı, semizotu, taze bamyas, balkabağı, kuru patlıcan gibi sebzeleri tüketmekteydi. Şehrin civar semtlerinden enginar, lahana, hıyar, şalgam, taze soğan, çeşitli meyveler, Doğu Trakya'dan bakla, turşu, üzüm. İzmit civarından kavun, karpuz, taze soğan, kestane. Batı Anadolu'dan kavun, karpuz, taze meyve, özellikle incir ve üzüm olmak üzere kuru meyve, zeytin, Karadeniz'in Anadolu kıyılarından, fındık, kiraz, elma, kestane. Mısır'dan, kuru sebzeler, bakla, mercimek, bezelye İstanbul'a bostan veya meyve ürünleri gönderen bölgelerdi.¹⁶

1.3 İstanbul'da Ticari Hayat ve Meyve Sebze Ticareti

İstanbul Bizans döneminde olduğu gibi fetihten sonra da yoğun bir ticari hayatın yaşandığı bir ticari merkez olma özelliğini sürdürmüştür. Fatih'in inşa ettirdiği bedestenler özellikle Bedesten-i Atik yani Kapalıçarşı, ticaretin kalbinin attığı yer konumuna gelmiştir. Daha sonraları bu merkez etrafına kurulan dükkanlar ve hanlarla da ticaret Haliç kıyılarına kadar inmiştir. Haliç kıyılarında yer alan iskeleler ve çevresi malların indirildiği, gümrük işlemlerinin yapıldığı, depolandığı ve ticaretin yürütüldüğü mekanlar haline gelmiştir.

1.4 Ürün Tedarik Merkezleri ve Dağıtım Kanalları

Özellikle XVI. yüzyılda II. Beyazıt döneminde şehrin ticaret bölgesi, Unkapanı-Sirkeci arasında gelişmiştir. Haliç iskelelerinde çok çeşitli mallar gelmektedir. Deniz yolu ticaretinin yanında Karagümrük, Edirnekapı ve Topkapı Trakya'dan gelen malların kara yolu ile şehre giriş noktaları olmuşlardır. Şehre kara ve deniz yoluyla gelen ürünlerin şehrin giriş noktalarına kurulmuş olan gümrüklerde giriş işlemleri yapıldı.

Osmanlı'da meyve alım satım işleri, şehrin muhtelif yerlerinde kurulan pazar, manav, bakkal gibi mekânlarda yapılmaktaydı. Bunlar arasındaki pazarlar en önemli perakende satış mekanlarıdır.¹⁷

¹⁶ *Bugün Gazetesi*, Erhan Afyoncu, **Tarih boyunca İstanbul'un iâşesi hep önemli oldu**, İstanbul:, 17.10.2011. s.17.

¹⁷ Cafer Çiftçi, **Osmanlı'da Meyve Alım-Satımı: Mekânlar, Görevliler, Vergiler ve Standartlar**, Meyve Kitabı, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006, s.456.

XIX. Yüzyılın son yıllarında yapılan Galata köprüsü, Sirkeci Garı ve akabinde açılan Haydarpaşa Garı gibi yeni ulaşım imkanlarıyla Anadolu’da üretilen sebze ve meyvenin İstanbul’a kolayca taşınması imkanı iyice artmış, ticaretin hacmi, yoğunluğu ve çeşitliliği çoğalmıştır.

1.4.1 Gümrük, Kapan ve Yemişkapanı

Osmanlı devletinde hem iç hem de dış ticaretin önemli noktalarından biri gümrüklerdir. Hem iç ticarete hem de dış ticarete mallardan gümrük vergisi alınırdı. İstanbul Meyve Gümrüğü büyüklüğüne bağlı olarak Yaş Meyve Gümrüğü (meyve-i ter gümrüğü) ve Kuru Meyve Gümrüğü(meyve-i huşk gümrüğü) olmak üzere ayrı ayrı teşkilatlanmıştır.¹⁸ İstanbul Meyve Gümrüğü değişen şartlara göre iltizam ve emanet usullerinden biriyle yönetilmiştir. Meyve gümrüklerinin kesin olarak ne zaman kurulduğu yaş ve kuru meyve gümrüklerinin ne zaman birbirinden ayrıldıkları bilinmemektedir.¹⁹

Kuru meyve gümrüğü Yemiş İskelesinde yaş meyve gümrüğü ise Eminönü tarafında bulunuyordu. Gümrük resmi alınan mallar daha sonra kontrol ve dağıtım amacıyla kapanlara gönderilirlerdi. Gümrüklerde tahsil edilen dört ana vergi olan amediyye, reftiyye, masdariyye ve müruriyye vergileri meyve gümrükleri için de geçerliydi. Tanzimat dönemine kadar bu vergiler devam etmiş daha sonra gelen gümrük yenilikleri içinde kurulan Rüsûmat Emaneti aracılığıyla meyve sebzenin dahilde ve hariçteki işlemlerinden gümrük vergisi alınmıştır.²⁰ Özellikle Haliç kıyılarında yiyecek ürünlerinin getirildiği Yemiş İskelesi, Sebzehane İskelesi ve benzeri iskeleler bulunuyordu. Getirilen ürün cinsine göre isimler de alan bu iskele ve gümrük mekanlarına kapan, mizan, çardak, iskele, çarşı, han, hane, sebzehane vb. isimler de verilmiştir. Kapanhanı da denilen ve sıkı bir denetime tâbi olan bu yerlerde satılacak ürünlerin kayıt ve gümrük kontrolü, sayılıp tartılması, depolanması, standardizasyonu, rüsûm vergilerinin alınması ve dağıtımı gibi işlemler yürütülüyordu. Yani devrin meyve sebze kapanları günümüzdeki gibi Hal görevini ifa ediyordu.²¹

¹⁸ Yarcı, **Osmanlı Gümrük Kayıtlarında Meyve” Meyve Kitabı**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006, s.523.

¹⁹ Yarcı, s.524.

²⁰ **Rüsûmat Salnâmesi**, İstanbul : Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaası, 1914.s.39

²¹ Ahmet Tabakoğlu, **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul: Dergah Yayınları, 2005, s. 216.

Kapanın büyük terazi, tartı, tuzak, mizan, ve çardak gibi anlamları vardır. Çardak; ilk zamanlarda gümrük anlamında kullanılmıştır. Osmanlı Devletinde ilk kapan Fatih devrinde 1461 yılında tesis edilmiştir.²² Fatih zamanında Unkapanı'nda "Ehi-i hiref divanhanesi" ismiyle esnaf birliği merkezi olmak üzere bir bina yapıldığı gibi, Yemiş İskelesinde de "çardak" namıyla yine esnafa ve bunların merci ve amirleri olan muhtesiplerle naiplere tahsis olunmak üzere bir daire yaptırılmıştır. Kapanların kurulmasındaki amaç vergi ve rüsumun toplanmasıyla birlikte şehir halkının muhtaç oldukları şeyleri karaborsaya mahal bırakmadan halkın tamamına dağıtımının temin edilmesiydi. Bütün bu açıklamalardan anlaşılacağı gibi kapan, halk pazarı yada günümüze özel tabirle "Hal" den başka bir şey değildir.²³ Kapanlar en az 100 okka(yaklaşık 128 kilo) ağırlığı tartabilen çeşitli büyüklükteki tartılardır. İstanbul kapanları 15. Yüzyılda oluşturulmuş ve 16 yüzyılda yaygınlaştırılmış ürün toplama ve dağıtım merkezleriydi.²⁴

Şehre getirtilen ürünler, gelir gelmez kapan adı verilen depolara konulur ve naip denilen görevliler bunları kayda geçirirlerdi.²⁵ Hatta şehrin etrafındaki bağ ve bostanlar gibi yerlerde üretilen ürünler de ancak kapanda tartılıp vergileri ödendikten sonra, doğrudan üreticiler tarafından pazarlanabiliyordu.²⁶ Kapanlara mal ve yiyecek getirme işini üstlenen büyük tüccarlara ve gemi sahiplerine *kapan hacıları* deniyordu. Kapanlardaki fiyatlandırmada genelde kapan hacılarının bildirdikleri alım fiyatı, navlun ve diğer ücretler dikkate alınarak yapılmaktaydı. Diğer esnaf gibi birbirlerine kefalet sistemiyle bağlanmış olan kapan tacirleri ayrıca devlet tarafından denetlenir, bu kontrol üretim bölgelerinde bile sürdürülürdü.²⁷ Kefalet sistemi yalnızca kapan tacirleri arasında değil, hamallar ve kayıkçılara da uygulanıyordu. Arka, sırık ve at hamallarına ilgili bölükbaşılar kefil olurken, kayıkçılar ise birbirlerine kefil oluyorlardı.²⁸

²² Akgündüz, s.166.

²³ **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 2.Cilt "Kapan"**, Mehmet Zeki Pakalın,, MEB Basımevi, 1983, s.165.

²⁴ Necmettin Akten, **İstanbul Kapanları: Dünyanın İlk Lojistik Üsleri**, Ankara: Standart Dergisi s.49.

²⁵ Mantran, **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul II.Cilt**, s.54.

²⁶ Tabakoğlu, s. 237.

²⁷ Salih Aynural, **18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Kapan Tüccarları**, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi Sayı 80,1980, s.207-214.

²⁸ **İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 21: 24 Numaralı Sicil**, İstanbul: İsam Yayınları, 2011, Hüküm No:16-17-18, s.52-53.

Taahhüt edilen malın ilgili şehre sevk edilmeyip daha yüksek fiyatla yollarda satılması bu ürünün karaborsaya düşmesine ve fiyatının aşırı yükselmesine sebep olurdu. Bunun için kapan tüccarı o bölgenin voyvodasına veya ilgili memurlarına mübâya'a miktarını ve fiyatını gösteren bir belge sunmak zorundaydı. Voyvoda veya ilgili memurlar da belgede belirtilen miktarları ve tespit edilen fiyatları İstanbul'a gönderirlerdi. Böylece kapanlara gelen zahire miktarı bu belgelerle karşılaştırılır, bir uyuşmazlık görüldüğü takdirde ilgililer için soruşturma açılırdı. Bunun yanında alıcı olan tüccarlar da ancak ellerindeki kapan beratı yada tezkeresi denilen bir belgeyle alım yapabilirlerdi.²⁹ “Satış hakkı” denilen bu hak belli esnaf guruplarına tanınıyordu. İstanbul'a civardan getirilen taze meyve ve sebzeler, yaş yemiş esnafının pazarbaşı ve ustaları vasıtasıyla ve narh fiyatı üzerinden sahiplerinden alınıp dükkânlara dağıtılır, sebze ve meyve satışı yapan esnaf da dükkânlarında satarlardı. Sokak aralarında gezen küfecilere bile satış yapılmazdı.³⁰

İstanbul'a gelen Yaş Meyvenin nasıl dağıtılacağına dair 1560 tarihli Kanuni Sultan Süleyman devrine ait belgede şu bilgiler yer almaktadır:

İstanbul'a gelen yaş meyvanın nasıl dağıtılacağına dair.

İstanbul kadısına hüküm ki Hâliyâ süddei saadetime şöyle arz olunduki yaş meyve ile mahrusei mezbureye gelen gemileri bazı kimesneler karşılyub iskeliye gelmediyen getürdükleri yemişi kendüler satun alub adalet ve kanun üzre halka ve bazarcılara adalet ile taksim ve tevzi etdirmezler imiş İmdi buyurdum ki vardukda minbaad yaş yemiş ile mahrusei mezbureye gelen gemileri kimesneye karşılatmıyub iskeleye gelüb iskele urub dahi getürdükleri yaş meyve halka ve bazarcılara adalet ve kanun üzre satdurasın Ve gemi reislerine muhkem tenbih ve tekid eyliyesin ki iskeleye gelüb uran kimesniye yemiş satmıyalar. Bu hususlarda gereği gibi mukayyed olub emri şerifime mugayir yaş meyve ile gelân gemileri kimesniye karşılatmıyub ve gemiciler iskeliye gelinmediyen getürdükleri yemişi satmak isterler ise men ve def eyliyesin Eylemezler ise âdem koyub anın gibi emri şerifime mugayir yemiş alanların aldıkları yemişlerin girift idüb heman fermanı hümayunuma mugayir vaz idenleri yazub arz

²⁹ Aynural, 18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Kapan Tüccarları, s.207-214.

³⁰ Mübahat Küttükoğlu, Osmanlı Esnafında Oto-Kontrol Müessesesi, Ahilik ve Esnaf, İstanbul: İstanbul Esnaf ve Sanatkarlar Dernekleri Birliği Yayınları, 1986.s.59.

*idesin Ve bu hükmü şerifimi sicilli mahfuza kayd etdirüb dahi mazmunu hümayunile âmil olub hilâfına cevaz göstermiyesin Fi 11 Muharrem 968 (1560)*³¹

1622 tarihli bir ruznamçe defterine göre mukataaya verilen meyve kapanlarından kapan-ı meyve adıyla vergi tahsil edildiği de görülmektedir.³² Ayrıca ürünler için, “ihtisab”, “imaliye”, “ruhsatiye”, resm-i munzam” vb. vergiler kamu hazinesi adına yine kapanlarda konur ve tahsil edilirdi. Bu işlemler ve ürün dağıtımı İstanbul Kadısının vekili olan bir naib, kantar katibi ile esnafın temsilcileri sayılan kethüda ve yiğitbaşların katılımı ile gerçekleştirdi.³³ İstanbul’a dışarıdan giren ürün, kapanlarda gerekli işlemi gördükten sonra halkın ihtiyaçlarının devletçe gözetilmesi için oluşturulan bu kurul dağıtımı sağladı. Böylece halkın muhtaç olduğu zaruri maddelerde karaborsa önlenir, adil bir dağıtım gerçekleştirilirdi. Bu da halkın fırsatçı kişilerden korunması adına önemli bir uygulamadır.³⁴

Zahire İstanbul'a ulaştığında kadı tarafından görevlendirilen naiblerin ilk işi tüccar, gemi kaptanları ve esnaf loncası yöneticileri arasındaki fiyat pazarlığına başkanlık etmektir. Naip aynı zamanda getirilen zahirenin vergilendirilmesi ile ilgili olarak tüccar ve kapan eminleri arasındaki malî uyuşmazlıkların çözümünde de hakem rolü oynamıştır.³⁵

Kapanlar duruma göre kapan, ambar, hane (un, zeytinyağı ve bal için kapan; buğday, odun, kumaş, arpa, saman ve tuz için ambar; deri, sebze ve meyve için hane) zorunlu ihtiyaç maddelerine ve öncelikle de gıda maddelerine tahsis edilmişlerdir. Kapanların önemli bir kısmı Unkapanı ile Sirkeci arasındaki Haliç kıyısında yer almışlardır. Bunun yanında yağ kapanı ve zahire ambarı Haliç'in Galata tarafında yer almaktadır. Bu yerleşim düzeninin nedenleri olarak öncelikle boşaltma ve depolama

³¹ Ahmet Refik, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, İstanbul: Maarif Vekaleti Yayınları, 1935.s.81

³² Mehmet İpcioğlu, *Bir Osmanlı Bütçesi Örneği:1622 Tarihli Ruznamçe Defteri*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi SBE, 1996, s.39.

³³ Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, c.5, 1995, s.799.

³⁴ *Unkapanı, Yağkapanı, Balkapanı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 13.5.2012, http://www.istanbulkulturenvanteri.gov.tr/halk-kulturu/detay/envanter_id/205.

³⁵ Yücel Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008, s. 330.

kolaylıkları, daha sonra da tekne ile depo arasında mal ziyanını önlemeyi amaçlama olarak söylenebilir.³⁶

1856 yılında uygulamaya konulan Mahreç Nizamnamesine kadar İstanbul'a gönderilen meyvenin gümrük resmi İstanbul'da alınırdı. Bu kararnameden sonra gümrük resmi vardığı yerde değil malın üretildiği, ilk çıktığı yerin gümrüğüne ödenmeye başladı. Böylece İstanbul meyve gümrüğünün hasılatı azaldı.³⁷ Buna benzer bir uygulama da 2012 yılında yürürlüğe giren 5957 sayılı kanunda Hal rüsumunun yüzde yetmiş beşi, malın tüketime sunulduğu yerdeki toptancı haline, yüzde yirmi beşinin ise malın ilk çıktığı yerin yani üretim yerinin toptancı haline verilmesi şeklindedir. Bundaki amaç üretim bölgelerinin teşviki olarak açıklanmaktadır. Önceki uygulamalar rüsumun tamamının malın tüketildiği toptancı haline verilmesi şeklindeydi.

1.4.2 Yemiş İskelesi ve Meyvehoş

Haliç kıyısında yer alan yaş ve kuru meyve satan dükkânlardan ötürü bu mevkiye Yemiş İskelesi denmiştir. Çünkü meyve sözcüğünün Türkçe karşılığı "yemiş"tir. Muhtelif kayıtlarda, çeşitli yemiş iskelelerinin adlarına da rastlanılmaktadır. 1754 tarihli bir kayıttan, Eminönü'nde, bugün hâlâ ayakta olan Ahi Çelebi Camii yakınında bir yemiş iskelesi bulunduğu anlaşılmaktadır.³⁸ Bu iskele üzerinden uzun yıllar İstanbul'a meyve sebze girişı yapılmıştır. Aynı yerde bulunan Meyvehoş yada yemişkapanı da denilen dönemin hallerine getirilen toptan meyve sebzenin resmi işlemleri ve satışı yürütölmüştür. Aynı iskele günümüzde Haliç'teki şehir hatlarının Eminönü vapur iskelesi olarak kullanılmaktadır.

1.4.3 Sebze İskelesi ve Sebze hane

İstanbul'un meyve sebze ihtiyacına karşılık sebze iskelesine getirilen malların kethüda ve ihtiyarları nezaretinde kayıt ve dağıtıma tabi tutulduğu yere sebze hane denilirdi.³⁹ Aslında sebze hane derken sadece sebzenin işlem gördüğü yeri değil yaş meyvenin de dahil olduğu kapanın kastedildiği kadı sicil belgelerinden anlaşılmaktadır.⁴⁰ Yani bir

³⁶ Robert Mantran, **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul II.Cilt**, Çeviren: M.Ali Kılıçbay/Enver Özcan, İstanbul: V Yayınları, 1986, Ankara, s.64.

³⁷ Yarcı, s.526.

³⁸ Yarcı, s.524.

³⁹ Ergin, s.816.

⁴⁰ **İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 24.Sicil**, İstanbul: İsam Yayınları, 2011, Hüküm No:128 s.208

dönem sebze hane diye bahsedilen kapan, başka bir dönem meyvehoş yada meyve-i ter gümrüğü gibi başka isimlerle de anılabiliyordu. Evliya Çelebi de Seyahatnamesinde sebze hane den şu şekilde bahsedilmektedir:

“Dükkân 4000, nefer 500, pirleri Baba Rüten-i Bağban idigi yukarıda yazılıdır. Bunların büyük işyerleri Yemiş iskelesi dibinde mirî sebze hane dir. Sebze hane ağası, bostancıbaşı tarafından terekeci başıdır. Ekmekçilere sebze vâtçılara da hâkimdir. Ruus-u hümayûn ile muhteşem başka kâtibi vardır. Ama bu alayda kendisi ekmekçi başıyla gidip sebze ci Esnafıyla kethüdası gider. Bu sebze ciler tahtirevanlar üzere dükkânlarını salata, maydanoz, kereviz, kabak, lahana, hıyar, patlıcan ile donatıp halk üzere hıyar, şalgam, atarak geçerler.”⁴¹

Her sene İstanbul bostancıbaşısının idaresindeki bostanlarda hasıl olan sebze, mukataaya verilmeyip mahsul olarak serbest piyasaya sebze hane de satılırdı. Sebzeler burada arttırma usulüyle kabzımallara satılırdı. Bunlara ait defterleri sebze hane katipleri tutardı.⁴²

1.4.4 Pazarlar

Osmanlı şehirlerinde ticari alanlarla cami sosyal yaşamın merkezini oluşturur ve şehrin dokusu buna göre şekillenirdi. Genellikle bedestenin etrafında toplanan çarşıların ortasında yada yanında bir pazar yeri bulunurdu. Pazarlarda satış yapanlara pazarcı veya bezirgân adı verilirdi. Meyve sebzenin satıldığı bakkal ve pazarcı esnafının kethüdalarına, özel bir ad verilerek pazarbaşı denirdi.⁴³ Pazarbaşı, seçimle işbaşına gelir ataması devlet tarafından yapılır, pazarın düzenini ve güvenliğini sağlar, ölçü, tartı aletlerini kontrol eder, paraların ayar ve ağırlıklarını, malların kalitesini denetlerdi. Pazarlar günlük, haftalık, aylık, mevsimlik ve yıllık olabilirdi. Yakın yerleşim yerlerinde kurulan pazarların farklı günlerde olmasına ve civardaki iltizam ve vakıf

⁴¹ Seyit Ali Kahraman, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1.cilt 1. Kitap*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008, s.530.

⁴² *Osmanlı Tarih Lugatı*, “Sebze hane”, Midhat Sertoğlu, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1986, s.397.

⁴³ Çiftçi, Osmanlı'da Meyve Alım-Satımı: Mekânlar, Görevliler, Vergiler ve Standartlar, s.459.

gelirlerine zarar verilmemesine dikkat edilirdi.⁴⁴ Osmanlı devletinde yeni bir pazar kurulmasıyla ilgili alınan kararlara ikame-i bazar kaydı denirdi.⁴⁵

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde IV. Murat devrindeki pazar esnafı, yemişçiler, karpuzcular, bahçıvan ve meyve çiçekçileri(hediyelik meyveciler) hakkında bilgi verir ve esnafın Alay köşkündeki padişahın huzurunda yaptığı bir şenliğe ait resmigeçidi anlatır:

Pazarbaşı Yemişçileri Esnafı:

Dükkân 1008, neferât 3000 bunların piri de bakkalların piri Nebbâş oğlu Azî'dir. Lâkin bu esnaf yaş meyve satarlar, başka şey satmazlar. Bu sanat ehli silahlı olup arabalar üzere dükkânlarını elma, turunç, nar, şeftali ve türlü meyveler ile işyerlerini süslerler ki anlatılmaz. Turunç, elma, kayısı, zerdali ve nar ağaçları yapıp her birini kızaklar üzere ellişer adam çekerek büyük meyve ağaçlarını köküyle yerden çıkarıp böyle süslerler.

Yine kızaklar üzere büyük süslü köşklerde havuz ve şadırvanlar akıp köşklere dört tarafında limon, turunç, kebbât, kestane ve narları iplere dizip köşklere süsleyip içlerinde pazarcılar oğlanlarıyla pazar edip halk üzere limon, turunç ve kestane saçarak geçerler. Bazıları pestilden elbiseler giyip kuru kestaneleri iplere dizip kendileri kestaneden elbiseler giyip kimi kestane yiyip ellerinde nardan, limon ve turuncdan, elmadan tesbihler ile geçerken "Meyve(ler), mer'alar bitirdik hem size, hem davarlarınıza fâide olarak," [Abese, 31-32] âyetini okurlar.

Bazısı, ellerinde kuru üzümünden tesbihler ile geçerler ki "Üzüm(ler), yonca(lar), zeytinlik(ler), hurma(lar)" [Abese, 28-29] âyetin okuyup muhteşem geçerler.

Kızaklar üzere gemiler yapıp her birini biner adam çekerek giderken bu gemiler cümle meyve ile dopdolu olup çarmıhları ve direkleri seren gözekleri, kıçı ve başları hepsini meyveler ile süsleyip her birinin içine nice manav pazarcıları

⁴⁴ Pazar, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 13.5.2012, http://www.istanbulkulturenvanteri.gov.tr/halk-kulturu/detay/envanter_id/203

⁴⁵ M.Akif Erdoğan, **18-19. Yüzyıl Osmanlı panayırıları ve hafta pazarlarına dair belgeler-I**, Ankara: Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi, 1994. s.50.

meyve almaya ve satmaya girip her biri birer sele ve sepet meyvelere yapışıp biri de zorla alırım diye gemiler içre bir hây-hû, kavga, feryat, ana, ata ve avratlarına cereb-i şirinler basıp meyve alırken birbirlerinin başlarını yarıp kanları akarak Alayköşkü dibinden böyle geçer. Gerçekte bir meyve gemisi gelse denizde iken bütün pazarcılar üşüşüp birbirlerini öyle yaralayarak meyve alırlar, mahkemeye varsalar davaları dinlenmek yasaktır. Tâ bu derece kavgacı kavimdir. Bu tür şaka ile Alayköşkü'nden geçtiklerinde padişah hoşlanıp iki ellerini dizlerine vurup kahkaha ile gülmüşlerdir.

Bahçıvan Esnafı

İstanbul suriçi, bahçe 1000, neferât 2000. Bu İstanbul suriçinde binlerce bahçeler var ama bini padişah malûmu olmuş her biri cennet bahçesi gibi bahçelerdir. Bunlardan biri Lâlezâr bahçesi, Kadiçeşmesi yakınında Altı Poğaça Bağı, Unkapanı yakınında Lonkazâde Bağı, Cibalikapısı içinde Kahveli Bağı, Ona yakın Bostan Hamamı Bağı, Âşık Paşa Bağı, Haydar Paşa Bağı, Kiremitçi Solak Bağı, Çivizâde Bağı, Ve sekiz selâtin camilerinin mihrapları önündeki bağlar, Narlıkapı'da Bucak Bağı, Tokatçı Solak Bağı, Langa Bağları, Aziz Efendi Bağı, Çukurbostanlar Bağı, Yenibahçe bağları, Topkapı yakınında Kaya Sultan Bağı, Ona bitişik Çelebi Kethüda Bağı, Kürekçibaşı Bağı, Davud Paşa Bağı,

Ve nice yüz övülmüş bağlar vardır ama bu bahçeler gayet bakımlı, timarlı olduğundan tanesi yüz dirhem gelir al yanaklı dilber şeftalisi lezzetinde papa, sultanî, cânî, baba, zerrâkî ve çelevi cüce şeftalileri olur ki Allah'ın bir âyetidir, ama Eğrikapı içinde Kiremitçi Mustafa Ağa Bağının şeftalisi padişahların eline girmiştir; sulu, yemesi hoş, alyanaklı ve taze şeftalisi olur. Kızılmusluk yakınında Elçi Kara Mustafa Paşa Bahçesi'nin yüz ellişer dirhem Malatya ve Göksulu armutları Acem diyarında Tesu ve Ordubar armutları öyle değildir.

Halıcılar Köşkü Bağı'nda kumru kayısıları olur ki tanesi ellişer dirhem çeker sulu kayısılardır ki Şam'da Hamevî kayısısı öyle değildir. Avratpazarı yakınında bir hatunun bahçesinde ekşinarları olur ki her biri birer buçuk okka gelip

padişaha hediye için ianesini ikişer altından bir mankır eksiğe vermek ihtimali yoktur, .ima her tanesi birer dirhem gelir sanki Bedahşan lâlidir. Bir hasta bir tanesini yese o an yeni hayat bulur. Süğlün bağında lop incirleri olur ki dördü bir okka gelir, sanki bir tulum cüllabdır (gülsuyudur). Eğer bu bağların övülen meyvelerini yazsak bir meyve kitabı olur. Ancak bu bağcılar pazarcılar ile alış veriş ettiğinden bunlar da 2.000 adam silahlı olup meyvelerinin mevsiminde nice bin tabla Hûdâ yapısı meyveleri başlarında götürüp bunları halka arz ederek geçerler.

Karpuzcular Yani Manavlar Esnafı

Bunlar da toplam 300 dükkândır. Gerisi iskelelerde dağlar gibi kavun ve karpuz yığıp satarlar, temaşa manavlardır. Neferât 2000 ama bunların kârları ancak altı aydır. Bir seneden bir seneye kavun ve karpuz durur ama bol değildir. Bu esnaflar da arabalar üzere dükkânlarında yığın yığın kavun ve karpuz satarak teraziler ile "Üç okka bir akçeye" diye bağırarak geçerler.

Meyve Çiçekçileri Esnafı

Dükkân 80 ve neferât 300, pirleri Halil Armağanî'dir. Malik oğlu Enes kemer bağlamıştır. Bunlar daima Hz. Resûl'e ve Ehl-i beyte sepetler ile meyve ve çiçek donatıp armağan getirirlerdi. Kabri Tâîf'tedir.

Bu çiçekçilerin dükkânları Tahtakale, Aksaray, Fatih ve Ayasofya'da CephaneKapısı önündedir. Bütün vezirler, bilginler ve ileri gelenlere peşkeşlik için tabla tabla meyve ve çeşit çeşit baharatları bunlar donatıp yaz ve kışta renk renk meyve ve baharat bunlarda bulunup nice yüz tabla ile meyveleri başlarında götürüp geçerler.

Ondan yine pazarbaşının büyük alayı yürüyüp pak silahlı askerler içre büyük kızak üzere muhtesib çardağını ve Yemiş İskelesi'nde sebzehane çardağını ibret verici meyveler ile ve nice yüz sırma yastıklar ile donatıp her şahnişinlerinde güzel köleler hizmet edip geçerler.

Bu sebzehane onların da işyeridir. Onun için tavanları ve direklerini atlas ve ipekli ile süslerler. Bu pazarbaşı esnafları beş esnaftır, (.) dükkândır ve (.) neferâttır (.). Bu arada yiyecek ve içecek satıcı alayları tamam oldu.⁴⁶

1.4.5 Pazarların Denetimi ve Muhtesip

Osmanlı klasik dönemlerinde İstanbul'un bir belediye başkanı olmamış, onun yerine İstanbul Kadısı şehrin iâşe ve belediye hizmetlerinin de sorumlusu sayılmıştır. İstanbul Kadısının belediye işlerinden sorumlu yardımcısı ise “muhtesip”tir.⁴⁷ Hatta nereye bir kadı atanmışsa yanında ihtisap ağasının da atandığı görülmektedir.⁴⁸ Muhtesip veya ihtisap ağasının görevi, ticari hayatın düzenini sağlamak, narh tespiti yapmak, çarşı, pazar ve ticarethanelerin kontrol ve denetimlerini yürütmek gibi işlerdi. Günümüzdeki zabıta teşkilatının kökeni muhtesiplik kurumuna bağlanabilir. Varlığı Osmanlı Devletinin kuruluş yıllarına kadar giden hisbe teşkilatı faaliyetlerini 1826'da İhtisab Nezaretinin kurulmasına kadar genellikle iltizam usulü ile yürütmüştür. 1855 yılında Şehremanetinin kurulmasıyla İhtisab Nezaretinin faaliyetleri şehremanetine devredilmiştir.⁴⁹

Muhtesibe yardımcı personellerden;

Ellialtlılar: Yemiş İskelesindeki çardakta oturup şehre gelen ürünlerin ilgili yerlere sevkini sağlamakla görevliydi.

Koloğlanları: İhtisab resmini (belediye payını) toplamakla görevliydi.

Muhtesip Kethüdası: Özellikle standart ve kalitenin kontrolü ile ilgilenen muteber bir görevliydi ve günümüzün belediye genel sekreterine takabül ediyordu.

⁴⁶ Kahraman, s.557-560.

⁴⁷ İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Ankara: Cedit Neşriyat, 2008, s. 301.

⁴⁸ Akgündüz, s.42.

⁴⁹ Akgündüz, s.44.

Nitekim İstanbul Kadı Sicillerindeki hükümlerden birinde Kuşadası'ndan getirilen meyvelerin eski kalitesinden uzaklaştığı, bu konuda tedbir alınması istenmektedir.⁵⁰

Muhtesip Katipleri: Yazı işleri ile ilgili görevlilerdi.

Terazicibaşı: Ölçü ve tartıların denetlenmesi ile ilgili görev yapardı.

Emin ve Amiller: Gümrük ve kapanlarda görev yapan idarecilere *emin*, belli bir sektöre ait kapan yada pazarın sorumlusuna ise *amil* denilirdi.⁵¹

Pazarcı esnafının aralarında anlaşmak suretiyle mal henüz şehir pazarına gelmeden (bazen de etraf bağ ve bahçelerde) götürü usulü ile aldıktan sonra, getirip istediği bir fiyat üzerinden halka satması türünden hareketleri, pazarların kontrol edilmesi ve denetlenmesini zorunlu kılıyordu. Bu kontrolü muhtesipler sağlıyorlardı.

Çarşı pazara gelen mallar üzerinden ihtisap rüsumu alınırdı. Bac-ı bazar, rüsum-u kapan, rüsum-u kantar gibi isimler verilen belediye vergileri de bu türden idi.⁵² Bac-ı bazar (Hal vergisi) kanunnamelere göre toptan alım satımlarda ortalama %20 oranında alınan bir vergidir.

... satılır oldukda “resm-i kapaniyye” *deyü her yükde altışar akçe alınurmuş ve “resm-i mizan” deyü alıcıdan her yükde onar akçe ihtisabiyye alınur imiş.*

...ve yaş meyve kısmından her yükde “tamga” *deyü satandan ikişer akçe “tamga-i siyah” deyü alınurmuş ve “resm-i kapan” deyü satandan bir akçe alınurmuş*⁵³

İstanbul'a gelecek emtianın, hangi miktarlarda ve nerelere verileceği daha önceden tespit edildiğinden söz etmiştik. Özellikle denizyolu ile gelecek olan eşyanın çıkarılacağı iskeleler daha önceden tespit edildiği için, bunların dışında bir yere mal çıkarmak yasaklanmıştı. Buna riayet etmeyenlerin te'dip edilmesine dair divandan çıkan kararlar vardır. Örneğin 1610 tarihli muhtesibe yazılan bir hükme göre İstanbul'a bir kısım meyve Karamürsel taraflarından gelmekteydi. Eskiden beri bu kayıklar, İstanbul'da Muhtesip Çardağı ve Sebze hanı önlerine yanaşarak yüklerini boşaltırlardı. Buradan da gelen meyve sebze şehir halkına dağıtılırdı.

⁵⁰ İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 21: 24 Numaralı Sicil, İstanbul: İsam Yayınları, 2011, Hüküm No:125, s.207.

⁵¹ Akgündüz, s.61.

⁵² İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, s. 301.

⁵³ Akgündüz, s.112.

Döneme ait bir çok belgede bazı kimselerin kanunlara aykırı olarak kayıkları başka yerlere yanaştırmaları ve zorla halka daha pahalı mal satmaları üzerine, muhtesibin bu ve benzeri hareketlere mâni olması istenmektedir.⁵⁴

Muhtesipler, satılacak malın arıza ve defosunu saklayarak yalan söyleyenler, henüz pazara mal gelmeden mal alıp satanlar, meyveyi olgunlaşmadan getirenler, küçük kayıklarla ham meyve getirip yemiş iskelesi dışında başka yerlere yanaşarak gizlice satış yapanlar gibi durumlara da müdahale etmekle görevliydi. Bunun yanında bazen sadrazam, bazen kadı ve genellikle ihtisap ağası da sık sık kontrollerde bulunurlardı.

Tüm denetimlere rağmen meyve sebze fiyatlarını yüksek tutmak için pazarcıların değişik hileli yollara başvurdıklarını konu ile ilgili hükümler göstermektedir. Nitekim 1584 yılına ait İstanbul Kadısına yazılan bir hükümde İstanbul Kadısı bir mektupla pazarcıların başvurdıkları bir hileyi açıklamaktadır. Buna göre, önceleri İstanbul'a armut, büyük kutularla gelip kıyye(okka) ile satılmakta iken, küçük kutularda gelmeye başladığından arzın azalmasına neden olur. Bu da fakir ve imkanı iyi olmayan kimselerin onları almamasını doğuruyordu. Bu durumu ortadan kaldırmak için eskiden olduğu gibi armudun tekrar büyük kutularda gelmesi ve terazi ile cari narh üzerinden satılması temin edilmeliydi. Hükümde buna temasla küçük kutularda satış yasaklanıyordu. Ayrıca ondalık denen küfe kirası istemedeki istismarlarına karşı tedbirler de alınmıştır.⁵⁵ Ancak *ondalıkçı* denilen günümüzün sebze ve meyve komisyoncularının yaptığı işin Osmanlı dönemine göre bir zaruret olduğu ve *ondalıkçıların* yaptıkları komisyon işinin kabul edildiği de 1826 İhtisab Nezareti Nizamnamesinde görülmektedir:

41.Madde: Öteden berü Dersaâdet'e tevâriid eden yaş yemiş ve sebze bu tarafta küjeci ta'bîr olunan manavların gönderdikleri küfeler ile gelüp bu cânipde istedikleri bahâ ile furûht ve sahibiyle rahîs bahâdan hesap görerek küfe kirası olmak üzere ondalık diyerek bir takım dahi akçe alınagelmis ve bu cihetle bahâlarında galâ vâki olmuş olmakla küfeciler külliyyen kaldınlup meyve ve sebzeyi ashâbı götürüp kendileri furûht etsin denilse ashâbına suûbet olarak

⁵⁴ Ziya Kazıcı, **Osmanlılarda İhtisab Müessesesi**, İstanbul: İBB Zabıta Dairesi Başkanlığı Yayınları, 2008 s.59.

⁵⁵ Kazıcı, s.56.

ve vaktiyle gelüp satılamayarak çürüyüp hem ashâbına zarar ve hem meyve-i ter mukâtaasının tedennisini mûcib olacağı âşikâr olduğundan, yine küfeci nâmıyla olanlardan çend neferi İstanbul kadısı efendi, iki ihtisâb ağası mârifetiyle intihâb ve tâyin ve küfeleri sâbıkı veçhile irsâl olunarak gelecek meyve ve sebze her gün tevârüd etdikçe ihtisâb ağası ve sâbıkı veçhile irsâl olunarak gelecek meyve ve sebze her gün tevârüd etdikçe ihtisâb ağası ve es'âr nâibi mârifetiyle fiyatı vaz' ve ol veçhile rahîs bahâ ile ibadullaha furûht olunmasına dikkat olunup ve işbu furûht olunacak meyve ve sebzeden küfeci manavlar küfe masânfına bedel olmak üzere ashâbının alacağı paradan ondalık nâmıyla onar paradan bir para alıp iki akçesi küfeci manav ve bir akçesi ihtisâba âid ola.

42.Madde: Ve bu veçhile tevârüd edecek meyve ve sebze vaktiyle gelüp ve bahâsı tezâyüd etmemesine es'âr nâibi ve ihtisâb ağası ziyâde ihtimâm edüp eğer betâet veyahud tama' ile külli yevm vaz' olunacak fiyat ve gelecek meyve ve sebzenin vaktiyle gelmesi hususlarında tehâvün ve taksirleri vukua gelir ise haklarından geline.⁵⁶

1.4.6 Manavlar

İstanbul'da manavlık sabit dükkanlarda ve gezgin olmak üzere iki türlü yapıldı. Gezgin manavlar sebze ve meyvenin çoğaldığı yaz aylarında sırtlandıkları küfelerde en az 100-150 kilo ağırlığındaki tek çeşit sebze yada meyveyi mahalle aralarına taşıyıp satarlardı. Sabit dükkanlardan daha ucuza sattıkları için rağbet görürlerdi. Bu manavların büyük bir kısmı da yaz aylarında mevsimlik olarak Anadolu'dan gelen esnaflardı. Patlıcan, portakal, kavun ve karpuz en çok satışı yapılan meyve ve sebzelerdi. Evliya Çelebi, sebzevatçı esnafının 500 kişi ve 500 tabla olduğunu belirtir.⁵⁷

1.4.7 Narh Uygulaması

Osmanlı Devletinde hem tüketiciyi korumak hem de kalitenin sağlanması amacıyla taze yenmek üzere pazar yerine getirilen her türlü meyve ile sebzelere narh (fiyat sınırlaması) konur, perakendeci esnaf bu narh üzerinden kârını koyup satardı. Yaz

⁵⁶ Akgündüz, s.531.

⁵⁷ Bayram Nazır, **Dersaadet'te Ticaret**, İstanbul: İTO Yayınları, 2011, s.312.

ve kış başlangıcında olmak üzere yılda iki kez narh tespiti yapıldı.⁵⁸ Narh ile ilgili işleri başta İstanbul kadısı olmak üzere ihtisap nâzırları yürütüyorlardı.

Fiyat tespit edilirken kadı, muhtesibi ve narhı konacak ticari malın ehl-i hibresi (bilirkişisi) ile kethüda ve yiğitbaşı gibi loncaların sorumlu şeflerini davet ederdi. Adı geçen idareciler, günün para değeri, mahsulün azlığı veya çokluğu, mevsimlik istihsalin durumu, askeri veya siyasi sebeplerle mal temininin güçlüğü de dikkate alarak, malların satış fiyatlarını tespit ederlerdi. Fiyat tespitinin hesaplanmasında, müstahsilin satış fiyatı, nakliyat masrafları ve lonca erbabına bırakılacak kâr, tüccar ve sanatkarın ödeyeceği vergi ile ticaretinin verimli olup olmayacağı da nazarı itibara alınırdı. Tüccar ve sanatkâra bırakılan kâr payı genellikle %10 ve istisnai durumlarda %20 civarındaydı.⁵⁹ Narh usulü sadece satıcılara değil, malların nakliyatını yapan hamallara ve kayıkçılara da uygulanırdı.⁶⁰

19.yüzyılda narh uygulamasının piyasada darlık oluşturma gibi zararlı etkileri görülmeye başlaması üzerine 1865 yılında bu uygulamadan vazgeçilerek satışlar serbest bırakıldı.⁶¹

Cumhuriyet döneminde gerek devletçilik ilkesi gerekse enflasyon, haksız rekabet ve karaborsacılık, gibi durumlar karşısında üretici ve tüketiciyi koruma amacıyla narh konusunun daha da genişletilmiş olarak yeniden ortaya çıkarıldığını görüyoruz. 1930 yılında yayınlanan 1580 sayılı Belediye Kanunu ile belediyeler zaman zaman meyve sebze fiyatları üzerinde narh belirlemeye başladılar. Özellikle 1940'lı yıllar, dönemin ekonomik zorluklarının da etkisiyle sıkı bir narh politikasının uygulandığı yıllar olarak tarihe geçmiştir. Tüketicileri koruma amacıyla bir ürünün satılabileceği en yüksek fiyatı gösteren "tavan narhı" ve üreticileri koruma amacıyla da bir ürünün alınabileceği en düşük fiyatı gösteren "taban narhı" ve "sabit fiyat narhı" gibi yeni kavramlar ortaya çıktı. Hallerde genellikle askeri hükümetler devrinde uygulanan narhlar maksadın aksine piyasada darlığa ve pahalılığa yol açmıştır. İstanbul'da

⁵⁸ İlber Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, s.204.

⁵⁹ Kazıcı, s.56.

⁶⁰ İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 21: 24 Numaralı Sicil, İstanbul: İsam Yayınları, 2011, Hüküm No:16-18.

⁶¹ Sakaoğlu, Necdet ve Nuri Akbayar, **Osmanlı'da Esnaf ve Zenaatkarlar**, İstanbul: Creative Yayıncılık, 1999, s.73.

uygulanan narhtan dolayı mallar başka şehirlere yönlendirilmiştir.⁶² 1986 yılından itibaren ülke ekonomisinde serbest rekabet esasının uygulanması nedeniyle belediye de narhı kaldırdı.

1.5 Osmanlı Devletinde Meyve Sebze Esnafı ve Örgütlenmesi

Osmanlı Devletinin kuruluş döneminde başlangıcında fütüvvet, ardından ahilik yoluyla örgütlenir, tekke ve zaviyelerde *şeyh* yada *nakib* denilen idareciler başkanlığında toplanırlardı. Klasik dönemde gayrimüslimlerin de ticarete girmesiyle ahlik yerini loncalara devretmiştir. Bu dönemde şeyh yada nakib ünvanları yerini *kethüda* ünvanı almıştır.⁶³

Loncalar sisteminde meslekler *hurfet* denilen meslek guruplarına ayrılmıştı. Kethüdaların *yiğitbaşı* denilen bir yardımcısı bulunmakta ve bunlar o meslek grubu ustalarının oybirliği ile seçilmekte, seçim işlemi kadı siciline kaydedilmek suretiyle tamamlanmaktaydı. Loncalarda gerek ihtisap kuralları gerekse lonca içindeki hiyerarşik yapı tarafından üretimlerin kalitesi ve hacimleri denetlenmektedir. Ayrıca lonca içinde bir otokontrol mekanizması da çalışmakta, içerden de denetlenmekteydiler.⁶⁴

Eski loncaların yanında yeni bir lonca oluşumunun ortaya çıkması, yeni bir loncanın resmen kabul görebilmesi bir takım özel prosedürlere bağlanmıştır. Yeni kurulan loncanın genellikle ona yakın bir işkolunda faaliyet gösteren güçlü ve daha eski bir loncaya yamak yazılarak kabul görmesi usüldendi.1690 yılına ait bir hükümde İstanbul kenti esnafının 27 ayrı meslek birliğinin (hurfet) olduğu görülmektedir. 1711 yılında İstanbul' da Yaş yemişçiler bu türden bir bahane ile ve lonca işleyişleri hakkında önemli bilgiler vererek duruma ışık tutmaktadırlar. Buna göre

“İstanbul Yaş yemişçiler loncasının bir pazarbaşı ile dört bölükbaşı olup İstanbul' a yaş meyve geldikçe söz konusu görevliler gemilere çıkıp, eskiden beri pazarcı taifesine narh-ı cari üzere yemişleri dağıtmakta, orducu ihracı ferman olduğu zamanlarda ise söz konusu taifeden ihtiyaçları marifetiyle ordu

⁶² Ali Rıza Doğaner, Bayrampaşa Hali, No:12, Mülakat, 2013.

⁶³ Akgündüz, s.54.

⁶⁴ Bülent Çelik, **Osmanlı Lonca Sistemi İçinde Yamaklık Olgusu**, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi ,2004, s.68.

bedellerini toplamaktadırlar. Ancak Yaş yemişçiler bir-iki yıldan beri bölükbaşlarının tüccarın getirdiği malı narhdan fazlasına alıp satıp, bazen de yükü kaybedip veya kaçırıp kendilerine mal gelmediğini bahane ederek mal dağıtımını yapmadıklarından şikayet etmişler ve bu yüzden kendilerinden istenen ordu bedeliyesine bir habbe dahi veremeyeceklerini bildirmişlerdi” .⁶⁵

Pazarların düzeninden ise devlet tarafından beratla atanan “Baş Yemiş Pazarbaşı” sorumluydu. 1726 tarihli bir belgede İstanbul Yaş Meyve esnafına taze meyvenin alım satımının tahsis edildiği ve Pazarbaşı ve ustalar aracılığı ile cari narh üzerinden satılarak dağıtıldığı görülmektedir.⁶⁶

İstanbul yaş meyve esnafının alım satım, dağıtım ve kethüdâlık nizamlarına dair 1768 yılına ait bir hüküm:

İstanbul kadısına hüküm ki;

...meclis-i şer'-i münîrde yaş yemişçi(meyveci) ve anlara mülhak(bağlı) yumurtacı esnafından mazbut'ul esâmî müsinn ü ihtiyâr kimesneler hâzır oldukları halde sâdır olan fermân-ı âlîye imtisalen kadim şurut-ı nizâmları ve emr-i âhar sudûr-ı hususları gereği gibi sual ve tefahhus olundukda taşradan Âsitane- i Aliyye'ye (İstanbul'a) Gemlik ve Katırlı ve Değirmenderesi ve Bozburun vesâir etrafdan sefîne ve kayıklar ile gelen emrud(armut) ve erik ve ceviz ve parmak ve Amasya üzümle ve Bursa ve Karadeniz câniblerinden kezâlık sefîne ve kayıklar ile gelen elma ve kestâne ve bi'lcümle sair envâ-i meyve -i ter(yaş meyveler) kadim üzere sebze hâne önüne kavun ve karpuz Eminönü'ne yanaşup bazarbaşı ve bölükbaşı ve esnaf-ı mezbure ustaları marifetleriyle (aracılığıyla) narh-ı câri(yürürlükteki narh) üzre alenen tevzi' ü taksim olunup (dağıtılıp), meyve-i huşk(kuru gıda) bey' edenler(satın alanlar) vesair bakkal ve helvacı ve kadayıfçı ve attar tâifesi, mudâhale itmeyüp ve esnafdan olanlar dahi narh-ı cârisi üzere ibâdullâha(vatandaşa) bey' edüp narh-ı câriden ziyade bey' eylemeyüp ve dükkânlarında dahi miri damgalı okka ve dirhemden maâda timûr(demir) okka ve dirhem isti'mal etmeyüp gerek esnafdan olanların ve gerek esnaf-ı merkûmeye mahsus olan metâ mahallerinden iştirâ (satın alınma) ve İstanbulâ getüren sermâyeci(kabızmal) tâbir olunan bâzergânların her birünün isimleri tahrir ü defter olunup ve zikr olunan sermâyeci taifesi mahallinden getürdükleri metâ-ı bâlâda zikr olunan bulunduğu üzere kadîm'ül-eyyâmdan berü doğru sebze hâne önüne yanaşup ve getürdükleri meyve-i teri (yaş meyveyi) mahallinden kemâlin bulmadıkça iştirâ ve ihtikâr(hile) ile mahzenlerde ihfâ (saklama) ve narh-ı câriden ziyade bahâ ile bey' etmeyüp ve ondalıkçı (onda bir pay alanlar) tâbir olunan muhtekirler(vurguncular) dahi men' olunup sermâyecilerden maâda

⁶⁵ Çelik, s.68.

⁶⁶ Ahmet Kala, **İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları Cilt 1**, İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire başkanlığı Yayınları, 1998, s.235,

*mahallinden âhar kimesne iştirâ itmeyüp ve sebze hâne önünde bâzarbaşı marifetiyle ibâdullahâ narh-ı câri üzere bey' edüp san'at-ı mezbûrede alâkası olmayanlar karışmayup işbu şûrut-u nizam düstur'u amel olunduğunu nâtık mufassal ve meşrûh evâmir-i aliyeye olup...*⁶⁷

1.6 Osmanlı Devletinde Sebze ve Meyvenin Dış Ticareti

Osmanlı ticaretinin iki temel şartından biri, bir bölgede üretilen malların öncelikle o bölgede tüketilmesi, ihtiyaç fazlasının diğer bölgelere yada ihracata ayrılmasıdır. Diğerisi ise İstanbul'un ihtiyaçlarının karşılanmasına öncelik verilmesidir.⁶⁸

Osmanlı Devleti 19. yüzyıla kadar, geleneksel, geçimlik ve iç tüketime yönelik bir yapı sürdürmüştür. Üretim yerel niteliktedir ve pazar, kent ya da yöre ile sınırlıdır. Mal ve hizmet seçenekleri dar, gelir düzeyi düşüktür. İhtiyaçların karşılanması öncelik taşımakta üretici ve tüketici yüz yüze ilişki kurmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyılın ortalarına kadar ihtiyacı olan malları kendi üretmeye gayret etmesi⁶⁹ ithalat engelleniyor anlamına gelmemekle birlikte devlet bazı sektörler haricinde ithalata müdahale etmemiştir. İç piyasada mal arzını yüksek tutma politikası uygulanmış, bu durum ihracat yapmama politikası şeklinde korumacı bir uygulamayı beraberinde getirmiş, tahıl, bakliyat, at, silah, barut ve kurşun gibi malların ihraç edilmesine hiçbir zaman izin verilmemiştir.⁷⁰

Osmanlı devletinde 1838 yılında İngilizlerle yapılan Baltalimanı ticaret anlaşmasıyla yerli tüccarlara tanınan imparatorluğun her yerinde ticaret yapma hakkı İngilizlere de verilmiş ardından da bu hak diğer yabancı devletlere de tanınmıştır. Böylece geleneksel Osmanlı ticaret yapısı dünya ekonomik sistemine dahil olmuştur. Avrupa devletleri ile yapılan 1838 yılında ithalata, 1861 yılında ise ihracata kolaylık sağlayan ticaret anlaşmalarının Osmanlı İmparatorluğu'nu hammadde çıkışı ile endüstriyel ürün girişine dayalı geniş bir pazar haline getirmesi sonucunda dış ticaret hacminde artış kaydedilmiştir.⁷¹

⁶⁷ Ahmet Kala, *İstanbul Ahkâm Defterleri İstanbul Esnaf Tarihi(1764-1793)*, İstanbul, İBB Kültür İşleri Daire başkanlığı Yayınları, 1998, s.

⁶⁸ Yarcı, s.534.

⁶⁹ İsmail Hakkı Uzuncarşılı, *Osmanlı Tarihi, C. 2*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1965, s. 692.

⁷⁰ Uzuncarşılı, s.686-689.

⁷¹ Abdullah Martal, *Belgelerle Osmanlı Döneminde İzmir*, İzmir: Yazıt Yayıncılık, 2007. s.38.

Osmanlı Devleti'nde 19.yy sonlarında yayınlanan istatistiklere göre kara ve deniz ticareti içerisinde özellikle meyve ihracatı önemli bir yer tutmakta başta İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya, İtalya, Rusya gibi Avrupa ülkeleriyle birlikte Amerika, Mısır gibi ülkelerle de meyve sebze ticareti yapıldığı görülmektedir.⁷² Bunun yanında meyveden mamul besin maddeleri de satışa konu olmuştur. Dut pekmezi, üzüm ve duttan yapılan pestil ve marmelat çeşitleri, incir, elma, armut, kıvılcık gibi meyvelerin kurusu, turşusu, sirkesi, şurubu, suyu gibi mamulleri de ihraç edilmiştir.⁷³

Osmanlı Devleti'nin ilk ve tek genel istatistik yılı olan 1894 yılı istatistiklerine göre üzüm kıymet olarak en çok ihraç edilen ürün olarak göze çarpmaktadır.⁷⁴ Hatta üzümün toplam ihracat içindeki payı da yaklaşık % 13'tür.⁷⁵

Tablo 1

1894 YILI İSTATİSTİKLERİNE GÖRE OSMANLI MEYVE SEBZE İHRACATI

Ürün Adı	İhracat (kuruş)	İthalat kuruş
Üzüm	177.520.428	1.875.827
İncir	67.814.416	335,647
Hurma	19.402.103	911,097
Limon ve portakal	13.594.977	5.060.028
Meyve-i huşk-i ter (kuru ve yaş meyve)	13.251.995	3.614.602
Sebzевat	1.610.869	3.868.200
Ceviz-i Hindi ve adî	1.283.444	599,973
Patates	21,027	4.845.767

Kaynak: Güran, s.200.

⁷² Şevket Pamuk, **19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti -Tarihi İstatistikler Serisi, Cilt1**, Ankara: DİE Yayınları, 1995.

⁷³ Yarı, s.521

⁷⁴ Tefik Güran, **Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897**, Ankara: T.C Başbakanlık DİE Yayınları, 1997, s.200.

⁷⁵ Güran, , s.20.

İzmir Hali Kuru İncir Paketlemesi, 1910

Kaynak: Evvel Zaman İçinde İzmir, D Yayınları

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923 kuruluş yılında gerçekleşen ihracatı içinde Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi ilk sırada meyve sebzenin ihracatı gelmektedir. Bu miktar toplam ihracat değerinin yaklaşık % 25'ini oluşturmaktadır. Bu grup içerisinde kuru üzüm ve incir yine en önemli ihraç malları arasında yer almaktadır. Meyve sebze ihracatının çok büyük bir kısmı ise İzmir limanından yapılmaktadır.⁷⁶

1.7 Modern Belediyeciliğin Doğuşu: Şehremaneti

II. Mahmut Devrinde yapılan yenileşme hareketleri sırasında 1827 yılında belediye faaliyetlerini yürütmek üzere "ihtisap nezareti" kurularak şehir yönetimlerinin temeli atılır. Ancak bu nezaretin kent halkını ilgilendiren konularda yetersiz kalması üzerine 1855 yılında ihtisap nezareti lağvedilerek Osmanlı Devletinde modern anlamda belediyecilik faaliyetlerini yürüten "Şehremaneti" adıyla yeni bir belediye teşkilatı kurulur. Şehremini başkanlığındaki belediye işleri çeşitli daire ve şubeler aracılığı ile yürütülürken "Şehremaneti" ismi 1930 yılındaki 1580 tarihli Kanunla "Belediye" olarak değiştirilmiştir. Osmanlı devletinde olduğu gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında da merkezi atama yoluyla gelen valiler belediye başkanlığını da yürütmüş ve bu uygulamanın 1958

⁷⁶ 1339 Ticaret-i Hariciye İstatistiği, İstanbul: 1340.

yılında sona erdirilmesinin ardından 1963 yılından itibaren de belediye başkanları seçimle işbaşına gelmişlerdir.

1.7.1 Belediyenin Kusurlu Esnafı Yargılama ve Cezalandırma Yetkisi

Osmanlı Devletinde Kadılar belediye işlerini de üzerlerine aldıkları için teftişte kusuru görülen esnafa çeşitli cezalar verirdi. Suçun ağırlığına göre falakaya yatırma, değnekle vurma, kulaktan çivileme hatta gerektiğinde narha uymamak türünden suçlarda hapse atma gibi cezalar uygulanırdı. İstanbul Kadı Sicilleri mahkeme kararlarında bu konuda bir çok hüküm bulmak mümkündür. Örneğin 17. Yüzyıla ait bir mahkeme kararına göre ismi verilen yemişçi pazarbaşılarının gelen gemileri kayıklarla karşılayıp denizde ürün tedariki yoluna gittikleri, böylece kayıt dışı iş yaptıklarından dolayı kayıklarının yakılması dahil birçok sert tedbirin alınmasına hüküm vardır.⁷⁷ Kadı adına faaliyet gösteren ihtisab ağası da ölçü ve tartılarda hile yapma gibi kusurlardan dolayı esnafı yargılama ve cezalandırma yetkisini kullanmış, hapis, sürgüne gönderme gibi ağır cezalar da verebilmiştir.⁷⁸ Evliya Çelebi Seyahatnamesinde kusurlu esnafa verilen ilginç ceza türleriyle ilgili bilgilere yer verilmektedir:

Sonra pazarbaşı ve muhtesib ağa kethüdası (...) at başları birlikte geçerken muhtesib ağa kethüdası birkaç adamı huzuruna kol oğlanları getirip "Eksik meyve satmışsın" diye Alayköşkü dibinde falaka değnek deyip kimisine değnek kimisine tahta gülle kiminin yüzüne bal sürüp bir köşe başına kulağından mıhlayıp kiminin yüzüne işkembe pisliği sürüp başına boklu işkembeyi külah yerine geçirip ters eşeğe bindirip "Eksik satanın hâli budur" diyerek geçip pazarbaşı ardı sıra zırlara gömülmüş adamlarıyla geçip ardı sıra sekizer kat mükemmel mehterhane ile davulunu döğüp sancağı kaldırıp geçerler."⁷⁹

19.Yüzyıl ortalarında kurulan Şehremanetine devredilen denetim ve cezalar, yüzyılın sonlarında şehremanetinin elinden yargılama yetkisinin alınması ve sadece ceza yazma yetkisinin bırakılmasıyla sonuçlanmıştır.

⁷⁷ İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 17:3 Numaralı Sicil, İstanbul: İsam Yayınları, 2011, Hüküm No:266, s.211

⁷⁸ Akgündüz, s.88.

⁷⁹ Kahraman, s.560.

Osmanlı Devletinin sonlarında şehremanetinin elinden yargılama yetkisinin alınıp sadece ceza yazma yetkisinin bırakılması bürokrasinin ağır işlemesi nedeniyle İstanbul Belediyesini bir hayli maddi zarara uğratması üzerine 1924 yılında İstanbul Belediyesinin başvurusu üzerine çıkarılan kanunla (Umuru Belediyeye Mûteallik Ahkamı Cezaiye Hakkında Kanun) belediyelere, denetimleri dahilindeki suçları yargılama yetkisini yeniden verir. Kanunda belediyenin kestiği cezayı ödemeyen esnafa hapis cezaları da veriliyordu. Ancak ilerleyen yıllarda belediyelere verilen yargı yetkilerinde tırpanlamalar yapıldı ve nihayet 1930 yılında çıkarılan Belediye Kanunu ile belediyeler sadece para cezası kesme yetkisiyle sınırlandırıldılar.⁸⁰

1.8 Cumhuriyet Öncesi Meyve Sebze Ticareti

20.yüzyılın başlarında İstanbul'un toptan yaş meyve ve sebze pazarı Sirkeci tren istasyonu yapıldıktan sonra bu bölgeye taşınmıştı. Üretim bölgelerinden trenlerle getirilen sebze ve meyvelerin esnafa dağıtımı da tren vagonlardan yapılıyordu.

Sirkeci civarında bulunan Asım ve Şevket Arın kardeşlere ait “Bahriye Bakkaliyesi” adıyla hizmet veren işletme hem vatandaşların hem de devlet kuruluşlarının toptan sebze ve meyve ihtiyacını karşılıyordu. Söz konusu işletme ileride Eminönü'nde kurulacak modern meyve sebze halinin de kurucu esnafları arasında olacaktır.⁸¹

İstanbul Ticaret Odası 1902 yılında sebze ve meyve üreticileriyle komisyoncularını aynı çatı altında toplanarak daha verimli çalışabilmelerini sağlamak amacıyla yeni bir hal binası yapılması için girişimlerde bulunur.⁸² Bunun ardından 1904 yılından itibaren yeni toptan meyve ve sebze pazarı, Sirkeci araba vapuru iskelesiyle Eminönü arasındaki sahaya, buradan da Eminönü Yağkapanı civarındaki sokak içlerine taşınır.⁸³

Kara yollarının ve kamyon taşımacılığının henüz yeterli düzeye ulaşmadığı cumhuriyet öncesi dönemde üretim bölgelerinden İstanbul'a sevkiyat trenlerle ve

⁸⁰ Şefik Memiş, **Şehremanetinden Büyükşehir Belediye Zabıtası Tarihi**, İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 2008 s.102-115.

⁸¹ Kadir Can, **Çarşı-Pazar İstanbul**, İstanbul: İTO yayınları, 2011, s.86.

⁸² İstanbul Ticaret Odası, **Lonca'dan Oda'ya**, İstanbul: İTO yayınları, 2007 s.224.

⁸³ İstanbul Valiliği, **İstanbul İl Yıllığı**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1967, s.123.

denizyolu ile yapılmaktaydı. Marmara Karadeniz ve Ege’de limanlara yakın üretim bölgelerinden İstanbul’a sevkiyat “çektirme” adı verilen teknelerle yapılıyordu. Çektirmeler 1930lu yılların başına kadar rüzgâr gücüyle hareket edebilen yelkenli birer araçtı. Gelişen teknolojiyle birlikte çektirmeler motor gücüyle hareket etmeye başladılar. Böylece nakliye hızlandırarak, gönderilen malların yollarda çürüyüp dökülmesinin önüne geçilmesini sağlamış oldular.⁸⁴

Yazar Sermet Muhtar Alus 20.yüzyılın başlarındaki İstanbul Haline dair izlenimlerini şöyle kaydeder: *Yemişçiler ikiye ayrılırdı; kuru yemişçiler, yaş yemişçiler. Kuru yemişçiler, Balıkpazarı ilerisindeki Yemiş'in bir şubesi ... Yaş yemişçiler de, mevsimine göre yaş meyvaların âlâsını ortaya koyarlar, küfeleri, işportaları sererler karpuz, kavun sergilerini yaparlardı. Burayı da geçince sebzecilerle karşılaşılırdı. Mevsimin ne kadar sebzesi varsa yığın yığın üst üste... Bilhassa bu sahada satıcı ve müşteriden ziyade yedi yaşından yetmiş yaşına kadar küfeli hamal bulunurdu. Müşterileri adeta kapışarlardı.*⁸⁵

Ahmet Mithat Efendi ise Müşahadat isimli eserinde 20. yüzyılın başlarındaki İstanbul Hali ve Pazarının işleyişi ile ilgili bilgiler vermektedir.

Bahçıvanların arasında şu tarz konuşmalar geçmesi vakidir.

- Bugün Eminönü'nden ne haber? Piyasa ne halde?

- Fena arkadaş, fena. Baklanın kilosu sekiz, bezelyenin on bir paraya tartılmış. Kimin yer fasulyesi varsa iş onun. Bugün altmış üç paraya kadar yer fasulyesi tartılmış. Koço'nun bir küfe yer fasulyesi her masrafından sonra yüz kırkbeş kuruş getirmiş.

- Ah! Dün gönderdiğim dört küfe bakla topu otuz yedi kurula getirdiler. Hamallığıma değmez.

- Benim beş küfe yirmi üç kuruş getirdi ya. Toplamasına değmez.

- Biz çalışıyoruz, paraları madrabazlar kazanıyorlar

⁸⁴ Kadir Can, s.86.

⁸⁵ Sermet Muhtar Alus, **1900'lü Yılların Başlarında Şehir Hayatı**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.280.

...

Kimisi hala geçen seneki gübrenin parasını verememiş. Kimisi bu sene bahçe sahibinin peşin istediği kirayı nereden bulacağı hususunda mütehayyir(şaşkın). Bazısının öküzleri ihtiyar ve zayıf ise de değiştirmekten aciz. Bazısı patlıcan tarlalarını hazırlamak zamanı gelmiş çatmış olduğu halde henüz yanaşma(işçi) bulamamış olmasından dolayı meyas. Birtakımı bezelyeden, bakladan ettiği zararı yer fasulyesinden, diğer birtakımı patlıcandan çıkarabilmek ümidinde. Hele cümlesi, şu senelerin kesat seneleri olduğunu hükümde müttetik.

Hakları da yok mu? Mevsimine göre okkası yirmi paraya, on beş paraya, hatta on paraya kadar sebze, küfeciden mübayaa eyleyebiliriz. Küfeci kazanacak. Eğer küfeci ile bahçıvan arasında madrabaz var ise, o da kazanacak. Bakisi bahçıvana kalacak. Bahçe kirası, gübre bedeli, yanaşma(işçi) ücreti, tohum parası gibi nakden keseden çıkacak olan mesârif bir de ekmek, çapalamak, sulamak, toplamak, nakletmek zahmetini de zammetsmeli de, bir mevsimde bunca mesârif ve mezâhimden sonra, birkaç yüz kuruş da zararlı çıkan bahçıvana, ona göre acımalı. Bazı kere irad gelir ve masrafını uç uca getirenlere gıpta bile ederler. Hiç olmaz ise yediğini içtiğini kar sayarlar.

Ey, taze fasulyenin okkasını yirmi beş paraya almak isteyen kârî. Hiç hatırlınıza getiriyor musunuz ki, bahar gecelerinde, saat altı yedi raddelerinde, siz tatlı uykuda iken, yarın mutfağınıza girecek sebze, böyle, baş, kış, altlarında sekiz on bahçıvan, sizin gibi rahat hâbı istihsale çalıştıkları hâlde, üç kişi kan tere batmış kürek çekerek ve dördüncüsü olan dümenci ise, gecenin serinliğinde üşüyüp, titreyerek, deniz üstünden geliyorlar.

...

Sarayburnu'na yaklaştığımız zaman bizim kayığa benzer birkaç kayığa rast geldik. Kayıkçılar birbirine aşına ederek ufacık bir filo tertibiyle Eminönü'ne vardık. Ne bakalım! Bizden evvel elli altmış kayık oraya gelmişler. Bunların da başları, kıçları altlarında uyumakta bulunan bahçıvanlar uyanmışlar. Her kayığa üçer beşer hamal girmiş. İskele cihetinde birçok küfeci, birçok sebze, bir çok madrabaz.

...

Gümriüğün eşya-ı ayniyye mağzasıyla köprü arasındaki yetmiş seksen arşından ibaret sahil ile tramvay vagonlarının durdukları yere kadar o meydancıkta ekall-ı tahmine göre iki bin kadar adamın bir bahar gecesi saat beşten sonra müctemi ve meşgul olduklarını hiç derhatır ettiğiniz var mıdır?

...

Kayıklardan yol bulup da yanaşabilmek bir emr-i asir. O kalabalığa meram anlatabilmek bir emr-i muhal. Hamallar küfe kapmak gayretinde. Bahçıvanlar küfe kaybetmemek mecburiyetinde. Arkacılar, sebzeciler, madrabazlar, zavallı bahçıvanları boğmacaya getirip, mallarını yok pahasına kapatmak kurnazlığında.

Yeni Câmiye doğru yer yer, küme küme küfeler konulmuş. Her küme bir dükkân farz olunsun. Fakat edilen pazarlıktan ziyade kavgaya müşabih şeyler. Beyaz acem gömlekli kantarcılar omuzlarına vurdukları kantarların sapı öne doğru bir buçuk arşın uzanmış olduğu halde kâh oraya kâh buraya baş vuruyorlar. Kimisini bir bahçıvan eteğinden çekip kendi küfeleri tarafına götürmeye ve kimisini bir madrabaz kolundan yakalayıp taraf- makusa(öbür tarafa) çekmeye çalışıyor.⁸⁶

1911 yılındaki büyük yangın sonrasında tahrip olan İstanbul hali, yeni bir hal inşa edilerek Odunkapı'ya nakledilmiş ve devletin son yıllarında belediyeye “Kantar, kile ve çeki rüsumu” adı altında önemli bir gelir kaynağı sağlamıştır:

“Vâcib-ül tediye (ödenmesi gerekli) olduğu vâreste-i itiraz bulunan harîk (yangın) mahalleri bedel-i istimplâkinin tediyesine devamla beraber menfaat-ı ammeyi müstelzim olduğu kadar Emanete faide-i maddiye temin etmekte bulunduğu şu birkaç günlük tecrübe ile sabit olan Hatap(odun) kapısındaki sebze ve meyve halinin tevs-i lâbüd görülmekte olmasına mebni onuncu faslın altıncı maddesine iki yüz küsur bin kuruş fazla-i tahsisat ithal edilmiş ve üç yüz otuz iki senesinde inşaata nezaret ve proje masrafına inhisar eden üçüncü maddesi malzeme-i tersimeye ve alât ve edavât-ı hendese tamirâtı masârîfının da ilavesiyle yüz bin kuruşa iblâğ olunmuştur. ...Kantar,

⁸⁶ Ahmet Mithat Efendi, **Müşahadat**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000, s.75-81

*kile ve çeki rüsûmu dahi elyevm cibayet olunmakta olan miktarına ve âhiren Odun kapısında yapılan hale nakl olunan Eminönü’ndeki sebzecilerden alınmakta olan resmin daha mazbût bir surette cibayet ve istifa edileceğine göre sabıkından üç yüz bin kuruş fazlasıyla üç milyon beş yüz bin kuruş tahmin edildiği anlaşılmakla Encümente dahi ol vechile kayd ü kabul edilmiştir.*⁸⁷

1.9 İaşe Nezareti

İstanbul tarım üretimi yönünden nüfusuna oranla yeterli bir üretim merkezi olmamasından dolayı her zaman iaşe konusunda sıkıntılar yaşamıştır. Çeşitli düzenlemeler ve kanunlar yapılarak şehre mal akışının sorunsuz gelmesi sağlanmak istenmiştir. Bu amaçla 1918 yılında kurulan İaşe Nezareti tarih boyunca yapılan bu düzenlemelerin kurumsallaşmış hali olarak değerlendirilebilir. İaşe sorunu Birinci Dünya Savaşı sırasında sivil yönetim ile ordu arasında gidip gelmiş ancak tüm çabalar özellikle dağıtımda yaşanan sıkıntıların üstesinden gelinemediği için yeterli olmamıştır. Ancak bu bakanlığın kurulması Kurtuluş Savaşı'nın zor günlerinde kurulacak olan İktisat Vekaleti'nin kurulmasına öncülük etmiştir.⁸⁸

1.10 Milli Mücadele Döneminde Hal

Birinci Dünya Savaşının ardından 1920 yılında işgale maruz kalan İstanbul'da Halin sebze ve meyve ticareti dışında ilginç bir fonksiyonuna rastlıyoruz. İstanbul'un işgali sırasında postane ve telgrafhaneyi işgal eden İngilizler, Anadolu ile telgraf haberleşmesini de yasaklarlar. Haberleşmeler kuryeler aracılığı ile sağlanır ve meyvehoş piyasası da bir haberleşme aracıydı. Gazeteci Halil Lütfü Dördüncü bir dergiye verdiği röportajda şunları ifade eder: “...Bir gün aynı kahvede oturup Kızkulesi'ni ve İngiliz kontrol gemisini, ve gelen giden deniz vasıtalarını uzaktan biz de kontrol ederken arkadaşlara Meyvehoş'u da bir yoklayalım dedim. Bazımız kontrole devamı ve bazımız Meyvehoş'u yoklamayı tercih ettik. O zaman Meyvehoş mühim haber ve havadis kaynaklarından biri idi. Çünkü meyve ve sebze getiren gemiler ve

⁸⁷ Erdoğan Öner, *İstanbul Şehremâneti(Belediyesi)'nin Kuruluşu Ve 1917 Yılı Bütçesi*, Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, 2008, s.38-44.

⁸⁸ Cem Doğru, *Birinci Dünya Savaşı Döneminde Ekonomide Bir Kurumsallaşma Çabası: İaşe Nezareti*, Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2009, s.21.

motorlardan Anadolu harekâtına dair havadis alınır, kabzımallar vasıtasıyla karşı tarafa silâh, cephane kaçırılır, velhasıl bir takım mühim malûmat toplanırdı...”⁸⁹

Milli mücadele döneminde İstanbul’da gemilere yüklenmek üzere hazırlanan silah ve cephane farklı adlarla sandıklanmaktadır. Bazen sebze ve meyve adlarıyla kayıt yaptırılıyor, hazırlanan sandıkların en üstüne sebze, meyve, ot gibi şeyler konup sandığın üzeri kapatılıyordu. Gemilere yüklenen sandıklar yolculuk esnasında da sahipsiz bırakılmaz gemide kontrol yapan görevlilere rüşvet verilirdi. Böylece son engeli de aşan malzemeler İzmit, Yalova, Karamürsel, Akçakoca, Ereğli, İnebolu, Samsun, Trabzon ya da daha küçük limanlara ulaştırılmış olurdu. Bu limanlarda da boşaltma işinden sorumlu ekipler hazır bulundurulur. İstanbul’daki Mavnacılar Cemiyeti’ne (teknelerden yük indiren hamallar) benzer örgütler Anadolu’nun hemen her limanında bulunmaktadır. Bu örgütlere ait sandallar limana giren gemileri derhal boşaltıp malzemeyi kıyıdaki depolara taşır. Bu malzemeler daha sonra ilk fırsatta buradan Anadolu’nun içlerine sevk edilirdi.⁹⁰

⁸⁹ Orhan Koloğlu, **Bir zamanlar Bâbüâli**, İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1998, s.33.

⁹⁰ Serdar Hüseyin Sayar, **Kurtuluş Savaşı Dönemi Denizcilik Faaliyetleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2007), s. 10.

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE İSTANBUL'DA MEYVE SEBZE TİCARETİ VE “İSTANBUL HALLERİ”

Osmanlı Devletinde olduğu gibi Cumhuriyetin ilanı sırasında da ticaretin merkezi İstanbul, İstanbul'un merkezi de Eminönü'dür. Tütün Gümrüğü Sokağı üzerinde faaliyet gösteren Hal'e mallar, tren, deniz motoru ve at arabaları ile gelirdi. Anadolu'dan gelen mallar ise Haydarpaşa'ya trenle oradan da motorla Eminönü Haline getirilerek satışa sunulurdu.⁹¹ Kabzımallar satışları açık artırma usulü ile yapardı.

Belediye, Eminönü civarındaki rıhtım ve iskelelere motorla ürün getirenlerden "bac resmi" adıyla bir işgaliye vergisi alıyor,⁹² çıkardığı belediye talimatnamelerinde sebze ve meyve ticaretiyle ilgili düzenlemelerde bulunuyordu. 1925 yılında yayımlanan Zabıta-ı Belediye Talimatnamesinde sebzecilerin mallarını tezgah ve raflarda sergilemeleri, atıkların kapaklı kaplar veya küfelerde tutulması, sebzelerin ıslatılmaması, pırasaların yeşil kısmının yirmi santimi aşmaması, meyvelerin camekan içinde yada üzerleri örtülü şekilde korunması, temiz kaplar kullanılması, sepetlerin altına ağırlığı artırmak için yaprak, taş vb. maddeler konulmaması, ürünlerin üzerinde cinsini ve fiyatını belirten etiketlerin bulunması gibi sebze ve meyve satıcılarının uymaları gereken standartlar, emir ve yasaklar yer almaktadır.⁹³

1923 yılında İstanbul Ticaret Odası İktisat Komisyonu'nun hazırlamış olduğu raporda biri İstanbul'da diğeri Kadıköy'de iki yeni hal binası yapılması teklif edilmiş ve bu teklif olumlu karşılanarak ilerleyen yıllarda uygulanmıştır.⁹⁴ İstanbul hali 1926 da Meyvehoş adıyla anılan yere nakledildi.⁹⁵

1927 yılında ilk yayımlarına başlayan İstanbul radyosunun ilk günlerinden itibaren hal fiyatları radyoda okunuyordu. Her akşam 20.10 da okunan meyve sebze fiyatları radyoda "zahire borsası haberleri" adıyla sunuluyordu.⁹⁶ İstanbul Radyosu

⁹¹ İBB Hal Müdürlüğü, <http://www.ibb.gov.tr/sites/haller/tr-TR/tarihce/Pages/Anasayfa.aspx>, 25.1.2012

⁹² İBB Arşivi Encümen Kararları Encümen Zabıt Ve Muamelat Md., 1935, Karar No:2100.

⁹³ **Zabıta-i Belediye İlk Talimatnameler**, İstanbul: Beza dav Yayınları, 2008, s.199-205.

⁹⁴ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, **Cumhuriyetin Harcı II. Cilt**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004. s.89.

⁹⁵ **İstanbul İl Yıllığı**, s.123.

⁹⁶ Megep Yayınları, **Radyo Televizyon Tarihi**, Ankara: 2008, S.16.

spikerlerinden Zeki Bey o yılların “Telsiz” adlı dergisine 1927’de verdiği bir röportajda: "Sebze ve meyve fiyatlarını her akşam tekrar etmeğe mecbur olduğumuzu biliyorsunuz" demektedir.⁹⁷ Haldeki günlük meyve sebze fiyatlarını verme geleneği gazetelerde uzun yıllar yer aldığı gibi medyanın Hallere olan ilgisi günümüzde de yoğun olarak devam etmektedir.

2.1 Eminönü Merkez Hali (1935-1986)

Cumhuriyetin ilanından sonra 1933 yılında inşasına başlanan Eminönü yaş meyve ve sebze hali 1935 yılında Eminönü - Unkapanı arasındaki Keresteciler Caddesi üzerinde kurulmuştur.⁹⁸ Yeni Hal binası ve rıhtım inşaatının ihalesi cumhuriyet döneminin dikkat çeken isimlerinden Mühürdarzâde Nuri Demirağ'a 226 bin liraya ihale edilerek yaptırılır.⁹⁹

1935 yılında açılan Eminönü Merkez Haldeki ilk dükkanlar yapılan müzayede sonucunda yıllık ortalama 301 lira bedelle kiraya verilmiş,¹⁰⁰ ayrıca komisyonculardan 1500 lira da teminat bedeli alınmıştır.¹⁰¹ Ayrıca halde yer alacak lokanta da 900 liraya ihale edilerek tahsis edilmiştir.¹⁰²

Hal içine taşıma yapacak 150 kişilik hamal bölükleri arasında indirme ve bindirme ekipleri oluşturulmuş bu işi yapacak iç bölük hamallarına 20 lira aylık verilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁰³ İşçi statüsünde olan ve sekiz saat çalışan bu hamalların görevleri ağırlıklı olarak motorlarla hal binası rıhtımına gelen malların komisyoncu yazıhanelerine taşınmasıydı. Belediye rüsum vergisinin yanında işyerlerinden hamal ücreti de alıyordu. Uzun yıllar faaliyet gösteren belediye hamalları zamanla talebe yetmemiş, belediye dışından şahıslar da hamallık yapmaya başlamıştır. Genellikle satılan malları alıcının istediği yere kadar taşıyan bu hamallar zamanla mal getiren motorlarla işyerleri arasında da çalışmışlardır.¹⁰⁴ Bunun yanında Halin kapısına

⁹⁷ Uygur Kocabaşoğlu, *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna*, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1980, s.97.

⁹⁸ *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, "Haller", C.3, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s.532.

⁹⁹ İBB Arşivi Meclis Kararları Encümen Zabıt Ve Muamelat Md., 1933, Karar No:2986 .

¹⁰⁰ İBB Arşivi Meclis Kararları Encümen Zabıt Ve Muamelat Md., 1935, Karar No:1556 .

¹⁰¹ İBB Arşivi Meclis Kararları Encümen Zabıt Ve Muamelat Md., 1936, Karar No:2910 .

¹⁰² İBB Arşivi Meclis Kararları Encümen Zabıt Ve Muamelat Md., 1935, Karar No:1580.

¹⁰³ İBB Arşivi Meclis Kararları Encümen Zabıt Ve Muamelat Md., 1935, Karar No:71 .

¹⁰⁴ Doğaner, Bayrampaşa Hali, No:12, Mülakat, 2013.

kamyonlarla gelen malları işyerlerine taşımak için de bir personelin kullandığı akülü araçlar kullanıyordu.¹⁰⁵

Yeni Hal ile birlikte hazırlanan Hal Nizamnamesi ile sebze ve meyvelerin toptan satışının ancak hal içerisinde yapılabileceği hükmü getirilmiştir.¹⁰⁶ Yeni halin yapılması birçok tartışmayı da meydana getirmiş. Satış alanlarını küçük bulan kabzımalların, kendilerinin görüşünün alınmamasını, yeni hal binasının işe yaramayacağını, Kadıköy'deki Hal binası gibi atıl kalacağını ileri sürerek yeni yapılan hale girme konusunda direnç göstermeleri üzerine Vali ve Belediye Reisi Muhittin Bey şu sert açıklamayı yapar “Kabzımallar da kim oluyor? Müstahsilleri(üreticileri) ellerinde kıvrandıran kabzımalları karşımıza bir mevzu olarak almak bile hatadır. Şimdi gayrisihhi dükkânlarda oturan bu adamların belediyenin ihtiyaca uygun bir tarzda yaptırdığı hali beğenmemeleri şayanı hayrettir. Biz hali yaparız. isteyen gelir, istemeyen gelmez!”¹⁰⁷

Spor salonu gibi büyükçe bir meydana ve telli camdan yüksekçe bir çatıya sahip olan Eminönü Hali ile ilgili Jacques Pervitic'in 1943 tarihli sigorta haritalarında şu şekilde not düşülmüştür: “(A-B-B-C) işaretleri ile gösterilen kuvvetli sütunlarla desteklenmiş üç geniş salondan müteşekkil bu HAL'in bilumum aksamı ile diğer müştemilatı siman arme olarak inşa edilmiştir. (A ve B,B') işaretli salonlar birbirine bitişik ve yekdiğeriyle ihtilat halindedirler. (C) işaretli salon Sebze hali, 12,5 metre uzunluğunda üstü açık bir avlu vasıtasıyla diğerlerinden tecrit edilmiştir. Üstte beton ve cam çatılar vardır. Meyve binasının cadde tarafında postane ve kahvehane vardır.”¹⁰⁸

“Sarı boyalı hal binası üzerinde “T.C. İstanbul Belediyesi Haller Müdürlüğü tabelası” yer alırken, bu tabelanın her iki yanında “Ne Mutlu türküm Diyene” yazılı iki tabela daha asılıydı. Yüksek tavanlı hangar gibi hal binasının ortası boştu. Kenarlarda ve ortada mağazalar vardı ve ofis katlarına demir basamaklı merdivenlerle çıkılırdı.

¹⁰⁵ Suat Pınar, Bayrampaşa Hali, No:62, Mülakat, 2013.

¹⁰⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 24.09.1934, s.2

¹⁰⁷ Cumhuriyet gazetesi, İstanbul: 24.06.1934, sh.1

¹⁰⁸ Jacques Pervititch İBB-Atatürk Kitaplığı Harita Arşivi, Eminönü, 77 numaralı pafta.

*Sebze meyve komisyonculuğu yapanların kırmızı boyalı tabelaları hal binasının tavanına yakın yerlere asılmıştı”.*¹⁰⁹

Eminönü Hali yapıldığı yıllarda İstanbul’un nüfusu 700 bin civarında idi. Zamanla nüfus artışı ve şehrin gelişmesi karşısında hal ana binasının yanında sebze kısmı diye anılan yer yapılmış, zamanla karatoprak, körfez, parsel, migros gibi yeni yerler ilave edilmiştir.¹¹⁰

İstanbul Halleri, 1930 tarihinde yayınlanan 1580 sayılı Belediye Kanunu’nun 15. Maddesinin 58. Fıkrasında yer alan: ” *Her nevi et, yağ, balık, zeytinyağı, peynir ve sebze ve meyva, turşu ve tuzlu balık gibi muhafazası ve satılması suhhi ve baytari şeraite tabi yenilecek şeylerin müzayedeli, müzayedesiz toptan alım ve satımının muayyen mahallerde ve belediye nezareti altında icrasını temin için haller tesis ve idare etmek (borsa muamelatı cereyan eden mahallerde borsaya tabi mevat hakkında hususi kanun ahkamı tatbik olunur)*” maddesi esas alınarak İstanbul Belediyesinin hazırladığı talimatnamelere (yönetmeliklere) göre idare edilmiş, ilgili kanun yakın zamana kadar yürürlükte kalmıştır. Bu talimatnamelerden biri olan ve 1948 yılında yürürlüğe giren *İstanbul Belediyesi Meyve ve Sebze Hali Talimatnamesine* göre Hal idaresine halde yapılan alım satımın kontrolü, tartılması, sağlıklı olması, faturalı satış yapılmasının takibi görevini vermiştir.

Hal içine girecek mallarda (bostan sergilerinde satılan mallar haricinde) ambalajlı ve kap içinde bulunması, kap ve ambalajların 180 kiloyu geçmemesi, dökme suretiyle mal getirilmemesi, ihracat malı haricinde tüccar ve komisyoncuların birbirlerine mal satmaması, faturaların detaylı olması, belediye rüsumu, esnafılık şartları gibi standartlar getirilmiştir.

Hale gelen mallar motorlardan tahliye edilmeden önce belgelerini idareye sunmaları gerekliydi. Bu belgelerde malın cinsi, kap miktarı, satıcının marka ve numarası ve mal sahibinin gönderildiğinin yazmalıydı. Hale gelen malların Hal içine

¹⁰⁹ Özözlü Haluk, Sebze Meyve Hali, http://www.sihirlitur.com/nostalji/sebzemeyve_hali/index.html , 19.4.2012.

¹¹⁰ Mustafa Fevzi Güngör, **Hallerdeki Firma Sahiplerinin Fonksiyonları Sorunları ve Önerileri Sempozyumu**, İstanbul: İTO Yayınları, 1984,s.3

taşıma ve ardiye gibi işlemleri Hal müstahdemleri tarafından yerine getirilirdi. Bir dönem taşıma ve ardiye ücreti gelen malın ağırlığı üzerinden alındıktan sonra 1960 yılında alınan bir kararla malın cinsi, değeri ve satış faturasındaki miktarı dikkate alınarak satış değerinin üzerinden yüzde 1,5 oranında taşıma bedeli ve malın değeri üzerinden 1,5 oranında ardiye ücret alınması uygulamasına gidilmiştir.¹¹¹

Tacir ve komisyoncuların satış bedellerini beş gün içinde sahibine gönderdiklerini hesaplarında göstermek zorundaydılar. Komisyoncular satış fatura defteri, bordro defteri, müstahsil hesabı cari defteri ve ambar defteri tutmakla yükümlüydüler.

Müstahsilin gönderdiği mallarda çürüme ve bozulma gibi durumlarda Eksper Heyetinin araştırması sonucu karara bağlanırdı. Malların araçlardan indirilmesi ve istif mahalline kadar nakliyesinden Hal idaresi sorumludur. Ortaya çıkabilecek zarar ve ziyan hakem heyetinin kararı ile giderilir. Hallerin idaresi Hal Müdürü ve Müdür Yardımcısı tarafından yapılırdı.

Eminönü Hali İçten Görünüm 1949

Kaynak: Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. C.3. s.532

¹¹¹ İBB Arşivi Meclis Kararları, 1960, Karar No:192.

1948 yılında Hal İçinde faaliyet gösteren büro ve servisler ise şunlardır:

1- Kontrol Bürosu: Hal işlerini, halde iş yapanların şikayetlerinin araştırılmasını, büro dışında görev yapan kapı memuru, bekçiler, meydancılar ve temizlik işçilerinin kontrolünü, tespit, tahakkuk ve tahsilat işlerinin yolunda gidip gitmediğinin kontrolünü ve hal müstemilatının işgaline, hırsızlığa, iskelelerden kaçak mal girişine izin verilmemesi gibi işlerden sorumluydu.

2- Yazı işleri, İstatistik, Fiyat, Piyasa ve Yazıhaneler Bürosu: Yazı işleri, fiyat ve piyasa memurluğu ile ürünlerin günlük taban ve taban fiyatlarının belirlenerek kaydının sağlanması, hale gelen malların taşıma ve ardiye miktarlarını ,satılan malların cinsine göre günlük, aylık ve senelik istatistik rapor ve grafiklerinin hazırlanması, ayrıca halin aylık ve senelik gelir-giderini tespit etmekle görevliydi. Yazıhaneler Memurluğu ise tacir ve müstahsile ait muamelatı yürütmek, tüccarın yanında çalıştırdığı personele ait bilgileri, tüccarın tuttuğu defterlerin tanzim ve tasdik ve düzgün işlenip işlenmediğinin kontrol edilmesini sağladı.

3- Muhasebe bürosu: Muhasebeci, Tespit memurluğu, Tahakkuk memurluğu, Muhasebe katipliği, tahsildarlar, Veznedar, Ayniyat memurluğu ve mutemetlik ve kantar memurluğu bölümlerinden oluşmaktadır. Yazıhaneler memurluğundan gelen bilgiler tespit memurluğunda tespit edildikten sonra taşıma, ardiye ve sair ücretleri tahakkuk ettirilerek muhasebe katipleri tarafından kaydı yapılır, yapılan tahsilatlar katipler tarafından kayda geçirilirdi. Avans hesaplarının takibi, mahsupları icra etmek, demirbaş defterlerini tutmak, teklif bütçesi hazırlamak, kantara çıkan malları tartmak, kantar vergisini tahsil etmek, personel maaş ve bordrolarını yapmak gibi işleri yürütürdü.

4- Temizlik ve Müteferrik Hizmetler Bürosu: Halin güvenliği, temizliği, yangına karşı korunması gibi işlerde sorumlu olan büro, Şef, temizlik ve meydan memurları, meydan bekçileri, kapıcıları ve temizlik amelelerinden oluşmaktadır.

5- Nakliye Servisi: Karadan ve denizden gelen malların ulaşım araçlarından tahliye edilip hal içindeki satış yerlerine kadar nakliye etmekle görevli olan servis, şef, nakliye katibi, Kolbaşı, Nakliye amelelerinden oluşuyordu.

6- *Atölye*: Hal içi nakliyat araçlarının ve çeşitli tamirat işlerinden sorumlu olan atölye ustabaşı ve yardımcı personelden oluşmaktaydı.

7- *Heyetler*: Müstahsiller ile tüccar arasındaki anlaşmazlıklar İdarenin belli usüller çerçevesinde belirleyeceği Hakem Heyeti ve Eksper Heyetleri aracılığı ile çözülmüştü.¹¹²

İlk zamanlarda sebze satıcıları sadece sebze, meyve satıcıları da sadece meyve satabilirken ve bu konudaki itiraz dilekçelerine olumsuz yanıt verilirken 1951 tarihli meclis kararına göre İstanbul Halinde sebze ve meyvecilerin birbirlerine ait ürünleri de satmaya başladıklarına izin verildiği görülmektedir. Ayrıca günümüzde tam gün esasına göre çalışan Halin o yıllarda açık olacağı saatler ise 07:00 ile 17:00 arası tespit edilmiştir.¹¹³ Halin kapısı bir zil sesiyle açılır. Taze ve kaliteli mal almak isteyen manav ve pazarcılar içeriye hücum ederlerdi.¹¹⁴

Halin 1984 yılındaki işleyişine göre ise Hal ünitelerinin günlük çalışması iki grupta yapılır. Birinci grup saat 07:00 -14:00 arası büro hizmetleri ile Hallere gelmiş olan malların satışının yapıldığı süredir. Bu saatler arası yalnız mal satışı yapıp mal girişi yapılamaz. Saat 14:00-15:00 arası genel bölge temizliği ile büro hizmetlerinin bitimidir. İkinci grupta ise mesai saat 15:00'dan başlayarak ertesi gün sabah saat 07:00 arasına kadar devam eder. Bu süre zarfında Nöbetçi heyeti nezaretinde kara ve deniz yoluyla gelmiş olmuş malların boşaltılması yapılır. Bu süre içinde mal satışı yapılamaz.¹¹⁵

Henüz İstanbul köprülerinin yapılmadığı yıllarda İstanbul Hallerine sebze ve meyveler tren, deniz, kara yoluyla gelmektedir. Çorlu, Tekirdağ ve Adana'dan trenle karpuz¹¹⁶, Bodrum'dan mandalina, Zonguldak Ereğli'den çilek gelirdi. Yine yerli malı olarak tabir edilen İstanbul içinden Hale gönderilen mallardan Mecidiyeköy ve Beykoz'dan muşa dutu, Boğaz'dan çilek temin edilirdi.¹¹⁷ Adana, Mersin, Tarsus,

¹¹² İstanbul Belediyesi Meyva ve Sebze Hali Teşkilat ve İdare Talimatnamesi, İstanbul: İstanbul Belediye Matbaası, 1948.

¹¹³ İBB Arşivi Meclis Kararları Encümen Zabıt Ve Muamelat Md.,1951, Karar No: 1578/951 .

¹¹⁴ Doğaner, Bayrampaşa Hali, No:12, Mülakat, 2013.

¹¹⁵ Hakkı Kandemir, **Hallerdeki Firma Sahiplerinin Fonksiyonları Sorunları ve Önerileri Sempozyumu**, İstanbul: İTO Yayınları, 1984.s.11.

¹¹⁶ Şükrü Kesekler, Bayrampaşa Hali, No:76, Mülakat, 2013.

¹¹⁷ Cendere ve Tükenmez, Bayrampaşa Hali, No:265, Mülakat, 2013.

Alanya gibi bölgelerden gelen kamyonlar Yalova’da malları boşaltır, buradan ürünler gemilerle Eminönü’ne sevk edilirdi. O yıllarda arabalı vapurlarla da kamyonlar karşıya geçebilmesine rağmen hem vapurların seyrek çalışması hem de sınırlı bir zaman diliminde hizmet vermeleri bazen kamyonların yükünü bekletmelerine ve malların bozulmasına da sebebiyet vermekteydi. Bunun yanında Finike, Bodrum, Kemalpaşa Mudanya, Gönen, İzmit’in iskelelerinden mallar gemi yada motorlarla da mal getirirlerdi.¹¹⁸ Hale gelen mallar kilo, sandık ve adet ile satılmaktadır. Yasak olmasına rağmen yer yer 250-300 kiloya kadar yükselen ambalaj ve çatmalarla gelen malların tahrip olduğu bu durumun da ek taşıma maliyetleri ve bu kadar büyük hacimli malları alabilecek ve manavlara küfelerde satabilecek madrabaz denilen yeni bir zümrenin de ortaya çıkması gibi durumlar da yaşanmıştır. Müstahsil yani üretici itimat üzere bedelini tahsil etmeden ticaret hukukuna göre komisyoncu olarak sayılan kabzımal denilen satıcılara göndermekte, tüccar ise bu malı satarak kendine ait komisyon ve diğer vergilerin parasını düştükten sonra kalanı müstahsile göndermektedir. Kabzımallar bu işi ticaret kanununa göre verdikleri teminat üzerine yaparlardı.¹¹⁹

1949 yılındaki kabzımalların ve üretici ile tüketici arasındaki diğer aracılardan durumunu TBMM’de konuşma yapan İstanbul milletvekili Senihi Yürüten durumu şöyle anlatıyor:

“Bir sabah, saat altıda müstahsili, Adana’da sebze ve meyve satmakta iken pazar yerinde buldum. Orada baktım ki, simsarlar bu malı kabzımallar hesabına mubayaa ediyorlardı. Kabzımallar bu malı muhtelif yerlere sevk ediyorlardı. Hatta zararı masraflar müstahsile ait olmak üzere Ankara ve İstanbul’daki kabzımallara gönderiyorlardı.

Ben 27 Nisan 1949 da İstanbul halinde satılamayan ıspanakların ücretsiz Darülacezeye gönderildiğini ve bir kısmının da denize döküldüğünü bizzat gördüm. Kabzımalları % 6 dan 10’ a kadar komisyon almaktadırlar. Müstahsilin elinde bu gibi sebze ve meyve kurutma mahalleri olmaması yüzünden zarar görüyor. Onlar Hükümetten himaye beklemektedirler, İstanbul Sebze ve Meyve Hali karşısında birkaç

¹¹⁸ Ali Rıza Doğaner, Bayrampaşa Hali, No:12, Mülakat, 2013.

¹¹⁹ Cemil Seciloğlu, **Türkiye Sebze ve Meyve Ticareti : Haller ve Pazarlar**, 1960: İstanbul Belediyesi Yayınları, s.83.

bahçivandan toplayıp müstahsil gibi görünen birçok sebzeciler vardır. Perakendeci esnafa satmak ve mutavassıt rolü oynayarak hokkabazlık yapmaktadırlar.

Çünkü, halde mal, fatura ile satılır, muntazam defterler tutulur ve her gün, Hal Müdürlüğüne, bordro verir. Fakat madrabazlar müstahsil gibi görüldüğü için hiçbir kontrole tâbi olmadan faturaları istedikleri gibi verirler, perakendeciler de istedikleri fiyata satmaktadırlar. Bu suretle müstehlik yedinci el olarak sebze ve meyveyi aldığı görülmektedir. Bunun birincisi müstahsil oluyor, ikincisi simsar, araya giriyor, üçüncüsü de istihsal muntıkasında kabzımal, dördüncüsü Ankara, İstanbul da kabzımal, beşincisi hal karşısında madrabaz, altıncısı sabit veya seyyar sebze, yedincisi de müstehliktir(tüketici).¹²⁰ 1940’lardaki yaşanan durum sonraki yıllarda da iddia edilmiş ürünler üretici ile tüketici arasında kimi zaman yedi el değiştirdiği ifade edilmiştir. Öte yandan Eminönü Halini genellikle 60’lı yıllardan itibaren yaşamış Hal esnaflarıyla yaptığımız mülakatlarda ise Eminönü Halinde özellikle satılan malların çıkışında her zaman sıkı bir fatura kontrolünün olduğu, denize mal dökülmesinin de klasik bir medya uydurması olduğunu ifade etmektedirler. Malı zayi ederlerse komisyon alamayacaklarını ve müstahsil karşısında itibar ve güven kaybına uğrayacaklarını söylemektedirler.¹²¹

1952 başında İstanbul halinde 100 yazıhane bulunuyordu.¹²²

1954 yılında halkın daha ucuz meyve sebze yiyebilmesi gerekçesiyle İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay öncülüğünde belediye tanzim satış mağzaları açılır. Bu yerlerde üreticiden tüketiciye doğrudan meyve sebze satılması amaçlanmıştır. Hatta Başkan Gökay, manav önlüğü kuşanıp domates satarak teşvikçi olmuştur. Benzer bir tanzim satış uygulaması da 80’li yıllarda tekrar denenmiş üreticinin aracısız tüketiciye satış yapması hedeflenmiştir. Bu amaçla Eminönü, Beşiktaş, Üsküdar gibi meydanlarda yer alan kamyonlar üzerinden yapılan doğrudan satış zamanla amacının dışına çıkmış, üretim yeri yerine ürünler halden alınmış, şehir meydanlarında yer alan hurda kamyonlarla halden getirilen malların satıldığı sabit

¹²⁰ TBMM Tutanak Dergisi, 30.5.1949 Cilt:19 Sayfa:1051,

¹²¹ Çakır Temuroğlu, Bayrampaşa Hali, No:75, Mülakat, 2013.

¹²² Milliyet Gazetesi, "Hal Binası modern bir hale getirilecek", 19.01.1952, s.2

tezgahlar haline getirilmiş ve girişim işlevsiz kalmıştır.¹²³ Bunun yanında 1955 yılında Eminönü Hali bünyesinde Migros isimli bir süpermarkete yer tahsis edilir. Üreticiden mal satın alacak bu marketin toptan satış yapması ve seyyar kamyonlarla perakendecilere ucuz ürün satması hedeflenmiş, bu durumun piyasaya katacağı rekabet ve Avrupa standartlarında yapılacak işletmecilik anlayışı ile hem komisyoncuların halka pahalı mal satmalarının önüne geçmek hem de İstanbul'daki fiyat pahalılığı düşürülmek istenmiştir. Özellikle şehrin işlek yerlerinde belirli saatlerde durarak satış yapan kamyonetlere sahip olan Migros'un varlığı Eminönü Hali taşınana kadar devam etmiş ancak halde bulunuşu işleyişi etki etmemiştir.

1955 yılında üreticilere Halde yer verilerek doğrudan ürünlerini satabilmeleri amacıyla yer tahsisi konusunda bir çalışma yapılmış ve Hal binasına 10 tane üretici vilayet ve kazalarına tahsis edilen dükkan yapılması kararı alınmıştır. Bu dükkanlar İstanbul'un Şile, Kartal, Yalova, Silivri gibi kazaları ile Sakarya, Kocaeli, Bursa, Balıkesir, Mersin, Antalya ve Muğla vilayetlerinin müstahsilleri için kira karşılığı tahsis edilmiştir.¹²⁴ Ancak Şile ve Kartal'dan müstahsil talebi gelmemesi üzerine talepte bulunan Çanakkale, Rize, Hatay gibi vilayetler boş kalan üretici kontenjanlarını doldurmuştur.¹²⁵ Meyve ve Sebze kısımları dışında Halin üç ana bölgesinden bir diğeri de üreticilere ayrılan bölgesiydi ve 1960 sonrasında halen Bayrampaşa'da devam eden üretici kooperatifine tahsis edilmişti. Burası resmi olmayan bir ifadeyle "karatoprak" olarak anılıyordu. Bostan ürünleri ve "paralık" denilen taze soğan, dereotu, maydanoz gibi yeşillikler satılan¹²⁶ karatoprak, Halin sebze ve meyve binalarının arasında bulunan genişçe bir yerd. Bu ifade halen Bayrampaşa Halinde bulunan üretici kooperatifinin yerini ifade ederken kullanılmaya devam etmektedir.¹²⁷

1960 yılında Eminönü Merkez Hali 9.890 metre kare üzerinde 5 bölümden oluşmaktadır. Meyve Hali(91), Sebze Hali(61), Körfez(28), Karatoprak(29) ve

¹²³ Saraçoğlu, Bayrampaşa Hali, No:139, Mülakat, 2013.

¹²⁴ İBB Arşivi Encümen Kararları Encümen Zabıt Ve Muamelat Md.,1955, Karar No: 5886.

¹²⁵ İBB Arşivi Encümen Kararları Encümen Zabıt Ve Muamelat Md.,1956, Karar No: 1312

¹²⁶ Erdal Arkun, Bayrampaşa Hali, No:65, Mülakat, 2013.

¹²⁷ Cendere ve Tükenmez, Bayrampaşa Hali, No:265, Mülakat, 2013.

Parsel(11) olmak üzere toplam 220 yazıhane ve 354 kabzımal faaliyet göstermektedir. Kadıköy Halinde ise 13 yazıhane ve 15 kabzımal vardır.¹²⁸

1960 yılında meydana gelen askeri darbeden kısa bir süre sonra Hallerin idaresini belirleyen ve yürürlükte olan 1580 Sayılı Belediye Kanununun 58 inci bendine uygun olarak 1960 tarihli 80 Hal Kanunu kabul edilir ve Hal talimatnamesi yürürlüğe girer. Kanunla Hal esnafı rüsum adlı vergiyle tanışır. Daha önceden belediye meclisince belirlenen ve parça başı ödenen belediye vergisi satılan fiyatı üzerinden yüzde iki oranında vergiye dönüştürülür.¹²⁹ Yeni kanunla birlikte kabzımalların feshedilen sözleşmelerinin yerine yenileri yapılır. Yazıhanelerin kiralanması usulü kaldırılarak tahsis sistemine geçilir. Sözleşme yapan yazıhanelerden 25 bin lira teminat göstermesi istenir. Halde faaliyet gösterenlerin birbirlerinden mal alım satımı yapmaları yasaklanır. Bunun yanında Hal müdürünün emrine de 12 Hal zabıtası ve 4 kontrolör (murakabe memuru) tayin edilir.

1960 darbesinin ardından İstanbul'un idaresinde valilik ve belediye işlerinin idaresini asker ağırlıklı bir yönetim kadrosu yürütmüş ve İstanbul Halinin başına da Top. Bnb. Turgut Budak getirilmiştir. İki yıl görevde kalan Turgut Budak'ın gayretleri ile çıkarılan 1960 tarihli 80 sayılı kanun ile İstanbul Haline çekidüzen verilmeye çalışılmıştır. Yapılan bir dizi yenilikle Hale giren çıkan sebze ve meyvenin kontrol altına alınmaya çalışılmış, faturasız mal çıkışını önleyecek tedbirlere başvurulmuştur. Üretici ve tüketicinin menfaatlerine zarar veren mekanizmayı bozma yolunda adımlar atarak bütün kabzımallarla yapılan sözleşmeleri feshetmiştir.¹³⁰ Birbiri içine geçen kabzımalları ayıklayarak itimat edilebilir olanlara dükkân sayısına göre, dükkân dağıttı.¹³¹ Alınan tedbirler gereği piyasada suni pahalılık yaratmak ve müstahsile alacağını 5 gün içinde göndermeyenlerin satış yetkisi geri alınıyor yada pahalılık yaratmak amacıyla müstahsile mal göndermemeleri için telgraf çeken kabzımallara askeri kuvvetlerle baskınlar yapılarak gözaltına alınıyor, milli korunmaya veriliyorlardı.

¹²⁸Seciloğlu, s.108.

¹²⁹ Arkun, Bayrampaşa Hali, No:65, Mülakat, 2013.

¹³⁰ Adnan Çelikoğlu, **Bir Darbeci Subayın Anıları**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010, s.192.

¹³¹ *Milliyet Gazetesi*, "Kabzımallarla Yeniden mukavele yapılıyor", 12.10.1960 s.2

¹³² Örneğin müstahsile çekilen telgrafta fasülye cinsi kastedilerek “ayşe yapma” yazısı ihtilali sabote etmek suçlamasıyla içeri alınıyorlar yada bir ürünü narh fiyatı üzerinde satan bir esnaf milli korunmaya verilerek 2 ay hapis cezası alabiliyordu.¹³³ 300 kadar kabzımal hal binasında toplanarak doğruluktan ayrılmayacaklarına dair bayrağa el basarak yemin ettirildikleri gazetelere yansiyordu. Yine aynı günlerde bahçıvanların mallarını satmaları için kurdukları kooperatif için karatoprak denilen yerde 15 yazıhane kendilerine tahsis ediliyordu. Kabzımallık işine son verenlerin sayısı 259’u bulmuştu. Bu durum üzerine Kabzımallar cemiyeti belediyeyi ziyaret ediyor, gazetelere demeç veriyor, siyasilere telgraflar çekiyordu.¹³⁴

1960 başlarında bir diğer problemlili alan da Halde indirme bindirme işleriyle ilgilenen hamal bölükleriydi. Eminönü Merkez Hali kurulduğundan beri hamallar Müdürlüğe bağlı işçi statüsündeydiler ve Meyve ve Sebze Taşıma işçileri Sendikası adıyla sendikal faaliyetlerde bile bulunabiliyorlardı. İhtilal sonrası hamal bölüklerinin başlarına da emekli subaylar idareci olarak tayin edilerek Halde yeni bir düzen tesis edilmeye çalışılmıştır.¹³⁵ 1960 darbesinin ardından İstanbul Belediyesi başkan yardımcılığına getirilen Adnan Çelikoğlu anılarında hamal bölükleriyle ilgili şu bilgileri veriyor

“Hamal Bölükleri İstanbul'un bütün malları Hamal Bölükleri denilen bir teşkilat tarafından yüklenirdi. Bu bir tekeldir. Hiçbir tüccar malını o bölge bölüğünün haberi olmadan başka hamal ile yükleyemezdi. Bu durumun halen böyle olduğunu sanırım. Bu bölüklerin başında bir başkan vardır. Bu başkan partilerin tuttuğu veya taraftarlığını aradığı kimsedir. Adına bakıp küçümsemeyin; kısaca nelere kadir olduklarını anlatayım. Gümrüklerden veya başka yollardan gelen kaçak mallar, bu hamallar tarafından yüklenir; onlar haberdar olmadan böyle bir işin yapılmasına da olanak yoktur. Han odabaşları ve hamalları istenildiği zaman siyasal kadronun emellerine alet edilebilirdi. Dövme, yol kesme, tehdit etme ve hatta cinayet mümkündür. Demokrat Parti

¹³² 1940 yılı şartlarında çıkarılan Milli Korunma Kanunu devlete, tüccarın mallarına el koyma, fiyatları saptama gibi yetkiler vermiştir.

¹³³ Arkun, Bayrampaşa Hali, No:65, Mülakat, 2013.

¹³⁴ *Milliyet Gazetesi*, “Hal’den çıkarılan kabzımallar ağladılar” 30.03.1962 s.2

¹³⁵ *Milliyet Gazetesi*, “27 Mayıs’ın Haller Müdürü Yarbay Budak Öldü”, 03.11.1986 s.7

iktidarında birçok uygunsuz hareketleri görülmüş ve faili bulunmayan olaylara karışmışlardı. Bu bölüklerin Osmanlı İmparatorluğu zamanında çıkmış bir nizamnamesi vardı. Ona göre yönetilirdi, Bu yönetmeliğin tatbikinden İstanbul Belediyesi sorumlu idi. Dolayısıyla bu hamal bölüklerini düzene koymayı başlarına bölükbaşı olarak bir subay geçirmeyi düşündüm ve bir Kur. Alb. başkanlığında 10 kadar subayı bu bölüklerin başına geçirdim. Şurasını ilave edeyim ki, bu bölüklerin hepsi doğuludur ve o zamanki başkanları Malatyalı idi. Size işin önemini belirtmek için, bu nedenle İsmet Paşa'ya şikâyet edildiğimi söylemek yeterli herhalde.”¹³⁶

Nihayet Hal Müdürü Turgut Budak henüz ikinci yılında siyasi baskılar sonucunda görevden alınır. 1964 yılında Belediye Meclisince alınan bir kararla Halden çıkarılan 200 civarındaki kabzımala tekrar işyeri tahsisleri yapılır.¹³⁷ Hal esnaflarıyla yaptığımız mülakatlarda Budak'ın aradan 50 yıldan fazla geçmiş olmasına rağmen esnafın hafızasında derin izler bıraktığı gözlenmektedir. O yıllarda kimisi bizzat Beşiktaş Balmumcudaki askeri nezarethaneye düşmüş, kimisi çocukluk hatırası olarak babasını ziyarete gittiğini hatırlıyor, Halden çıkarılışlarını, hukuki ve siyasi mücadeleler verdikten yıllar sonra Hale döndüklerinde yerlerinin başkalarına tahsis edildiğini veya bölündüğünü,¹³⁸ bu düzenlemeler sonucunda körfez ve parsel denilen yerlerin ortaya çıktığını¹³⁹, kimisi de o yıllarda çocuk olarak yazdığı günlüklerinde kötü bir hatıra olduğunu naklediyor.¹⁴⁰ Ancak askeri dönemlerde yürütülen hal hizmetleriyle ilgili askeri idarelerin kanunlara sivillere göre daha fazla riayet etmesi ve uygulamada esneklik göstermemesi esnafta sıkıntı yarattığı ifade edilmektedir.¹⁴¹

1967 yılı İstanbul il yılılığı rakamlarına göre İstanbul Sebze ve Meyve Halleri Müdürlüğü'nde 60 meyve ve 19 sebze yazıhanesi olmak üzere 79 yazıhane ve ekleri bulunduğunu görüyoruz.¹⁴²

¹³⁶ Çelikoğlu, s.191.

¹³⁷ *Milliyet Gazetesi*, ” 200 kabzımal'a Hal'de yer gösterilecek” 11.08.1964, s.2.

¹³⁸ Pınar, Bayrampaşa Hali, No:62, Mülakat, 2013.

¹³⁹ Kesekler, Bayrampaşa Hali, No:76, Mülakat, 2013.

¹⁴⁰ Arif Saraçoğlu, Bayrampaşa Hali, No:139, Mülakat, 2013.

¹⁴¹ Doğaner, Bayrampaşa Hali, No:12, Mülakat, 2013.

¹⁴² **İstanbul İl Yıllığı**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1967.

1984 yılında Eminönü Hal’inde toplam 310 yazıhane bulunmakta Buna ilave olarak tek bir yer olarak belirtilen ve Karatoprak tabir edilen kısım içinde 50 üretici satış yerine sahiptir. Yine 10 yazıhane kooperatiflere ve 16 yazıhane üreticiye ayrıca tahsis edilmiştir. Ataşehir Halinde 4 kooperatif ve 3 üreticiye gerisi komisyonculara, Topkapı Bostan Halinde ise 32 üreticiye ve 2 kooperatife yani üretici birliğine yer verilmiştir. Burada toplam 282 yazıhane mevcuttur.¹⁴³ Bu rakamlar bize üreticinin geçmişte bugüne göre hallerde daha fazla satışa dahil olduğunu göstermektedir.

1984 Yılında İstanbul Halinin Gelirleri

- 1- İşgaliye: Firma sahiplerine tahsis edilmiş yerlerden m² üzerinden aylık olarak alınan ücret olup kira değildir.
- 2- Rüsum: % 2 olup, firma sahiplerinin günlük satış tutarları üzerinden ödenmektedir. Ancak cezalı durum olursa % 3 alınmaktadır.
- 3- Taşıma ve Hizmet: Belediye yapmış olduğu Hizmetlere karşılık olarak % 1,5 üzerine firmalardan alınır.
- 4- Çeşitli Gelirler: Bu gelir fazla işgaliye gecikme zamları gibi alınan ücretlerdir.
- 5- Stopaj % 5: Stopaj malı gönderen üretici ise bunu kendisi mahallinde öder. Şayet mahallinde ödenmemiş ise komisyoncu tarafından satış tutarı üzerinden ödeme yapılır. Eğer malı gönderen üretici değilse bu gelir komisyoncu tarafından tahsil edilir ve her ay sonu maliyeye yatırılır.
- 6- Gelir Vergisi: Firma sahiplerinin yıllık gelir karşılığı maliyeye yatırdığı vergileridir.
- 7- Komisyoncular ayrıca satış tutarı üzerinden % 7 ve şayet ambalaj malzemesini komisyoncu vermiş ise % 8 üzerinden komisyonunu alır.

¹⁴³ Güngör, s.4.

8- 6183 sayılı Yasa: Amme alacaklarının tahsil usulü hakkında yasa olup, yönetmelikte gecikme olduğu takdirde teminattan kesme zorunluğu olduğundan zamanında tahsilat yapılmaktadır.¹⁴⁴

Eski kabzımallardan Aydın Güzeldoğan Eminönü Halini şöyle tasvir eder:”

Hal, üç birimden oluşan bir yapıdır: Meyvehoş, yani Yemiş İskelesi, Karatoprak ve Sebze Hali. Eskiden ayrı birimlerdi bunlar. Hal, Unkapanı ve Eminönü arsında yani Yemiş İskelesi'nde (bugün İstanbul Ticaret Üniversitesi'nin bulunduğu yer) üç binadan ibaretti. Müdüriyet, PTT, Ziraat Bankası bulunan yüksek, aydınlık bir binaydı. Ayak tarafına, körfez ve parsel adı verilirdi ve yalnızca meyve satılırdı. Sebze Hali, Haliç'e dik olup yalnızca sebze satılırdı. İki binanın arasındaki, boşluğa 6-7 beton direk üzerinde (Y) harfi biçiminde, beton damlı yere "karatoprak" denirdi. Burada çevre bostanlarda yetişen, paralık denilen (maydanoz, taze nane, tere, dereotu vs.) satılırdı ve kooperatif statüsündeydi.”¹⁴⁵

¹⁴⁴ Kandemir, s.13.

¹⁴⁵ Necati Güngör, **İstanbul Eminönü Sebze Hali Üzerine Eski Kabzımal Aydın Güzeldoğan ile Söyleşi**, İstanbul: *Yemek ve Kültür Dergisi*, 2005, Sayı:2.s.33.

Eminönü Merkez Hali

Kaynak: Çakıroğlu, s.18.

Yazar Mustafa Kutlu da Eminönü Hali’ni şöyle tasvir eder:

”...az ileride sebze halinin uğultusu duyuluyordu. Sırtlarında dizi dizi kasalar, Karamürsel sepetleri bir yığın hamal bir o yana bir bu yana gidip gelir, sebze yüklü kamyonlar sıkışık trafikte kabızmal önlerine yanaşmaya çalışır, kamyonet kornaları öter durur, etrafa sirayet eden çürümüş, düşmüş, yaralanmış meyveler yüzünden kalabalık bir sinek ordusu havalarda dolaşır, o bölgeye kazara girmiş olan kolay kolay çıkamazdı. Sebze halinin caddeye taşması ile trafik kesilir, bir daha açılması saatler alırdı.”¹⁴⁶

¹⁴⁶ Yenişafak Gazetesi, Mustafa Kutlu, “Ağaç, sadece ağaç mıdır?”, 23.03.2011, <http://yenisafak.com.tr/Yazarlar/?t=23.03.2011&y=MustafaKutlu>, (25.03.2011).

1981 yılında İstanbul Valiliğinde yapılan Sıkıyönetim İdari Hizmetler Koordinasyon Kurulu toplantısında İstanbul Belediyesi'nce yürütülen yeni hal tesisleri proje çalışmaları ele alınır. Hal için düşünülen Bayrampaşa Metris Çiftliğinin arazisinin bulunduğu bölge o sıralarda askeri bölge sınırları içinde olduğundan, yeni halin yapılması amacıyla arazinin İstanbul Belediyesine tahsis edilmesine karar verilir. Ayrıca yeni hal yapımı için 500 milyon lira harcanacağı da öngörülür.¹⁴⁷

Yüzlerce yıl tarihi yarımada da faaliyet gösteren toptan sebze ve meyve ticaretinin faaliyetleri 14 Ocak 1986 tarihinde sona erer. Eminönü'ne veda edilerek Bayrampaşa'daki yeni hal binasına taşınılır.¹⁴⁸

2.2 Topkapı Bostan Hali (1977-1997)

Eminönü Halinde yaz aylarında faaliyet gösteren kavun ve karpuzcuların Halin bitişiğinde kendilerine tahsisli bir bölgesi vardı. Yaz aylarında geçici amaçla kurdukları derme çatma yapılı sergi alanında kendilerinden kimi seneler yer ücreti de alınmıyor ve bu bölgede satışlarını yapıyorlardı.¹⁴⁹ Daha sonra bu satıcılara 70'li yıllarda Belediyenin tahsisıyla Vatan Caddesi üzerinde faaliyetleri için yer gösterilir. Her yıl yapıp sonra da yıktıkları sergi alanlarının milli servete zarar vermemesi ve sabit bir yere sahip olmaları amaçlanarak İstanbul Belediyesi yaklaşık on yıl süren inşaat ve ihale sürecinden sonra 1977 yılında Topkapı Cevizlibağ'da 203 adet sergi yeri ile kavun karpuz satışı yapılmasını amaçlayarak Topkapı Bostan Hali hizmete açar. Belediye sonraki yıllarda sadece kavun karpuz değil diğer meyvelerin satışına da izin verir.

Ağırlıklı olarak kavun ve karpuz satışı yapılan Topkapı Bostan Halinde sonbahar ve kış aylarında kimi esnaf “dökme” adı verilen ikinci kalite narenciye, elma ve ayva gibi meyveler de satardı. Üretim bölgelerinde ikinci kalite olan yada tasnif edilmeden yüklenen ve kamyonla Hale getirilen dökme ürünler kasalanmadıkları için daha fazla getirilebiliyor ve nakliye masrafları da az oluyordu. Genellikle mahalle aralarında ve at arabalarıyla satışları yapılan bu ürünler halkın daha ucuz meyve satın almasına olanak sağlıyordu.¹⁵⁰ Topkapı Bostan Halindeki yazıhaneler, sonraki yıllarda

¹⁴⁷ *Milliyet Gazetesi*, “Sebze hali Metris'te kurulacak” 2Temmuz 1981, s.4.

¹⁴⁸ *Milliyet Gazetesi*, “Hal bugün kapanıyor” 2Temmuz 1981, s.4.

¹⁴⁹ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi Meclis Kararları., 1969, Karar No:167 .

¹⁵⁰ Kadir Can, s.86.

yapılan ilavelerle 271 yazıhane sayısına ulaşmış ve yirmi yıllık bir hizmetten sonra 1997 yılında Bayrampaşa Merkez Hal tesislerinde kendilerine tahsis edilen yeni yerlerine taşınmışlardır.

2.3 Kadıköy Hali (1948-1972)

1927 de Anadolu yakası için Kadıköy’de bir hal binası yaptırılır. Bu Hal aynı zamanda İstanbul için modern anlamda yaptırılan ilk Hal binasıdır. Kadıköy'deki eski iskele ile yeni vapur iskelesi arasında, birinci ulusal mimarlık akımına uygun yaptırılan, 570 metre karelik vişneçürüğü renkli bu yapı, İtalyan mimar U.Ferrari İngen tarafından yapılmıştır. Ancak güneşe ve lodosa nazır olarak inşa edilen bina başlangıçta pazarcıların binaya kiracı olmak istememesi nedeniyle hal binası olarak kullanılmaz. Bir yıl sonra başka hizmetlere tahsis edilir. 1948 de Vali ve Belediye Reisi Dr. Lütfi Kırdar, Kadıköy Hal binasını 12 yazıhane daha ekleyerek tekrar Hal haline getirir.¹⁵¹ Başta Kadıköy çarşısı olmak üzere civar semtlere hizmet veren ve 1972 yılına kadar Kadıköy iskelesinde faaliyet gösteren Kadıköy Hali bu tarihten itibaren Ataşehir'e taşınmıştır.

¹⁵¹ İstanbul İl Yıllığı, s.123.

2.4 Ataşehir Yaş Meyve ve Sebze Hali (1972)

Kadıköy Hali'nin devamı olan Ataşehir Sebze ve Meyve Hali halen 85 bin metrekarelik alan üzerinde 193 komisyoncu ile faaliyet göstererek şehrin Anadolu yakasının sebze ve meyve ihtiyacını karşılamak amacıyla hizmet vermektedir. 1980'li yıllarda Kartal'da faaliyet gösteren halkın nispeten daha ucuz meyve sebze yediği 84 yazıhane ile faaliyet gösteren ve Kartal Akvaryum Hali adı verilen mini bir Hal de 2000 yılında Ataşehir Haline dahil olmuştur.

1972 yılında inşa edilen Ataşehir Halinin zamanla şehir içinde kalması, mekânsal yetersizliği gibi sebeplerle İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Anadolu yakasına Tuzla Aydınli'da yeni ve modern bir hal yapılması kararı almıştır. Projesi tamamlanan yeni halin kısa sürede yapılması ve faaliyete geçirilmesi planlanmaktadır.

2.5 Bayrampaşa Yaş Meyve ve Sebze Hali (1986)

Eminönü Unkapanı arasında yer alan İstanbul Merkez Hal binası 50 yıllık bir hizmetten sonra 289 adet yazıhanesi ile bu günkü Bayrampaşa'daki tesislerine 1986 yılında taşınmıştır. Paris Halinin örnek alınarak yaptırıldığı ifade edilen ve yaklaşık 7

milyar TL'ye mal olan Bayrampaşa Yaş Meyve ve Sebze Hali, 29.01.1986'da açılışını devrin Başbakanı Turgut Özal'ın yaptığı törenle resmen faaliyete geçer. 354 bin metre karelik alana kurulan yeni hal, başlangıçta A ve B blokları olmak üzere sadece iki bloktan oluşmaktadır.¹⁵²

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yeni Hal tesislerine taşınacak esnaftan 5 milyon lira teminat ücreti ve aylık 200 bin lira işgaliye olmak üzere tahsis bedeli talep eder.¹⁵³ Devrin şartlarına göre çok yüksek olduğu gerekçesiyle bu meblağlara esnaf tarafından tepki gösterilir. O yılları yaşayan Hal esnafı o yıllarda şehir nüfusunun bundan üç misli daha az olduğunu ve esnafın bu güne göre daha az kazandığını ve tüccarlık değil sadece komisyonculuk yaptıklarını ifade ederek talep edileni karşılamakta zorlandıklarını söylüyorlar.¹⁵⁴ Hatta yerleşim bedelini temin edemeyen bir esnafın bunalım geçirerek intihar ettiği haberi gazetelerde yer alır. Bir hayli sıkıntılı geçen bir süreçten sonra Eminönü Hal'inde faaliyet gösteren 312 yazıhanenin ancak 264'ü Bayrampaşa'ya taşınır. Hak sahiplerine dükkanları kura ile dağıtılır.¹⁵⁵

1984-88 arasında Eminönü Belediye Başkanlığı yapmış olan Tahir Aktaş Bayrampaşa Hali'nin yapımı ile ilgili anılarını bir röportajında şöyle anlatıyor:

“Hal, o zaman iki köprü(Atatürk ve Galata) arasındaydı. Bir de toptan gıdacılar vardı, onlar da halin içerisindeydi... 15 günde temel atıldı, 3 ayı geçmeden katlar yükselmeye başladı. Ondan sonra da halde iş yapanlara dendi ki burada yeni bir yer yapıldı, planınızı programınızı yapın, kura çekin, buraya taşınacaksınız. Adamlar burayı bizim yaptırdığımıza inanamadılar, başkasından aldığımızı sandılar. Daha önce haldeki kişilere “Siz buradan gitmelisiniz” dediğimizde bize “Yeni yerimiz yapılırsa gideriz, gidecek yerimiz yok” diyorlardı. Biz de onların bu sözlerine güvenerek yeni yeri yaptık. İkinci Boğaz Köprüsü'nden gelen yolla irtibatı da sağlamak için de Esenler'i seçtik. Ama onlar deniz ulaşımı da olsun diye Haramidere'de istiyorlardı. Diğer yoldan kolaylık sağlayacak diye düşünmüyorlardı. Burada deniz ulaşımı eksik ama

¹⁵² Milliyet Gazetesi, 30.01.1986, sh.3

¹⁵³ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi Meclis Kararları Meclis Md., 1985, Karar No:494 .

¹⁵⁴ Cendere ve Tükenmez, Bayrampaşa Hali, No:265, Mülakat, 2013.

¹⁵⁵ Milliyet Gazetesi, 12.01.1986, sh.13

günü gelince oraya da küçük bir hal kurulabilir ya da buradan oraya transfer yapılabilir diye hesap ettik.”¹⁵⁶

Bayrampaşa Hali’nde ürünlerin tahmil tahliye işlemlerinde Eminönü’nde var olan ve hamalların sırtında kasaları taşıdıkları yazıhanelerden bağımsız klasik hamallık sistemine son verilir. Yeni projede nakliyecinin yazıhanelere aracını yanaştırdığı ve yazıhane sahiplerinin bu araçlara yanlarında çalıştırdıkları elemanları vasıtasıyla mal indirme bindirme yaptırdıkları bir düzen vardır. Halen sistem bu şekilde uygulanmaya devam etmektedir.

Halihazırda 354 bin metrekarelik alan üzerinde 21 blokta toplam 571 adet komisyoncu yazıhanesi, cami, hamam, restoran, büfe, kafeterya, spor salonu, berber gibi 54 adet sosyal tesisleri, 600 araçlık binek araç, 600 araçlık kamyonet ve 750 araçlık kamyon ve TIR parkı ve yapımı devam eden 297 binek araçlık katlı otoparkı ile Bayrampaşa Merkez Hali, büyüklüğü ve iş hacmi açısından Avrupa’nın ve Ortadoğu’nun en büyük hallerinden biri konumundadır.

¹⁵⁶<http://tarihisurici.com/2011/02/22/hamit-calisir-eminonu-eski-belediye-baskani-tahir-aktas-%E2%80%9Cistanbul-surlarin-icidir-baska-bir-istanbul-yok%E2%80%9D/> , 18.12.2011.

2.6 Özel Haller

Avrupa Yakasında Bayrampaşa Mega Center Kuru Gıda Hali içinde patates, soğan gibi ürünlerin toptan satışını yapan 37 adet dükkan bulunmaktadır. Anadolu Yakasında ise Sultanbeyli Bozkurtlar Yaş Meyve ve Sebze Hali adıyla faaliyet gösteren özel halde ise 38 dükkan bulunmaktadır. Bu iki Özel Hal işletmelerindeki dükkanlar da İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hal Müdürlüğü kontrol memurları tarafından denetlenmektedirler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE İSTANBUL'DA MEYVE SEBZE TİCARETİ VE “İSTANBUL HALİ”

3.1 Meyve Sebze Ticaretinin İşleyişi

Türkiye, dünya çapında önemli bir tarım ülkesidir ve tarım üretimi içinde sebze ve meyveler kârlılıkları nedeniyle büyük yer tutmaktadır. Türkiye, 2010 yılı rakamlarına göre 43 milyon ton sebze ve meyve üretimi ile dünyada Çin, Hindistan ve ABD'den sonra dördüncü sırada yer almaktadır. Ülkemiz kiraz, kayısı, incir, armut, şeftali, limon ve üzüm gibi ürünlerin üretiminde ilk sıralarda gelmektedir. Özellikle Antalya, Mersin, Trabzon, İzmir gibi tarımsal üretimde büyük potansiyele sahip şehirlerimizden başta Bağımsız Devletler Topluluğu olmak üzere Avrupa'nın bir çok ülkesine yoğun bir şekilde meyve sebze ihracatı yapılmaktadır. Bunun yanında yaklaşık 1 milyon ton civarında muz, avakado, hindistan cevizi, ananas, patates, soğan, sarımsak gibi Türkiye'de yetişmeyen yetiştirilmesi zor, yada talebi olan meyve sebze ürünleri de ithal edilmektedir.

Ülkemizin ihracat kalemleri içerisinde yaş sebze ve meyve ihracatı 2010 rakamlarına göre 2,2 milyar dolar gibi yüksek bir rakama ulaşmışken, İstanbul'un sebze ve meyve ihracatının bu pastadan küçük bir pay aldığı görülmektedir. İstanbul'dan yapılan sebze ve meyve ihracat rakamı 32 milyon dolar, yani toplam ihracat oranına göre % 1,5 miktarındadır. Bu durumun en önemli sebebi şehrin sebze ve meyve üretim bölgelerine olan uzaklığıdır.¹⁵⁷ Ayrıca İstanbul Hali esnafının bir kısmının aynı zamanda üretim bölgesi olan güney illerinde de yatırımları bulunmakta ve ihracatlarını üretim bölgelerinden yapmaktadırlar.

2012 yılında yürürlüğe giren sebze ve meyve ticaretini düzenleyen yeni yasa ile birlikte meyve sebzenin perakende satışını yapabilmek için ürünlerin mutlaka toptancı hallerinden satın alınma zorunluluğu kaldırılmış, bildirimde bulunma şartıyla ürünler Hale getirilmeden de satılma imkanı sağlanmıştır. Yaş meyve ve sebze tüketiciye başta geleneksel yaş meyve sebze ticaretinin belkemiği olan toptancı haller kanalı olmak üzere, komisyoncu, kooperatif, üretici birlikleri, ticaret borsaları, bordlar,

¹⁵⁷ TİM İstatistikleri, <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-ihracat-rakamlari-tablolar.html>, 14.3.2012.

ihracatçı ve ithalatçı, ihracatçı birlikler yoluyla da ulaştırılmaktadır. Bunun yanında semt pazarları, süpermarketler ve manavlar perakende meyve sebzenin satışında etkilidirler. Burada üretici örgütlerinin güçlü olmayışından dolayı, yaş meyve ve sebzenin tedarik, taşıma, depolama, ambalajlama, etiketleme, standartlaştırma, fiyat oluşumunun sağlanması gibi birçok pazarlama fonksiyonunun çoğunlukla araçlar tarafından yerine getirildiğini de unutmamak gerekir.¹⁵⁸ Bunun yanında Hallerin mevcut yapısının da sektörde bulunanların isteklerini henüz karşılamakta yetersiz kaldığı da görülmektedir.

3.2 Hallerin Fonksiyonları, Rol ve Önemi

Yaş meyve ve sebze ticaretinin kalite, standart ve sağlık kurallarına uygun olarak serbest rekabet sistemi içerisinde yapılmasının sağlanması, üretici ve tüketicilerle yaş meyve ve sebze ticaretini meslek edinenlerin çıkarlarının dengeli ve eşit şekilde korunması amacıyla genellikle belediyeler veya gerçek ve tüzel kişiler tarafından belediye encümeni onayıyla kurulan, işletilen toptan ticaret alanlarına Yaş Meyve ve Sebze Toptancı Halleri denilir.

Hal, Türkçede "Toptan meyve ve sebze satılan yer" anlamına gelir. Bu kelimenin Avrupa Dillerindeki "Halle, Hall" yani "Üstü kapalı Pazar yeri, Büyük Salon," anlamına gelen kelimelerden dilimize geçtiği tahmin edilmektedir. Osmanlı devletinde toptancı hali anlamında farsça kökenli bir kelime olan "meyvehoş" kelimesi kullanılmıştır. Meyvehoş; meyve satılan yer anlamına gelir. Bu kelime "meyve-i hûşk u ter" kelimesinin yani "kuru ve yaş meyve" ifadesinin galatıdır.

Osmanlı devletinde Yaş Meyve ticareti meyve-i ter gümrüğünde işlem görürdü. İstanbul civarında, bütün Marmara havzasında yetişen taze meyveler, mevsiminde, Meyvehoş 'un gümrüğüne getirilir ve esnafa satılarak şehre dağıtılırdı. Bütün manav esnafı sattıkları bütün yemişleri buradan alırdı. Meyvehoş o zamanların meyve haliydi.¹⁵⁹ Elden ele geçme, birkaç el değiştirme

¹⁵⁸ Mevhibe Albayrak, **Yaş Meyve Ve Sebze Pazarlama Merkezleri: Toptancı Haller-Pazarlar Dünya, Avrupa Birliği Ve Türkiye'den Örneklerle Yapısı Ve İşleyişi**, Ankara:2009, TEAE Yayınları, s.5.

¹⁵⁹ Musahipzâde Celal, **Eski İstanbul Yaşayışı**, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1946, s.156.

*gibi vurgunculuğa, halka pahalı aktarılmaya ve fiyat değişikliğine yol açmadan alıcıya aktarılırdı.*¹⁶⁰

Toptancı halleri bulundukları yerlerin özelliklerine göre üretici toptancı halleri ve tüketici toptancı halleri olmak üzere ikiye ayrılabilir. Üretici toptancı hallerine Antalya, Mersin gibi toptancı halleri örnek olarak verilebilir. Tüketici toptancı hallerine ise İstanbul hali örnektir.

Toptancı halleri yasaya göre Büyükşehir Belediyesi, Büyükşehir Belediyesi bulunmayan yerlerde ise belediyeler ve/veya gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulabilmektedir.

Toptancı hallerinin yaş meyve sebze sektöründeki rol ve önemini aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

- Üretici ile tüketici arasındaki ürün akışının temel aktörleri olması,
- Serbest rekabet piyasasının oluşumunu ve sağlıklı bir şekilde yürümesinin sağlaması,
- Piyasada hâkim durum yaratılmasının önlenmesi,
- Piyasa fiyatlarının dengelenmesi,
- Kayıt dışılığın önlenmesi,
- Elinde bulundurduğu denetim yetkisi ve esnaftan aldığı banka teminatları nedeniyle üreticilerin bir nevi garantörlüğünü üstlenmesi,
- Yaş meyve ve sebzelerin istenen kalite, standart ve sağlık kuralları çerçevesinde piyasaya sürülmesinin sağlanması.

Sayıda fazla ve genellikle organize olmamış üreticilerin tüketicilere ulaşma kanalları son derece kısıtlıdır. Üretici doğrudan pazarlama sistemini tercih ederse; üretici pazarı, semt pazarı, organik ürün pazarı, sokakta kendi aracıyla satış, yol/bahçe/tarla kenarında, elektronik ticaret ve açık toptan ürün satış merkezleri gibi

¹⁶⁰ Sadi Yaver Ataman, **Türk İstanbul**, İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1997,s.170.

yöntemlerle ürününü doğrudan tüketiciye pazarlama yoluna gidebilir. Ancak üreticinin doğrudan tüketiciye ulaşma şansı genellikle semt ya da üretici pazarları ile sınırlıdır ki bu da üretilen tüm ürünün pazarlanması bakımından dikkate alınmayacak kadar küçük bir kısmı oluşturmaktadır. Bunun dışında toptancı hallerindeki komisyonculardan faydalanmak yani malını aracılar yoluyla pazarlamayı tercih edebilir, yani sözleşmeli tarım, üretici birlikleri, ihracatçı birlikleri, kooperatifler, toptancı haller, borsalar, semt pazarları, organik ürün pazarı, açık toptan satış merkezlerini tercih edebilir. Bir diğer yol ise büyük marketlerle doğrudan anlaşma yapmaktır. Ayrıca dünyada yaş meyve sebze pazarlamasında belirtilen sistemlerden farklı olarak pazarlama bordları ve okşinler de (auction-açık arttırma) yer almaktadır¹⁶¹

Üreticinin pazara ulaşmadaki en önemli ayaklarından biri olan toptancı hallerinin ortadan kalkması durumunda piyasada tek güç olarak kalacak olan büyük marketler, alternatifsiz kalan üreticilerin ürünlerini kendilerine uygun gelen fiyatlardan alma şansını elde edebileceklerdir. Bu açıdan düşünüldüğünde, toptancı hallerinin varlığı piyasadaki serbest rekabet şartları ve güç dengesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Göz ardı edilmemesi gereken bir diğer nokta da toptancı hallerinin, yaş meyve sebzelerin belli bir standart ve kalitede piyasaya sunulmasını teminat altına almak gibi bir misyonlarının olduğu gerçeğidir. Toptancı hallerinin bir diğer kritik fonksiyonu da sektörde bir garantör rolü oynamasıdır. Toptancı hallerinde yer alan komisyoncular, kendilerine kiralanmış yerler karşılığında teminat vermek durumundadırlar. Komisyoncular genellikle yüksek bedeller ile teminat vermek durumunda kalmaktadırlar. Bu durum komisyoncuların ticari faaliyetlerini zorlaştırmakla birlikte, üreticiler açısından teslim etmiş oldukları ürünlerinin bedellerini alabilmek adına bir güvence yaratmaktadır. Söz konusu güvenceyi toptancı hallerin dışında bulmak mümkün değildir. Bu açıdan, toptancı haller piyasada sadece dengeleyici bir unsur değil aynı zamanda üreticiler açısından garantör rolü oynayan bir yapıya sahiptir.¹⁶²

¹⁶¹ Albayrak, s.17.

¹⁶² Bahattin Çetin, **Yeni Perakendecilik Sisteminde Toptancı Hallerinin İzlemesi Gereken Stratejiler**, İstanbul: İTO Yayınları, 2009, s.24-29.

3.3 Toptancı Hallerinde Meyve Ve Sebze Ticareti İle Uğraşanlar

Toptancı hallerinde hizmet verenler, büyük çoğunlukla komisyoncular, nadiren de üretici birlikleri ya da kooperatiflerdir. Alıcılar ise, genellikle manavlar, pazarcılar, süpermarketler ve toplu tüketime yönelik hizmet veren kişi ya da kuruluşlardır. Taze meyve-sebzeler toptancı hallere aktarılmasını takiben çoğunluğu pazar ve manav esnafınca olmak üzere günün erken saatlerinde satın alınmakta ve tüketicilere sunulmaktadır.¹⁶³ Satılan malların taze ve çabuk bozulabilir olmasından dolayı malların hızlı ve çevik bir şekilde pazar, market, manav, yemek fabrikası gibi hedef perakende alışveriş mekanlarına bir an önce sevk edilmesi gereklidir. Bu nedenle gece yarısı başlayan sirkülasyon gündüzün 9-10 sularındaki ilk saatlerine kadar devam etmektedir.

Komisyoncu ya da diğer adıyla kabzımal, sözlükte meyve ve sebze üreticileri ile satıcılar arasında aracılık eden kimse olarak tanımlanmakta kanunda ise malların toptan satışı amacıyla kendi adına ve başkası hesabına komisyon esaslı üzerinden çalışan meslek mensuplarını ifade etmektedir.

Komisyoncular genellikle üreticiden bir avans karşılığında ürünü alır, gerekiyorsa bir süre muhafaza ederek satar. Sonra satış bedelinden komisyon, nakliye, depolama, vergi, satış masrafları ve avans bedelini düşerek kalan bedeli üreticiye verir. Kanunda komisyonculara satış bedeli üzerinden yüzde sekizi aşmamak şeklinde bir sınır konulmuştur. TDK Güncel Türkçe Sözlük Çalışma Grubu “kabzımal” veya “komisyoncu” olarak kullanılan kavramlar için “Sebze Meyve Toptancısı” tabirini önermiştir. Günümüzün komisyoncuları Osmanlı Devleti zamanında *kabzımal*, *ondalıkçı*, *sermayeci* ya da *madrabaz* olarak da adlandırılmışlardır. Osmanlı arşiv belgelerinde sermayeci ya da madrabaz olarak geçen meyve sebze satıcılarının deniz yoluyla gönderilen malları iskeleye gelmeden İstanbul yakınlarında alarak depo ettiklerine ve daha sonra azar azar yüksek fiyatla sattıklarına yada iddihar (fiyat yükseltme), karaborsacılık ve vurgunculuğa karşı alınacak tedbirlere sıkça rastlanmaktadır. Darp, sürgün, Müslüman olanlara kalebentlik yani hapis, Müslüman olmayanlara küreğe mahkumiyet gibi cezalara gidilmiştir. Günümüzde Bayrampaşa Halinde madrabaz olarak tarif edilenler ise Hal içinde yeri olmadığı ve satış yapma izni olmadığı halde Hal içinden mal alarak alıcılara mal satan kişilerdir.

¹⁶³ Çetin, s.16-17.

Komisyoncu salt üreticiye aracılık yapmakla kalmaz üreticiye kredi bulur yada ön finansman sağlar, ona piyasa bilgisi verir yani malın ne zaman gönderileceğini bildirir, pazar elemanı gibi fiyatlar konusunda üreticiye bilgi verir ve malın nakliyesiyle ilgilenir. Komisyoncu yaptığı masrafları üreticinin alacağından düşer. Komisyon usulü itimat üzerine kurulan bir müessese olduğu için malın satılmama, yada çürüme, bozulma gibi durumlarda asıl olan üreticiye olur. Bu durum riskin altına üreticinin girdiğini göstermektedir.

Komisyon esasına göre çalışmayıp sattığı mala kendisi sahip olan, aldığı malları ambalajlayıp yurt içi veya yurt dışına pazarlayan esnafa ise tüccar yada sermayeci adı verilmektedir.

İstanbul hallerinde sebze ve meyve ticaretiyle uğraşanlar kendilerine İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından kiralanmış yazıhane adı verilen dükkanlarda ticaretlerini gerçekleştirmektedirler. Yazıhanelerde mal giriş çıkışlarını tutmakla görevli olan katipler ve peştekar adı verilen satıcılar da görev yapmaktadırlar.

İstanbul hallerine üretim bölgelerinden çeşitli yazıhanelere gelen malların dağıtımı ile uğraşan 30 kadar da ambar dükkanı da bulunmaktadır. Kamyon, TIR gibi ağır vasıta nakliyat araçlarıyla ambarlara gelen malların irsaliyelerine göre yazıhanelere dağıtımı sağlanır.

Hallerde faaliyet gösteren esnafın yapısına baktığımızda Eminönü Halinde ilk zamanlar başta Rumlar olmak üzere diğer gayrimüslim esnaf yer tutarken zamanla Arap Siirtliler ve Konyalılar ağırlıklarını hissettirirler. Daha sonra Niğdeliler, Günümüzde Bayrampaşa Halinde ise Kürt Siirtlilerin ağırlıklarının olduğu gözlenmiştir.¹⁶⁴

3.4 Haller İle İlgili Yasal Mevzuat

Ülkemizde yaş meyve ve sebzenin pazarlanması, ilk defa 12 Eylül 1960 tarih ve 80 sayılı “Toptancı Halleri Sureti İdaresi Hakkında Kanun” ile düzenlenmiştir. Bu yasa zaman içinde gelişen pazar koşullarına yanıt verememesi üzerine, 27 Haziran 1995 tarih “552 sayılı Yaş Meyve ve Sebze Ticaretinin Düzenlenmesi ve Toptancı Halleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” ile değiştirilerek yeni bir yasa yürürlüğe girmiştir. Toptancı Hallerinin İşleyişi konusunda esas teşkil eden 552 sayılı KHK'nın

¹⁶⁴ Saraçoğlu, Bayrampaşa Hali, No:139, Mülakat, 2013.

bazı maddeleri, 1998 yılında çıkartılan 4367 sayılı kanun ve 2007 yılında çıkartılan 5652 sayılı kanunlarla değiştirilmiştir.¹⁶⁵ 552 Sayılı Kanunda değişiklik yapan 4367 sayılı kanunla kayıt dışılığı önlemek için meyve sebzenin perakende satışını yapabilmek için ürünlerin mutlaka toptancı hallerinden satın alındığının belgelenmesi gerektiği hükmü getirilirken 2010 yılında çıkarılan 2012 yılı başında yürürlüğe giren “5957 sayılı Sebze Ve Meyveler İle Yeterli Arz Ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun” ile önceki yasal mevzuat yürürlükten kaldırıp yeni bir döneme girilmiştir. Bu kanunla meyve sebzenin perakende satışını yapabilmek için ürünlerin mutlaka toptancı hallerinden satın alınma zorunluluğu kaldırılmıştır. Yine 2012 yılı içinde yürürlüğe giren ve Gümrük ve ticaret bakanlığının hazırladığı “Sebze ve Meyve Üretici Örgütleri Hakkında Yönetmelik”, “Pazar Yerleri Hakkında Yönetmelik”, “Hal Hakem Heyeti Ve Toptancı Hal Konseyi Hakkında Yönetmelik” ile İstanbul Büyükşehir Belediyesinin hazırladığı “İstanbul Sebze ve Meyve Ticareti ile Toptancı Halleri Yönetmeliği” yasal mevzuatın çerçevesini çizmektedir.

2012 yılında yürürlüğe giren “5957 Sayılı Sebze Ve Meyveler İle Yeterli Arz Ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun” ile meyve sebze ticaretinde yeni bir dönemi başlatan önemli yenilikler meydana gelmiştir. Buna göre;

- Toptancı hale bildirimde bulunmak kaydıyla genel olarak hal dışında da toptan alım satım yapılabilecek.
- Ürünlere künye uygulaması getirilecek.
- Hal Kayıt Sistemi kurulmasıyla herkes online olarak ülke içinde alım ve satıma konu sebze ve meyvelerin miktar ve fiyatlarına ulaşılabilir, üreticiler güçlenecek.
- Hal içi ve dışı işlem maliyetleri azaltılmasıyla tüketici daha ucuza mal temin edebilecek
- Hal hakem heyetleri yeniden yapılandırılacak. Değeri 50 bin TL’nin altındaki uyuşmazlıklar hızlıca Hal Hakem Heyetinde çözülecek ve mahkemelerin yükü azaltılacak.

¹⁶⁵ Çetin, ,s.106.

- Üretici ve üretici örgütleri sağlanan avantajlarla güçlendirilecek.
- Modern bir yapıya kavuşturulacak semt pazarlarında daha hijyenik, kaliteli ve ucuz alışveriş yapılacaktır.
- Sektörde izlenebilirlik, hesap verilebilirlik ve saydamlık sağlanacaktır.
- Kayıt dışılığın önlenmesi ile vergi gelirleri artacaktır.
- Sebze ve meyve fiyatlarının enflasyon üzerindeki etkisi azaltılacaktır.¹⁶⁶

3.5 Günümüzde İstanbul

8500 yıllık tarihi boyunca önemli bir ticaret ve yerleşim merkezi olan İstanbul günümüzde de bu özelliğini devam ettirmektedir. İstanbul'un fethedildiği dönemde 40 bin dolayında olan nüfusu, 15. Yüzyıl'ın sonlarına doğru yaklaşık 100 bine, 16. Yüzyıl'ın sonlarına doğru ise 400 bin dolayına yükselmiştir. Yaklaşık üç yüzyıl bu nüfusu barındıran İstanbul, Osmanlı Devleti'nde tüm nüfusu kapsayacak şekilde ilk sayımın yapıldığı 1885 yılında 900 bin kişinin yaşadığı büyük bir şehir halini almıştır.¹⁶⁷ Cumhuriyet tarihinin ilk nüfus sayım yılı olan 1927 yılında 794 bin olan şehrin nüfusu 1955'de 1,5 Milyon, 1970'de 3 Milyon, 1985'de 5,8 Milyon ve 2000 Yılında ise 10 Milyon kişiye ulaşmıştır. Nihayet 2012 sonunda 13,9 milyona ulaşan nüfusuyla Türkiye nüfusunun % 18'ine sahip olan İstanbul, devasa gıda tüketim potansiyeline sahip bir şehirdir. Aynı zamanda sanayi ve ticaretin en fazla yoğunlaştığı şehrimiz olma özelliğini de taşıyan İstanbul, Türkiye genelindeki ticaret ve hizmet aktivitelerinin yaklaşık % 35'ini, dış ticaret hacminin ise %45'ini karşılamaktadır.¹⁶⁸

3.6 İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hal Müdürlüğü

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hal Müdürlüğü, biri Avrupa Yakasında 571 yazıhaneli Bayrampaşa'daki merkez Hal ve diğeri Anadolu yakasında yer alan 193 yazıhaneli Ataşehir Hal Birimi olmak üzere faaliyet gösteren iki sebze ve meyve haline sahiptir. Hallerdeki toplam 864 Hal esnafı, semt pazarcıları, manavlar, yemek üretim

¹⁶⁶ T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Tarladan Sofraya Ticarete Güven, <http://sanayi.gov.tr/Pages.aspx?pageID=555>, 12.05.2011.

¹⁶⁷ Bilal Eryılmaz, , **İstanbul, Kent ve Medeniyet, İstanbul'da Belediye Yönetiminin Gelişimi**, İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Yayınları, 2009, s.77.

¹⁶⁸ TÜİK, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/nufusmenuapp/menu.zul>, 21.5.2012.

firmaları ve irili ufaklı marketlere hizmet vererek İstanbul halkının sebze ve meyve ihtiyacını karşılamaktadır. 2010 yılı rakamlarına göre yıllık 45 milyon dolar civarında bir gelir sağlayan İstanbul Hallerine günlük 1.000'i kamyon veya TIR tipi araç olmak üzere toplamda 8.000 adet aracın girişi yapılmaktadır. Mevsimine göre 50 ila 80 çeşit ürünün girdiği Hal Müdürlüğünde günlük 10.000 ton ürün girişi olmaktadır. Yıllık yaklaşık 1,5 milyar dolar civarında bir pazar oluşturan yapısıyla Türkiye'nin en büyük hali konumunda olan İstanbul Halinin, bu kadar yüksek iş hacminin karşılığı olarak 711 müdürlük personeli ve 20.000'i aşkın çalışanı bulunmaktadır. Ayrıca gerek Hal içindeki kapı girişlerinde ve gerekse hal dışındaki İstanbul il sınırlarında otoyollarında bulunan İBB Hal Müdürlüğü Dış Kontrol gece ve gündüz ekipleri aracılığı ile şehre gelen ürünlerin denetim, fatura ve mamül kontrolleri gerçekleştirilmektedir.¹⁶⁹ Türkiye Haller Birliği'nin kurulması için öncülük eden İstanbul Hal Müdürlüğü, aynı zamanda Dünya Haller Birliğinin (WUWM) de üyesidir.

3.6.1 İstanbul Hal Müdürlüğünün Kuruluş Amacı:

İstanbul Hal Müdürlüğü kuruluş amacını, İstanbul'da gerçekleşen yaş sebze ve meyve ticaretinin kalite, standart ve sağlık kurallarına uygun olarak serbest rekabet sistemi içerisinde yapılmasını sağlamak, üretici ve tüketiciler ile yaş sebze ve meyve ticaretini meslek edinenlerin çıkarlarını dengeli ve eşit şekilde korumak ve İstanbul'daki toptancı hallerini modern ve çağdaş bir alt yapı sistemine kavuşturmak olarak belirlemiştir.

3.6.2 İstanbul Hal Müdürlüğünün Sorumluluk Alanı:

İstanbul Hal Müdürlüğü sorumluluk alanı ise; kendilerine yer kiralanan satıcıların uyacakları esasların, satıcılar ile yanlarında çalışanların, kent içi ve dışına toptan yaş sebze ve meyve satışı ve taşımacılığı yapanların, Halden mal alanların, Hal içinde mal indirme ve yükleme işi yapanların, Hal içindeki sosyal tesislerin ve çalışanlarının, Halde bulunan diğer kişilerin uyacakları esasların, satış işlemlerinin ne şekilde yürütüleceğine ilişkin kuralların, Hal idaresiyle ilgili hükümlerin, Halin iç güvenliği, trafik düzeni ve çevre temizliği konusundaki düzenlemeler ile bu esas, kural

¹⁶⁹ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hal Müdürlüğü Tanıtım CD'si, 2010.

ve düzenlemelere uymayanlara karşı uygulanacak ceza vb. işlerin takip, denetim ve idaresinden sorumlu olmak şeklinde tespit edilmiştir.¹⁷⁰

3.6.3 İstanbul Hal Müdürlüğü'nün Görevleri:

- Toptancı halini işletmek, halin çalışma dönemi veya günleri ile açılış ve kapanış saatlerini belirlemek,
- Malların hijyenik şartlarda satışa sunulmasını sağlayıcı uygun çalışma ortamını oluşturmak, alt yapı ve çevre düzenlemelerini yapmak veya yaptırmak,
- Malların ticaretinin serbest rekabet şartları içinde yapılmasını sağlamak, serbest rekabetin ortadan kaldırılmasına, engellenmesine ve bozulmasına yönelik eylemleri önlemek için gereken tedbirleri almak,
- Toptancı halinde can ve mal güvenliğini koruyucu tedbirleri almak, gerektiğinde itfaiye ve kolluk kuvvetlerinden yardım istemek,
- Haldeki hizmet tesislerinin amaçlarına uygun olarak kullanılmasına yönelik her türlü iş ve işlemleri yürütmek veya yürütülmesini sağlamak,
- İşyerlerinin kiralanması, satışı ve devrine ilişkin işlemler ile toptancı halindeki diğer yerlere ilişkin işlemleri yürütmek veya yürütülmesini sağlamak, işyeri kiralama veya satın alma talebinde bulunanların beyan ettiği hususların doğruluğunu araştırmak,
- Teminat işlemlerini yürütmek, teminatlara ilişkin bilgileri sisteme kaydetmek ve güncellemek, teminattan kesme ve ödemeye ilişkin bildirilen hal hakem heyeti veya mahkeme kararlarını yerine getirmek ya da getirilmesini sağlamak,
- İşyerleri ile burada faaliyet gösteren üretici, üretici örgütü, komisyoncu ve tüccarlara ilişkin bilgileri sisteme kaydetmek, kayıtlı bilgileri güncellemek, sisteme kaydedilenlerin her biri için dosya açmak ve ilgili evrakı bu dosyada muhafaza etmek,
- Haldeki diğer yerlerin ve buralarda faaliyet gösterenlerin kayıtlarını tutmak ve güncellemek,

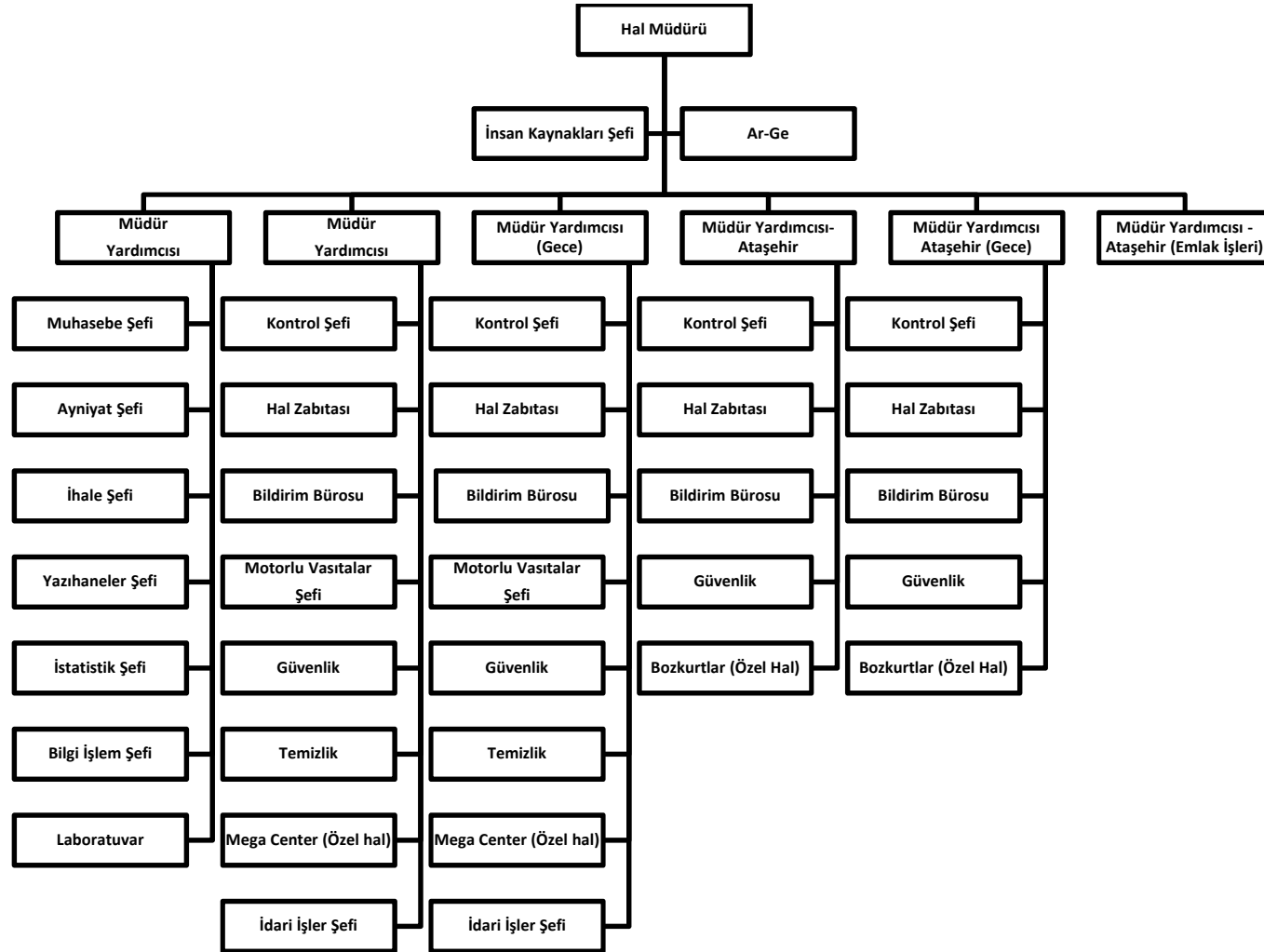
¹⁷⁰ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hal Yönetmeliği, 2001. s.11.

- Toptancı haline gelen araçlar ile halden çıkan araçlarda bulunan mallara ilişkin kontrol ve kayıt işlemleri ile bu bilgiler doğrultusunda stok kontrolünü yapmak,
- Sebze ve meyvenin cins, miktar ve fiyatları ile Bakanlıkça uygun görülen diğer bilgileri elektronik ortamda tutmak, bu bilgilerden istatistikler oluşturarak uygun görülenleri yayımlamak ve ilgili kurum ve kuruluşlarca istenilenleri vermek,
- Bildirim işlemleri ile hal rüsumuna ilişkin iş ve işlemleri yürütmek, bildirimciler tarafından iletilen analiz sonuçlarını aynı gün içinde sisteme işlemek,
- Yönetmelik çerçevesinde, gerekli denetimleri yapmak ve mevzuata aykırı eylemleri tespit edilenler hakkında cezai işlem uygulamak veya uygulanmasını sağlamak,
- Yönetmeliğin uygulanması ile ilgili idari düzenlemeler yapmak,
- Toptancı halin faaliyetlerinin yürütülmesine ilişkin her türlü mal ve hizmet satın alım işlemlerini ilgili mevzuat hükümleri çerçevesinde yürütmek veya yürütülmesini sağlamak,
- Evrak, arşiv, demirbaş ve ayniyatlara ilişkin işlemleri yürütmek, defter ve kayıtları tutmak ve muhafaza etmek, belge ve yazışmaları usulü dairesinde dosyalamak ve saklamak,
- Personelin özlük işleri ile diğer işlemlerini yürütmek,
- İşyerleri ve haldeki diğer yerlerde faaliyet gösterenler ile bunların çalıştırdıkları kişilerle ilgili, 24/4/1930 tarihli ve 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu çerçevesinde gerekli işlemleri yapmak,
- Toptancı halindeki tahmil, tahliye, hamaliye ve nakliye hizmetlerinin düzenli bir şekilde yapılmasını sağlamak, gerektiğinde bu işler için hizmet satın almak ve bu amaçla sözleşmeler akdetmek,
- Hal içindeki trafik düzeni ve güvenliğini sağlayıcı tedbirleri almak ve gerekli düzenlemeleri yapmak,

- Halin bulunduğu yerde, sebze ve meyvelerin fiyatları ile ihracat potansiyelinin sağlıklı olarak belirlenmesi amacıyla ilgili kuruluşlarla bilgi alışverişinde bulunmak ve işbirliği yapmak,
- Bildirimde bulunmak üzere doğrudan hale başvuranların bildirim işlemlerinin sağlıklı bir şekilde yürütölmesi için gerekli tedbirleri almak.¹⁷¹

¹⁷¹ Sebze Ve Meyve Ticareti Ve Toptancı Halleri Hakkında Yönetmelik, 2012.m.19.

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ HAL MÜDÜRLÜĞÜ ORGANİZASYON ŞEMASI -2012

3.6.4 İstanbul Hal Müdürlüğü birimleri:

Üç vardiya halinde yirmi dört saat esasına göre çalışan bir yapı olan İstanbul Büyükşehir Belediyesi Halinde Hal Müdürüne bağlı olarak Bayrampaşa ve Ataşehir’de görevli gündüz ve gece müdür yardımcıları ve onların koordinesi altında idari, mali ve denetim alanlarında toplam 14 şeflik yer almaktadır. Hallerde yer alan bu birimler şöyledir:

a) *İnsan Kaynakları Şefliği:* Hal müdürlüğü adına yazışmaların, gelen ve giden evrak akışının sağlanması, başkanlık onay yazılarının yazılması, tebliğ ve genelgelerin duyurulması, işçi ve memur işe başlayış, ayrılış ve diğer özlük işlemlerinin yürütülmesi, Hal Müdürlüğü personelinin çalışma programını hazırlanması, işçi ve hizmet alımı yoluyla çalışanların mesai çizelgelerinin hazırlanması, personel performans değerlendirme çizelgelerinin hazırlanması, memur sicil rehberleri hazırlığının yapılması ve müdürlük makamına raporlamaların yapılması gibi işlerle görevlidir.

b) *Muhasebe Şefliği:* Hal Müdürlüğü gelirlerinin tahakkuk ve tahsilatını yapmak. Esnaf Satış bordrolarını işleyerek takibini yapmak. Gelir dokümanlarını incelemek ve kontrol etmek. Teminat mektuplarının giriş ve takibini yapmak. Memur ve zabıta personelinin ödül, mesai, yemek, tedavi, listelerini hazırlamak gibi işleri yürütür.

c) *İhale Şefliği:* Hal Müdürlüğünün harcama birimidir. 4734 ve 4735 sayılı Kamu İhale kanunlarını esas alınarak çalışır. İçinde bulunulan yıl ile ilgili mali giderler teklifi ve bütçe tahminlerini tespit ederek bütçe programına işler. Hizmet alımı yoluyla çalışan personelin SGK ve diğer işlemlerini yürütür.

d) *Yazıhanelere Şefliği:* Hal’de bulunan açık işyerlerinin kiralamak, devir, intikal ve iptal işlemlerini yapmak, Yazıhane bilgilerini güncel tutmak, Birimlerden gelen ceza tutanaklarını gerekli üst yazıları yazıp başkanlık ve encümen gibi ilgili makamlara göndererek ceza tahakkuk sürecinin yürütülmesini sağlamak. Satış bordrosu ve beyan defterlerini başlangıç ve bitiş numarası belirtmek suretiyle tasdik etmek gibi işleri yürütür.

e) *Ayniyat Şefliği:* Hal Müdürlüğünce ihtiyaç duyulan taşınırın alım, sayım, dağıtım, tespit ve kontrolünü yapmak. İlgili amirlik ve şefliklerden gelen talepleri eldeki

stoklardan ya da merkez ambarda yok ise birimler arası nakillerle tedarik etmek. Yıllık tüketim ve terkin işlemleri için yıl sonunda müdürlüğümüzde kullanılmakta olan demirbaş ve tüketim malzemelerinin sayımı için Sayım Heyeti Onayı almak. Stok takip programından sayım cetveli ve sayım tutanakları heyetteki kişiler tarafından onaylanıp Bütçe ve Denetim Müdürlüğüne gönderilmesini takip etmek gibi işleri yürütür.

f) İstatistik Şefliği: İstanbul hallerinde gerçekleşen faaliyetlerle ilgili istatistiksel veri tabanı oluşturmak, Hale gelen malların beyanlarının eksiksiz olarak idareye bildirilmesini sağlamak, En az 30-40 esnaf üzerinden alınan fiyatlarla sabah 7:30 civarında günlük fiyat bülteni oluşturarak internet ve iç ekranlarda yayınlamak, çeşitli devlet kurumlarına istatistiki bilgi vermek gibi işleri yürütür.

g) Bilgi İşlem Şefliği: Haldeki meyve ve sebze ticaretinin hem komisyoncular hem de müdürlük birimleri tarafından kayıt altına alınması amacıyla donanım ve yazılım desteği veren birimdir. Sunucular, iç ve dış kameralar, anons cihazları, network ekipmanları, kablolama, yangın ihbar, giriş kontrol, alarm ve biometrik kontrol sistemleri, plaka tanıma, yazılım geliştirme, veri yedeklemesi ve güvenliği Bilgi İşlem Şefliğinin başlıca çalışma alanlarıdır.

h) Kontrol Şefliği: Satıcıların defter ve belgelerini incelemek, Yazıhanelerde düşük fiyat kontrolü ve stok sayımı yapmak, çıkış kapılarında fatura denetimi yaparak faturasız mal çıkışını engellemek, depo ve market kontrolü yapmak, bordro ve fatura karşılaştırmasını yapmak, bozuk ve sağlıksız malların eksper raporunun çıkarılarak imhasını sağlamak, Üreticiler, komisyoncular, nakliyeciler, müşteriler arasında çıkan problemlerle ilgilenmek kontrol şefliğinin görevidir.

ı) Güvenlik birimi: Hal müdürlüğünde önleyici kolluk görevlisi amacıyla silahlı güvenlik hizmeti vermek, hırsızlık, kavga olaylarına müdahale, asayişi sağlamak, dilenci, seyyar, şans oyunları oynatanlara, çöpten mal toplayanlara engel olmak kontrol memurları ve personelin güvenliğini sağlamak, kameralarla sürekli izlemeye bulunarak aykırı durumları tespit etmek gibi görevleri 7/24 saat esasına göre yerine getiren birimdir.

j) Hal Zabıta Amirliği: Doğrudan hal yönetim birimine bağlı olarak görev yapan ve münhasıran toptancı hali ve bu çerçevedeki denetim hizmetlerinin yerine getirmek üzere istihdam edilen birimdir. Ruhsat, temizlik, sağlık, yangın tertibatı, sigara içimi, sağlık ilk yardım araçları, tartı, ölçü, ayar denetimleri gibi hal içi yazıhane denetimlerini yapmak, araç üstü ürün satışına engel olmak, çevre kirliliği, yer işgali gibi olumsuzlukların takibini yapmak, hal içi trafik akışını sağlamak, hal içinde nakliyecileriyle ilgili denetim yapmak, Hal müdürlüğü tebligatlarını yazıhanelere iletme, dış denetim ekipleriyle Hale giriş yapmayan kaçak araçlara karşı çalışma yapmak gibi görevleri yerine getirir.

k) İdari İşler Şefliği: Bünyesindeki elektrikçi, marangoz, kaynakçı, çatı ustası, boyacı, teknisyen gibi teknik elemanlarla Hal Müdürlüğünün her türlü inşaat tamir ve bakım işlerini yürütmek,

l) Motorlu Vasıtalar Şefliği: Müdürlük araçlarının ve şöförlerin sevk ve idaresini sağlamak ve bakımlarını yürütmekle görevli birimdir.

m) Temizlik Birimi: Hal Müdürlüğünde oluşan katı atık maddelerini toplayarak istaça aktarma ve boşaltma merkezlerine iletme ve Halin genel temizliğini sağlamakla görevlidir.

n) Arge Şefliği: Hal Müdürlüğü hizmetlerinin daha etkili ve hızlı yapılabilmesi için ihtiyaç duyulan bilgilerin zamanında, tam ve güncel haliyle sağlanması, müdürlük makamınca yapılması istenen araştırma ve geliştirme çalışmalarının yapılması, Hal Müdürlüğü çalışmalarını bülten, duyuru, web sayfasında yayınlanması vb. araçlarla yayımlamak ve güncellemelerini takip etmek, personel ve hal esnafının alması gereken eğitimlerin teklifini ve koordine edilmesini sağlamak, anket, mülakat yada diğer yollarla esnaf ve personelin görüşlerini alarak müdürlük makamına rapor etmek gibi işlerle görevli birimdir.

3.7 Haller İçindeki Satış İlkeleri

- Malların toptan satışı; hal içi ve dışında faaliyet gösteren üretici, üretici örgütü, komisyoncu ve tüccarlar tarafından yapılır.

- Hiçbir ayırım yapılmaksızın bütün gerçek veya tüzel kişiler, toptan satış miktarından az olmamak kaydıyla toptancı hallerinden mal satın alabilir.
- Üreticiler, toptancı halinde yalnızca kendi ürettikleri sebze ve meyvelerin satışını yapabilir. Üreticilerin, pazar yerlerinde yapacakları satışlar hakkında ilgili yönetmelik hükümleri uygulanır.
- Üretici örgütleri, toptancı halinde ortak veya üyelerine ait mallar ile faaliyet merkezinin bulunduğu yerdeki diğer üreticiler ile üretici örgütlerine ait malların alım ve satımını yapabilir. Üretici örgütlerinin, toptancı hali dışında yapacakları satışlar hakkında ilgili yönetmelik hükümleri uygulanır.
- Üreticiler ve üretici örgütleri hariç aynı toptancı halindeki diğer satıcılar, kendi aralarında mal alamaz, satamaz veya devredemez.
- Komisyoncular, alıcı ve satıcı arasında aracılık etmek, onların haklarını gözetmek, meslekî bilgi ve deneyimlerine dayanarak piyasanın durumu hakkında en doğru bilgileri aktarmak ve piyasanın oluşumuna katkı sağlamakla görevlidir.
- Komisyoncular aracılık faaliyetleri sırasında kendi kusurlarından kaynaklanan veya kötü niyete dayanan her türlü eylemlerinden sorumludur.
- Komisyoncular teslim aldıkları malları cinslerine, doğal özelliklerine, standartlarına, gıda güvenilirliğine ve kalitesine ilişkin şartlara göre özenle korumak ve gerekli bilgileri vermek, kanunî kesintileri satış bedelinden düşükten sonra mal bedelini satış tarihinden itibaren on beş iş günü içinde üreticiye veya üretici örgütüne ödemek zorundadır.
- Komisyoncularca, teslim alınan malların satış bedelinden kanuni kesintiler dışında başka bir kesinti yapılamaz.
- Komisyoncularca, malın miktarı, satış değeri, komisyon oranı veya ücreti ya da kanunî kesintiler, alıcı ve satıcıya gerçeğe aykırı olarak intikal ettirilemez.

- Toptan veya perakende satmak üzere üretici, üretici örgütü, komisyoncu veya tüccardan mal satın alanlar, satın alınan malların alış bedelinden kanuni kesintiler dışında reklâm, stant, zayi ve diğer gerekçelerle herhangi bir kesinti yapamaz.
- Toptan veya perakende satmak üzere mal satın alanlar, satın aldığı malların bedelini ilgili mevzuatla öngörülen süre içinde ilgililere ödemek zorundadır.
- Mal bedelinin tam ve zamanında üreticiye ve üretici örgütüne ödenmesine ilişkin ispat yükümlülüğü komisyoncu, tüccar, perakendeci ve diğer meslek mensuplarına aittir.
- Komisyoncular, kendi adına ve hesabına, üretici, üretici örgütü ve tüccarlar ise kendi adına ve başkası hesabına toptan mal alım ve satımı yapamaz.
- Malların toptan alım ve satımı, toptancı hallerinde yapılır.
- Toptancı haline bildirimde bulunmak kaydıyla;
- Sınaî üretimde kullanılmak üzere sanayicilerce satın alınan mallar, İhraç edilmek üzere ihracatçılarca satın alınan mallar, İlgili mevzuatı çerçevesinde ithalatçılarca ithal edilen mallar, Toptancı hali dışında üretici örgütlerince satılan mallar, 1/12/2004 tarihli ve 5262 sayılı Organik Tarım Kanunu kapsamında organik tarım faaliyetleri esaslarına uygun olarak üretilen ham, yarı mamul veya mamul haldeki sertifikalı ürünler, İyi tarım uygulamaları kapsamında sertifikalandırılan ürünler, toptancı hali dışında toptan alınıp satılabilir.
- Perakende olarak ya da toptancı halinde toptan olarak satmak veya münhasıran kendi tüketiminde kullanmak üzere fatura veya müstahsil makbuzuyla doğrudan üreticilerden yapılan toptan alımlar, toptancı haline bildirimde bulunmak kaydıyla toptancı hali dışında yapılabilir.
- Malların toptan veya perakende satışını yapanlar ile malları taşıyanlar ve depolayanlar, bunların toptancı halinden satın alındığını veya toptancı haline bildirildiğini belgelemek zorundadır.

- Toptancı halinden satın alındığı veya toptancı haline bildirildiği belgelenen malların satışı engellenemez ve bunlar toptancı haline girmeye zorlanamaz.
- Toptancı haline yapılacak bildirim, yönetmelik hükümlerine göre sistem üzerinden yapılır.
- Fiyatların, malların arz ve talebine bağlı olarak serbest rekabet şartlarına göre oluşması esastır.
- Meslek mensupları, serbest rekabeti engellemek amacıyla kendi aralarında veya üreticilerle ticarî anlaşmalar yapamaz, uyumlu eylemde bulunamaz ve hâkim durumlarını kötüye kullanamaz.
- Belediyeler, serbest rekabetin ortadan kaldırılmasına, engellenmesine ve bozulmasına yönelik eylemleri önlemek ve malların toptan ve perakende alım satımına ilişkin kanun ve yönetmelik hükümlerinin uygulanmasını sağlamak için gereken tedbirleri almakla görevli ve yetkilidir.
- Malların toptan veya perakende ticaretinde; piyasada darlık oluşturmak, fiyatların yükselmesine sebebiyet vermek veya fiyatların düşmesine engel olmak için mallar belirli ellerde toplanamaz, satışından kaçınılamaz, stoklanamaz, yok edilemez, bu amaçla propaganda yapılamaz veya benzeri davranışlarda bulunulamaz.
- Mallar, gıda güvenilirliğine, kalite ve standardına, teknik ve hijyenik şartlara uygun olarak satışa sunulur.
- Hileli olarak karışık veya standartlara aykırı mal satılmaz.
- Aynı kap veya ambalaj içine değişik kalitede ve/veya üzerinde yazılı olan miktardan az mal konulmaz.
- Çevreyi rahatsız edecek şekilde satış yapılmaz, alıcıya karşı sözlü veya fiilî kötü muamelede bulunulmaz.
- İşyerleri veya hal yönetim birimince belirlenen müzayede alanları dışında kalan diğer yerlerde malların satışı yapılmaz.

- Mallar, satışa arz şekli bölünmeden bulunduğu kasa, çuval, sandık ve benzeri kaplarda satılır.
- Mal atıkları ayıklanarak satılmaz.
- Mallara ilişkin gerçeğe aykırı analiz raporu düzenlenemez veya bu raporun düzenlenmesi sağlanamaz.¹⁷²

3.8 Belediye Payı ve Komisyon

İlgili mevzuatı çerçevesinde ithal edilen mallar ile fatura veya müstahsil makbuzu ile üreticilerden satın alınan mallardan; toptancı halinde satılanlardan yüzde bir, toptancı hali dışında satılanlardan yüzde iki oranında hal rüsumu alınır. Bildirimde bulunmak kaydıyla; sınaî üretimde kullanılmak üzere satın alınan mallardan, ihraç edilmek üzere satın alınan mallardan, 5262 sayılı Organik Tarım Kanunu kapsamında organik tarım faaliyetleri esaslarına uygun olarak üretilen ham, yarı mamul veya mamul haldeki sertifikalı ürünlerden, iyi tarım uygulamaları kapsamında sertifikalandırılan ürünlerden, üreticilerce perakende olarak doğrudan tüketicilere satılan mallardan, üretici örgütlerince toptancı hali içinde ve dışında satılan mallardan, hal rüsumu alınmaz. Gıda güvenilirliği ve kalitesi analizleri, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca yetkilendirilmiş kamu laboratuvarlarında veya özel laboratuvarlarda yapıldığı belgelenen mallar üzerinden alınacak hal rüsumu, yarısı oranında alınır. Komisyoncuların satış bedeli üzerinden alacakları komisyon oranı, yüzde sekizi aşmamak üzere taraflarca serbestçe tespit edilir. Bakanlık bu oranı yarıya kadar indirmeye yetkilidir. Fiilen aracılık hizmeti verilmedikçe komisyon ücreti alınamaz.¹⁷³

Komisyon usulü yaş meyve sebzenin çabuk bozulabilir olması ve üreticilerin çoğunun büyük üretici olmaması gibi nedenlerden dolayı Osmanlı döneminden beri meyve sebzenin satışında zorunlu olarak uygulanan bir sistemdir. Bu konuda Osmanlıdan günümüze üreticinin malını aracısız satması yönünde birçok emir ve hüküm verilmiş, uygulamalar yapılmışsa da sonuç değişmemiştir.

¹⁷² Sebze Ve Meyve Ticareti Ve Toptancı Halleri Hakkında Yönetmelik, 2012.m.35

¹⁷³ Sebze Ve Meyve Ticareti Ve Toptancı Halleri Hakkında Yönetmelik, 2012.m.36-37.

3.9 İstanbul Hal Müdürlüğünün Gelirleri

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hal Müdürlüğü Yaş Meyve ve Sebze Hali öncelikle halde yapılan satışların bedeli üzerinden yüzde 1 oranında rüsum yani belediye payı tahsil eder. Özel hallerdeki satışlardan ise yüzde 1 oranında rüsum sağlanır. Ayrıca bildirim usulü çalışan marketlerden yüzde 2 market rüsumu, işgaliye, sabıka, yer kira ücreti, dış denetim cezaları, gecikme zammı, olmak üzere çeşitli gelirleri vardır.

Belediye Payı: Hal esnafı ilgili yönetmeliğe göre gün içinde faturalandırdığı ürün satışlarını gün bitiminde satış bordrosu düzenleyerek Hal müdürlüğüne getirmektedirler. Satış Bordrosunun yekunu sisteme yazılarak hesaplanan %1 Belediye payı geliri tahakkuk ettirilerek tahsilat için hazır hale getirilir.

Özel Hal Belediye Payı: İstanbul Hal Müdürlüğüne bağlı 2 adet özel hal bulunmaktadır. Avrupa yakasında İstanbul Mega Center Gıda ve Anadolu yakasında Sultanbeyli Bozkurtlar Yaş Meyve Sebze Hali adı altında çalışmaktadırlar. Bu haller bünyelerindeki yazıhanelerden aldığı satış tahakkuk bordrosunun %1'ni bir sonraki iş gününde İstanbul Hal Müdürlüğüne bildirimde bulunarak ödemesini yapmaktadırlar.

Market Belediye Payı: Hal Müdürlüğüne bildirimde bulunan marketlere ait faturaların incelenmesi neticesinde tahakkuk yapılarak hesaplanan % 2 Belediye payı alınır.

Yer Kira Ücreti: Hal müdürlüğünün yazıhane kira bedelleridir. Her yıl Belediye Meclisi tarafından belirlenen tarifye göre yazıhane metrekareleri ve birim fiyatının çarpımı suretiyle her ay sonunda tahakkuk işlemi yapılır.

İşgaliye Ücreti: Yazıhanelerin fazladan kullanmak istedikleri alanlar için dilekçe ile başvurmaları ile kontrol elemanlarının oluru sonucunda belediye ücret tarifesinde belirlenen metrekare birim fiyatı ile ilgili alanın çarpımı sonucunda tahakkuk ettirilen gelir türüdür.

Para Cezası: Hal Yönetmeliğinde belirtilen ve genel belediye kurallarına aykırı davrananlara uygulanan idari yaptırımlardır.

5957 - 47/1: İstanbul Hal Müdürlüğü dış denetim ekiplerince belgesiz kaçak ürün satışı yapanlara uygulanan kanuni cezadır. Hal Müdürlüğü denetim ekipleri yazıhane, market ve depo gibi yerlerde incelemelerde bulunulur. Ekiplerce tutulan tutanak ve zabıt varakasınca belirlenen oranlara göre tahakkuk işlemi yapılır.

Şartname: İstanbul Hal Müdürlüğü bünyesinde yapılan ihaleler için istenen ihale şartname bedelidir. İhaleye katılacak Rkişiler başvurduklarında müdürlükçe belirlenen ücretin tahakkuk işlemi yapılarak tahsilat için hazır hale getirilir.

Gecikme Zammı: Hal Müdürlüğüne olan borçların zamanın da ödenmemesi üzerine verilen cezadır.

3.10 Hal Müdürlüğünün Giderleri

1- Personel Giderleri: Memur, işçi, sözleşmeli personel, stajyer öğrenci maaş, ödül, tazminat, mesai ve diğer giderlerinden oluşmaktadır.

2- Sosyal Güvenlik Kurumu Devlet Primleri Giderleri

3- Mal Ve Hizmet Alımı Giderleri: Tüketime yönelik ve malzeme alımları, yolluklar, görev giderleri, hizmet alımları, menkul ve gayrimenkul alım, bakım ve onarım giderleridir.

4- Sermaye Giderleri: Mamul mal alımları ve gayrimenkul sermaye üretim giderleri, menkul ve gayrimenkul malların büyük onarım giderleridir.

3.11 Yıllara Göre İstanbul Halî'nin Gelir Gider Miktarları

Tablo 2

YILLARA GÖRE İSTANBUL HALİ'NİN GELİR GİDER MİKTARLARI

Yıl	Gelir Miktarı
2004	26 MİLYON TL
2005	30 MİLYON TL
2006	37 MİLYON TL
2007	46 MİLYON TL
2008	54 MİLYON TL
2009	57 MİLYON TL
2010	70 MİLYON TL
2011	83 MİLYON TL

Yıl	Gider Miktarı
2004	5 MİLYON TL
2005	8 MİLYON TL
2006	13 MİLYON TL
2007	17 MİLYON TL
2008	20 MİLYON TL
2009	22 MİLYON TL
2010	19 MİLYON TL
2011	2 MİLYON TL

Kaynak: İBB Hal Müdürlüğü

3.12 Yıllara Göre İstanbul Haline Gelen Sebze Ve Meyve Tonajı

Tablo 3

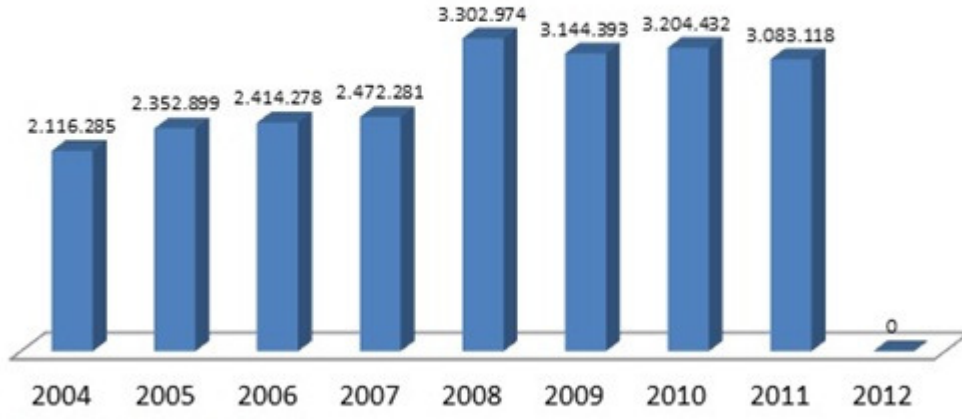
YILLARA GÖRE İSTANBUL HALİ'NİN GELEN SEBZE VE MEYVE MİKTARI

YIL	TON
2004	2.116.285
2005	2.352.899
2006	2.414.278
2007	2.472.281
2008	3.302.974
2009	3.144.393
2010	3.204.432
2011	3.083.118

Kaynak: İBB Hal Müdürlüğü

Tablo 4

■ YILLARA GÖRE İSTANBULA GELEN SEBZE VE MEYVE TONAJI

Kaynak: İBB Hal Müdürlüğü

3.13 İstanbul Haline Başlıca Gelen Ürünler

Tablo 4

İSTANBUL HALİNE BAŞLICA GELEN ÜRÜNLER

MEYVE	BİRİM	FİYAT (TL)
ANANAS	ADET	5,5
ARMUT	KG	1,4
ARMUT (ANKARA)	KG	2,0
ARMUT (AKÇA)	KG	1,5
ARMUT DEVECİ	KG	3,1
ARMUT SANTAMARİA	KG	1,8
AVAKADO	ADET	1,3
AYVA	KG	2,8
CEVİZ	KG	6,4
ÇAĞLA	KG	9,8
ÇİLEK	KG	5,3
DUT	KG	0,4
ELMA	KG	1,0
ELMA (AMASYA)	KG	2,2
ELMA (GOLDEN)	KG	1,8
ELMA (GRANYSMİTH)	KG	2,2
ELMA (STARKİNG)	KG	2,2
ERİK	KG	2,4
GREYFURT	KG	1,4
HİNDİSTAN CEVİZİ	ADET	2,7
HURMA	KG	1,2
KARPUZ	KG	1,0
KARPUZ (İTHAL)	KG	2,7
KAVUN	KG	2,8
KAYSI	KG	4,3
KESTANE	KG	4,3
KİRAZ	KG	5,3
KİVİ	KUTU	7,9
LİMON	KG	2,4
MALTA ERİK	KG	2,9
MANDALİNA	KG	0,9
MISIR	ADET	0,4
MUŞMULA	KG	41,5
MUZ (İTHAL)	KUTU	54,8
MUZ (YERLİ)	KG	1,8
NAR	KG	1,9
NEKTARİN	KG	1,3
PORTAKAL	KG	1,3
ÜZÜM	KG	3,5
ÜZÜM (ÇEKİRDEKSİZ)	KG	3,0
ÜZÜM (REDGLOBE)		
MOR	KG	4,9
VIŞNE	KG	1,8

SEBZE	BİRİM	FİYAT (TL)
BAKLA	KG	3,0
BAMYA	KG	4,4
BARBUNYA	KG	3,6
BEZELYE	KG	2,0
BİBER (SİVRİ)	KG	6,0
BROKOLİ	KS	5,1
DEREOTU	DEMET	1,4
DOMATES	KG	2,3
ENGİNAR	ADET	3,3
FASÜLYE (TAZE)	KG	4,8
GÖBEK SALATA	ADET	1,2
HAVUÇ	KG	1,0
ISPANAK	KG	1,1
KABAK (BAL)	KG	1,3
KARNABAHAAR	ADET	1,9
KEREVİZ	KG	4,4
KIVIRCIK	KS	4,2
LAHANA BEYAZ	KG	6,2
LAHANA BÜRÜKSEL	KS	6,2
LAHANA KARA	KG	1,5
LAHANA KIRMIZI	KG	3,2
MANTAR	KG	6,6
MARUL	KS	4,5
MAYDANOZ	DEMET	0,4
NANE	DEMET	1,1
PANCAR	KG	1,6
PATATES	KG	1,5
PATLICAN (BOSTAN)	KG	2,1
PAZI	KG	1,4
PIRASA	KG	4,9
ROKA	KS	5,1
SALATALIK	KG	3,9
SARIMSAK KURU	KG	5,1
SARIMSAK TAZE	KG	2,5
SEMİZOTU	KG	1,8
SOĞAN (KURU)	KG	1,9
SOĞAN (TAZE)	KG	4,7
TERE OTU	KS	4,3
TURP KIRMIZI	KG	1,8
YAPRAK(SALAMURA)	KG	2,6
YAPRAK(TAZE)	KG	1,2
YERELMASI	KG	1,2

Kaynak: İBB Hal Müdürlüğü 2012

3.14 İstanbul Hallerinde Fiyat Oluşumu ve Tespiti

Halde fiyatlar belirlenirken Hale gelen malın miktarı, maliyetler, kalite ve tazelik, pazarlık, alıcı sayısı gibi etkenler rol oynar. Halde fiyatlar arz talep dengesi içinde pazarlık usulüyle ortaya çıkar. Kural budur. Sabah Hal açıldığında satın almaya birisi gelir fiyat sorar, pahalı bulur, gider. Bir başkası gelir, sorar. Örneğin 4-5 kişi sonra komisyoncu bir ortalama bulur ve malın fiyatını belirler. Bu fiyatın üretici maliyetleri ile ilgisi yoktur. Doğrudan satın alıcı tekliflerinin ortalaması ve sezgi yoluyla fiyatlama karışımı ortaya çıkan bir fiyattır. Uygulamada ise, Hal’de fiyatlar her saat değişebilir. Genellikle açılış saatleri ve sabah fiyatlar yüksektir. Gün ilerledikçe düşer. Ancak, Hal fiyatını etkileyen, salt günün ilerlemesi değildir. Kimi zaman gün sonuna doğru fiyatların yükseldiği veya gün ortasında yükselip sonra düştüğü görülebilmektedir. Bir gün öncenin giriş-çıkışı, Hal’e malın hangi saatte geldiği, nakliye (hal içi ve hal dışı taşıma), malın dayanıklılık derecesi ve komisyoncu ile alıcı arasındaki ikili ilişkiler de Hal’deki fiyatları etkilemektedir.¹⁷⁴

İstanbul Hallerinde serbest rekabet ortamında arz ve talebe göre oluşan fiyatlar görevli memur tarafından tespit edilip Hal içindeki muhtelif yerlerdeki elektronik panolarda, basılı fiyat bülteninde ve Hal Müdürlüğü web sitesinde günlük olarak yayınlanmaktadır.¹⁷⁵ Yayınlanan fiyatların altında yada üstünde satma konusunda esnafa yönelik herhangi bir yaptırım olmamakla birlikte meyve sebze ihalesi yapacak işletmelere fikir verilmesi yada hukuki anlaşmazlıklarda değerlendirme yapılması gibi durumlarda ilan edilen fiyatlar esas alınmaktadır.

3.15 İstanbul Halinde Tedarik Tahmil ve Tahliye İşleyişi

İstanbul'daki Bayrampaşa merkez ve Ataşehir hallerine başta Antalya, Mersin, Bursa, Çanakkale şehirleri olmak üzere Türkiye'nin birçok üretim bölgesinden günlük 1.000 kamyon civarında ürün girişi yapılmaktadır. Ürünler kimi zaman doğrudan bir tarladan yüklenip taşınmasıyla, kimi zaman da parça kamyonları denilen birden fazla çiftçinin ortak malının taşınması yoluyla gerçekleştirilir. Ürünlerin İstanbul Haline nakliyatı tamamen karayolu ile yapılmakta, Adana, Mersin gibi şehirlerden İstanbul'a

¹⁷⁴ Mehtap Köktürk, **Hallerdeki Firma Sahiplerinin Fonksiyonları Sorunları ve Önerileri Sempozyumu**, İstanbul: İTO Yayınları, 1984.s.34.

¹⁷⁵ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hal Yönetmeliği, 2001. s.25.

kamyonla ürünlerin taşınması yaklaşık 1 günü bulmaktadır. Güney şehirlerinden bir kamyonun İstanbul'a taşıma bedeli ise 2.500 lira civarında olmaktadır. Her kamyon ortalama 15 ton civarında ürün getirmektedir. Hem süre, hem taşınan miktar, hem de maliyet açısından deniz yolu ve demiryolu taşımacılığının da yapılabilmesinin yollarının açılması gerekmektedir. Bu amaçla TCDD'nin Marmaray projesi ile entegre olacak bir yük taşıma planı olduğu bilinmekle birlikte bu taşımacılık yolunun ilerleyen yıllarda devreye girmesi beklenmektedir. 2011 yılı Hal Müdürlüğü istatistiklerine bakıldığında İstanbul'daki hallere 3 milyon ton civarında ürün geldiği ve hallerin çalışma günleri göz önüne alınırsa günde 10 bin ton malın indirme bindirmesinin yapıldığını görüyoruz. Bu miktarın % 67'sinin şehrin Bayrampaşa Halinden % 33'ünün de Ataşehir Halinden dağıtımının yapıldığı görülmektedir.¹⁷⁶

Gece 22.00'den sonra üretim bölgelerinden gelerek şehre giriş yapmaya başlayan araçlar irsaliye belgesiyle Hal'in Giriş kapılarından birine gelir. Getirilen malın bildiriminin yapıp yapılmadığı kontrol edilir. Eğer mal bildirimsiz getirilmişse cezai müeyyide uygulanır. Bildirimi olan araç kantara çıkar. Araç plakası, tonaj bilgileri Hal Otomasyon Programı'na kaydedilir. Plaka, giriş/çıkış saati ve tonaj bilgisinin yer aldığı barkod kâğıdı araç sahibine verilir. Araç sahibi barkodu alınca bariyer açılır ve giriş yapılır.

Çıkış yapacak araç kapılara yaklaştığında görevli personel faturalara işlendi damgası vurarak faturaların kontrolünü sağlar. Girişte aldığı barkodu okutarak çıkış işlemini gerçekleştirir. İstanbul Hallerinde özellikle pazartesi ve cumartesi günleri işlerin en yoğun işlediği günlerdir.

Hallere kasa, sepet, sandık, kutu, koli, çuval gibi ambalajlar içinde gelen malların nakliyatı, indirme ve bindirmesinin yapılması, dağıtılması vb. konularında hizmet veren yaklaşık 30 adet ambar işletmesi bulunmaktadır. Her bir ambarda 5-15 arasında personel çalışmaktadır. Bunun yanında hal içinde genellikle pazarcı, süpermarket ve manavlara hizmet veren nakliyat araçları da bulunmaktadır. Şehir içi nakliyatı yapan bu araçlar genellikle çoğunluğu kamyonet olmak üzere pikap, minibüs tipi araçlardır.

¹⁷⁶ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hal Müdürlüğü İstatistik Servisi Raporu.

Ambarlar Hal Hakem Heyeti tarafından belirlenen taşıma bedelleri üzerinden ücretlendirme yapmak zorundadırlar.

Hal Hakem Heyetince 2007 yılında belirlenen taşıma hizmet bedelleri şöyledir:

- a) 1-10 Kg. arası ambalajlar(File, koli, kutu, paket, torba, tek sıra kasa): 250 krş.
- b) 10 Kg. ve Üstü ambalajlar(sandık, çift sıra kasa) : 350 krş.
- c) 30 kg. ve Üstü (patates -soğan) : 500 krş.
- ç) Ton (karpuz) : 20 TL

Bu arada Halde indirme ve yükleme yapanların yer yer Hale alışverişe gelen esnafa zor kullanarak iş yapmak istemeleri gibi olumsuzluklar da şikayet konusu olmaktadır.

Hallerdeki ticaret 24 saat esasına göre sürmektedir. Özellikle gece şehre gelen ve hale giriş yapan nakliye kamyonlarının mallarını indirmelerinin ardından müşteriler olan pazarcı esnafı, manavlar ve yemek firmalarının çok erken saatlerde mal almak istemeleri nedeniyle sabaha karşı 04:00 civarında başlayan yoğunlaşma gündüz 10:00 civarına kadar devam etmektedir.

3.16 İstanbul Halinden Alışveriş Yapan Müşteri Gurupları

İstanbul Halinden alışveriş yapan müşteri gurupları şöyledir:

- a) Süpermarketler
- b) Manavlar
- c) Pazarcılar
- ç) Tedarik firmaları
- d) Gıda üretim firmaları
- e) Toptan alım yapan bireyler veya guruplar

Halden alım yapanların çoğunluğu pazarcılar ve semt manavlarıdır. Ancak özellikle süpermarket zincirlerinin son 10 yıldaki hızlı yayılması ve pazar paylarının hızla artması dikkat çekmektedir.

3.17 İstanbul Hal Esnafı Ve Meslek Birlikleri

İstanbul Hallerinde yer alan toplam 864 esnaf, daha önceki yıllarda Meyve ve Sebze Kabzımallar Cemiyeti, İstanbul Meyve ve Sebze Kabzımallar Cemiyeti ve Umumi Bahçıvanlar Meyve ve Sebze Cemiyeti¹⁷⁷ adıyla üç ayrı birlik halinde faaliyet gösterirken günümüzde Bayrampaşa Merkez Halinde İSMEYDER(2006) ve İMESKOM(1961), Ataşehir Hal Biriminde ise AYMESKİAD(2000) adlarıyla oluşturdukları komisyoncu dernekleriyle meslek birliklerini sağlamışlardır. Bunun yanında İstanbul sebze ve meyve komisyoncuları dahil oldukları Türkiye Sebze ve Meyve federasyonları üyelikleri (TÜMESKOM, TÜSEMKOM) ve İstanbul Ticaret Odası Sebze Meyve İhtisas Komitesi üyeliği ve Dünya Haller Birliği (WUWM) üyelikleri ile mesleklerini temsil olanağını da bulmaktadırlar.

Mevzuata göre Hal esnafı vergi usul kanununa göre tutmak zorunda oldukları kanuni defterler dışında, hal kanunu ile belirlenen ambar defteri, cari hesap defteri, gelen mal beyannamesi, üretici faturası ve satış bordrosu şeklindeki defter ve belgeleri tutmak ve bulundurmakla da yükümlüdürler.

¹⁷⁷ Seciloğlu,s.108.

SONUÇ

Sebze ve meyve ticaretinin toptan yapıldığı mekanlar olan Haller, hem geçmişte hem de günümüzde şehirlerin sebze ve meyve ihtiyacının temin edildiği, üretici ile satıcı arasındaki mal akışının bulunduğu, ürün fiyatlarının ve dağıtım güzergahlarının belirlendiği, özellikle malların taze ve çabuk bozulabilir olmasından dolayı hızla nihai satış yerlerine ulaştırılması gerektiğinden dolayı zamanla yarışılan ticari komplekslerdir. Haller genellikle yirmi dört saat esasına göre çalışırlar ve piyasada darlık yaratmanın önlenmesi, serbest rekabet ortamının sağlanması, kayıt dışılığın önlenmesi, ürünlerin istenen kalite, standart ve sağlık kurallarında satışının yapılması, üretici, tüketici ve satıcıların çıkarlarını dengeli ve eşit şekilde korumak gibi fonksiyonlara sahiptir.

Türkiye, dünya tarım üretiminde ilk sıralarda yer alan, sebze ve meyve alanında büyük hacimlerde üretim yapan dünyanın sebze ve meyvede ilk 5 sırasında yer alan önemli ülkelerden biridir. Ülkenin ürettiği sebze ve meyvenin büyük bir kısmını iç tüketimde değerlendirmektedir. Bunun yanında meyve sebze ihracatındaki son yıllarda meydana gelen artışla dış ticaret sektöründe ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Özellikle Antalya, Mersin, Trabzon, İzmir gibi şehirlerimizden başta Bağımsız Devletler Topluluğu olmak üzere Avrupa'nın bir çok ülkesine yoğun bir şekilde meyve sebze ihracatı yapılmaktadır. Bu arada kayda değer meyve sebze üretimi olmayan İstanbul ise önemli bir tüketici şehri olmasının yanı sıra önemli bir sebze ve meyve toptancı haline de sahiptir. İstanbul Hali üretim bölgelerinden günlük ortalama 1.000 kamyonun ürün getirdiği ve yıllık yaklaşık 3 milyon ton meyve sebzenin ticaretinin yapıldığı büyüklüğü, iş hacmi ve kapasite olarak hem ülkemizin hem de dünyanın sayılı hallerinden biridir.

İstanbul, geçmişten günümüze önemli bir şehri olmuş ve bir çok devlete yüzyıllarca başkentlik yapmış ve merkezi konumunu daima korumuş olan bir şehirdir. Şehrin iâşe konusu da tarih boyunca yöneticileri tarafından önemsenmiştir. İstanbul'un iâşesi konusunda tahsis ve stok politikası uygulayan Osmanlı Devletinde sebze ve meyve yoğun tüketilen gıda maddeleri arasındaydı. Halkın ihtiyacının karşılanması, fiyat spekülasyonlarının önlenmesi, kayıt dışının engellenmesi, ürünlerin standardizasyonu ve kalitesi devletin meyve sebze ticaretinde başlıca önem verdiği

konulardandı. Emir ve yasaklara uymayanların yargılanma ve cezalandırılmaları hem Kadı hem de ona bağılı olarak görev yapan muhtesiplerin yetkileri arasındaydı. İstanbul Kadı Sicilleri mahkeme kararlarında bu konuda bir çok hüküm bulmak mümkündür.

Osmanlı Döneminde meyve sebzelerin ticareti bu günkü Hal'e karşılık gelen kapan, çardak, meyve-i ter gümrüğü gibi isimler alan mekanlarda yapılıyordu. Bu yerlerde şehre giren ve satılacak ürünlerin boşaltılması, sayılıp tartılması, depolanması, standardizasyonu, rüsum vergilerinin alınması ve dağıtımı gibi işlemler yürütölüyordu. Sebze ve meyve ile uğraşan esnaflar loncalar yoluyla örgütlenmişlerdi. Esnafların denetimleri ise ihtisap ağası yada kethüda tarafından yapılmaktaydı. Üreticiler günümüzdekine benzer bir şekilde ürünlerini komisyoncuya vererek yada tüccara satarak değerlendirirlerdi. Devlet idarecileri meyve sebze ticaretine tahsis edilen yemiş iskelelerine getirilmeden başka yerlerde yapılan satışa, vergi kaçırmaya yönelik yapılan kayıt dışı satışa, piyasada darlık oluşturmaya, hileli ürün satışına karşı yoğun tedbirler almış, narh koymak, emir ve yasaklara riayet etmeyenlere hapis, sürgün, darp vb. cezalar vermek gibi tedbirler almışlardır.

Cumhuriyet döneminde ülkemizdeki meyve sebze ticareti 1930, 1960, 1995 ve en son 2012 yılında çıkarılan kanun ile düzenlenmiştir. Günümüzde meyve sebze ticareti Gümrük ve Ticaret Bakanlığı koordinasyonu ile Büyükşehir Belediyeleri yada diğler il belediyeleri tarafından yürütölmektedir. Sayıca 10-15 civarında büyük Halin olduğı ülkemizde çoğunluğu küçük ve orta büyüklükte olmak üzere 150-200 civarında Hal bulunmaktadır. Özellikle 2012 yılında yürürlüğe giren meyve sebze ticaretini düzenleyen yasa ile sektörde radikal değişiklikler olacağı beklentisi vardır. Yeni kanunla satışa konu olacak ürünlerin bildirim tabi tutulması zorunluluğı getirilmiş, bunu sağlamak için ulusal çapta işleyen bir Gümrük ve Ticaret Bakanlığına ait Hal Kayıt Sistemi devreye sokulmuş, ürünlere künye verilmesi uygulaması getirilmiştir. İlerleyen yıllarda Tarım Bakanlığının Çiftçi Kayıt Sisteminin de tam anlamıyla işletilmesiyle herhangi bir ürünün tarlaya ekilmesinden sofraya ulaşmasına kadar geçirdiğı bütün safhalar rahatlıkla izlenebileceğı düşünölmektedir. Bununla kayıt dışı ticareti önlemek ve üreticinin mağduriyetini engellemek, izlenebilirliğı sağlamak gibi sonuçlar hedeflenmektedir. Ayrıca üreticinin parasını alamaması, malının zayı olması

gibi nedenlerle mağduriyetlerinin çabuk çözülmesi için Hal Hakem Heyetine verilen yetkiler de artırılmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul'un Avrupa yakasında Sarayburnu ve Haliç kıyısı civarında bulunan meyve ve sebze esnafı için 1935 yılında Eminönü'nde yeni bir Hal binası inşa edilmiş, 1986 yılına kadar süren faaliyet yerini Bayrampaşa'da yapılan yeni Hal binasına bırakmıştır. Bu arada Asya yakası için de önce 1948 yılında Kadıköy İskele Meydanındaki Hal binası hizmet verirken ardından 1972 yılında Ataşehir'e nakledilmiştir. Hallerin yönetimi İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hal Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hal Müdürlüğü Bayrampaşa merkez ve Ataşehir Şube Hali olmak üzere iki hal tesisine sahiptir. Bunun yanında Avrupa ve Asya yakasında kurulu iki özel halin de kontrol ve denetimini yapmaktadır. Yeni kanunla gelen uygulamalara adapte olan müdürlük, dış denetim ekip sayılarını artırmış, yeni birimler kurmuş ve hem üretici, hem tüketici hem de satıcının yararını düşünerek hareket etmektedir.

İstanbul'un ülke nüfusunun yaklaşık dörtte birine hitap eden büyük bir şehir olması ve şehirde meyve sebze üretiminin bulunmaması nedeniyle İstanbul Halini büyük bir tüketici hali yapmıştır. Şehrin büyük üretim bölgeleri olan güney illerine uzaklığı nedeniyle özellikle taşımacılık maliyetleri yüksektir. Hem süre hem maliyet hem de ürünlerin uzun süre karayollarında taşınması sırasında maruz kaldığı ağır metaller ve bozulma gibi tehlikelere karşı Antalya, Mersin, Hatay, Çukurova gibi büyük üretim merkezleri ile İstanbul arasında demiryolu ve denizyolu taşımacılığının yapılabilmesi için gereken altyapının oluşturulması gerekmektedir. 5957 sayılı yeni kanunla meyve sebze üretici birliklerine hem hallerde hem de pazarlarda %25 yer verilmesi getirilmiştir. Bunda her ne kadar üreticinin malını aracısız satması ve birlik olmaları amaçlanmışsa da organize olamayan ve meyve sebze üreticilerinin genellikle küçük üretici olmaları nedeniyle bu teşvikten henüz yararlanamadıkları görülmektedir. İstanbul Halinde 763 adet dükkandan sadece bir tanesi üretici birliğine ait satış yerine sahiptir. Bu kapsamda başta bölgesel kalkınma ajansları ve yerel yönetimler olmak üzere sektör ilgililerinin üreticilerin birlik halinde hareket etmeleri teşvik edilirken

mallarını aracısız satmaları için çalışmalar yapmaları gerekmektedir. Günümüzün imkanları dahilinde üreticilerin öncelikli olarak birlik olmaları ve ardından aracısız olarak iç piyasaya ve ihracata yönelik meyve sebze pazarlaması yapacak profesyonel şirketlere sahip olmalarının zamanı gelmiştir. Ayrıca yeni kanunda gıda güvenliği açısından ürün analizi yaptırmayı teşvik amacıyla gıda güvenilirliği ve kalitesi analizleri yapılan ürünler için alınacak hal rüsumu oranı yarıya düşürülmüş ancak bu analizlerin yapılmasını tercihe bırakmak yerine zorunlu hale getirilmesi gerekmektedir. Çünkü sağlıklı beslenmek için bir yandan yoğun meyve sebze yeme teşviki yapılırken, diğer yandan gıda güvenilirliği ve kalitesine dair alanın denetimsiz bırakılması halk sağlığını tehdit etmektedir.

İstanbul Hali ve diğer toptancı halleri sebze meyve ticaretinin üç temel ayağı olan üretici tüketici ve satıcı açısından kritik bir role sahiptir. Haller, üretici ile tüketici arasındaki ürün akışının temel aktörüdür. Malların ticaretinin serbest rekabet şartları içinde yapılmasını sağlamak, serbest rekabetin ortadan kaldırılmasına, engellenmesine ve bozulmasına yönelik eylemleri önlemek için gereken tedbirleri alınması, dengeli bir piyasa fiyatının oluşması için ortam hazırlanması, kayıt dışılığın önlenmesi için tedbirler alınması, esnafı denetleme yetkisi ve elinde bulundurduğu banka teminatları nedeniyle üreticilerin bir nevi garantörlüğünü üstlenmesi, yaş sebze ve meyvelerin kalite, standart ve sağlık kurallarına uygun olarak piyasaya sürülmesinin sağlanması gibi görevleri yürütür. Ayrıca toptancı hallerin olmadığı bir durumda üretici malını büyük süpermarketler aracılığı ile değerlendirmek zorunda kalacak ve satış kanalları daralacağı gibi karları da düşecektir. Bu yönlerden düşünüldüğünde İstanbul Hali ve toptancı halleri üretici, tüketici ve satıcılar yönünden kritik bir misyona sahiptir.

Son yıllarda üreticiden doğrudan toptan mal satın alan perakendeci marketlerinin yeni yasa ile ürünleri hale sokma zorunluluğunun kaldırılmasıyla hallerde işlem gören meyve sebze miktarını da azalttıkları gözlenmektedir. Bu durum karşısında hallerin ve hal esnafının yeniden organize olmaları ve düşmeye başlayan pazar paylarını artıracak yeni teknikleri uygulamaları, standardizasyon, kalite, hijyen, müşteri memnuniyeti, ambalajlama, taşıma gibi modern şartlara ayak uydurmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler

Ahmet Mithat Efendi, **Müşahedat**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.

Ahmet Refik, **On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)**, İstanbul: Maarif Vekaleti Yayınları, 1935.

Akgündüz, Ahmet, **Osmanlı Devleti'nde Belediye Teşkilatı ve Belediyeler Kanunu**, İstanbul: OSAV Vakfı Yayınları, 2005.

Akten, Necmettin, **İstanbul Kapanları: Dünyanın İlk Lojistik Üsleri**, Ankara: Standart Dergisi TSE yayınları, 2010.

Albayrak, Mevhibe, **Yaş Meyve Ve Sebze Pazarlama Merkezleri: Toptancı Haller-Pazarlar Dünya, Avrupa Birliği Ve Türkiye'den Örneklerle Yapısı Ve İşleyişi**, Ankara: TEAE Yayınları, 2009.

Alus, Sermet Muhtar, **1900'lü Yılların Başlarında Şehir Hayatı**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Ataman, Sadi Yaver, **Türk İstanbul**, İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1997.

Aynural, Salih, **18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Kapan Tüccarları**, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi Sayı 80,1980.

Aynural, Salih, **İstanbul değirmenleri ve fırınları zahire ticareti (1740-1840)**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.

Çakıroğlu, Bayram Ali, **İstanbul Pazarının Dünü Bugünü ve Yarını**, 27.Dünya Haller Birliği Toplantısı Tebliği, İstanbul, 2011.

Çelik, Bülent, **Osmanlı Lonca Sistemi İçinde Yamaklık Olgusu**, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, 2004.

Çetin, Bahattin, **Yeni Perakendecilik Sisteminde Toptancı Hallerinin İzlemesi Gereken Stratejiler**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2009.

Çiftçi, Cafer, **Osmanlı'da Meyve Alım-Satımı: Mekânlar, Görevliler, Vergiler ve Standartlar**, Meyve Kitabı, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006, s.456.

Çiftçi, Cafer, **Osmanlı Döneminde İstanbul'un İaşesinde Bursa'nın Rolü**, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 2004.

Doğru, Cem, **Birinci Dünya Savaşı Döneminde Ekonomide Bir Kurumsallaşma Çabası: İaşe Nezareti**, Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2009.

Erdoğan, M.Akif, **18-19. Yüzyıl Osmanlı panayırıları ve hafta pazarlarına dair belgeler-I**, Ankara: Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi, 1994.

Ergin, Osman Nuri, **Mecelle-i Umûr-ı Belediye**, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, c.5, 1995.

Eryılmaz, Bilal, İstanbul, **Kent ve Medeniyet, İstanbul'da Belediye Yönetiminin Gelişimi**, İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Yayınları, 2009.

Güngör, Mustafa Fevzi, **Hallerdeki Firma Sahiplerinin Fonksiyonları Sorunları ve Önerileri Sempozyumu**, İstanbul: İTO Yayınları, 1984.

Güngör, Necati, **İstanbul Eminönü Sebze Hali Üzerine Eski Kabzımal Aydın Güzeldoğu ile Söyleşi**, İstanbul: Yemek ve Kültür Dergisi, 2005, Sayı:2.

Güran Tefik, **Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897**, Ankara: T.C Başbakanlık DİE Yayınları, 1997.

Güzeldoğu ile Söyleşi", İstanbul: Yemek ve Kültür Dergisi, sayı:2, 2005.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi I**, İstanbul: 1994.

İnalcık, Halil, **Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt1 (1300-1600)**, İstanbul: Eren Yayınları, 2000.

İpcioğlu, Mehmet, **Bir Osmanlı Bütçesi Örneği:1622 Tarihli Ruznamçe Defteri**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, 1996.

İstanbul İl Yıllığı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1967.

İstanbul Ticaret Odası, **Lonca'dan Oda'ya**, İstanbul: İTO yayınları, 2007.

Kahraman, Seyit Ali, **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1.cilt 1. Kitap**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.

Kala, Ahmet, **İstanbul Ahkâm Defterleri İstanbul Esnaf Tarihi (1764-1793)**, İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire başkanlığı Yayınları, 1998.

Kala, Ahmet, **İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları Cilt 1**, İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire başkanlığı Yayınları, 1998.

Kandemir, Hakkı, **Hallerdeki Firma Sahiplerinin Fonksiyonları Sorunları ve Önerileri Sempozyumu**, İstanbul: İTO Yayınları, 1984.

Kanunname-i İhtisab-ı Bursa, Ankara: Türk Standartları Enstitüsü Yayınları, 2004.

Kazıcı, Ziya, **Osmanlılarda İhtisab Müessesesi**, İstanbul: İBB Zabıta Dairesi Başkanlığı Yayınları, 2008.

Mübahat Kütükoğlu, **Osmanlı Esnafında Oto-Kontrol Müessesesi, Ahilik ve Esnaf**, İstanbul: İstanbul Esnaf ve Sanatkarlar Dernekleri Birliği Yayınları, 1986.

Martal, Abdullah, **Belgelerle Osmanlı Döneminde İzmir**, İzmir: Yazıt Yayıncılık, 2007.

Mantran, Robert, **XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu**, İstanbul: İmge Kitabevi, 1995.

Mantran, Robert, **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul I.Cilt, Çeviren: M.Ali Kılıçbay/Enver Özcan**, İstanbul: V Yayınları, 1986.

Mantran, Robert, **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul II.Cilt, Çeviren: M.Ali Kılıçbay/Enver Özcan**, İstanbul: V Yayınları, 1986.

MEGEP Yayınları, **Radyo Televizyon Tarihi**, Ankara: 2008.

Memiş, Şefik, **Şehremanetinden Büyükşehir Belediye Zabıtası Tarihi**, İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 2008.

Musahipzâde Celal, , **Eski İstanbul Yaşayışı**, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1946.

Nazır, Bayram, **Dersaadet'te Ticaret**, İstanbul: İTO Yayınları, 2011.

Ortaylı, İlber, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.

Ortaylı, İlber **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Ankara: Cedit Neşriyat, 2008.

Öner, Erdoğan, **İstanbul Şehremâneti(Belediyesi)'nin Kuruluşu Ve 1917 Yılı Bütçesi**, Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, 2008.

Özkaya Yücel, **18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.

Pamuk, Şevket, **19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti -Tarihi İstatistikler Serisi, Cilt1**, Ankara: DİE Yayınları, 1995.

Pervititch, Jacques İBB Atatürk Kitaplığı Harita Arşivi, Eminönü, 77 numaralı pafta.

Rüsûmat Salnâmesi, İstanbul : Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaası, 1914.

Sakaoğlu Necdet ve Akbayar Nuri, **Osmanlı'da Esnaf ve Zenaatkarlar**, İstanbul, Creative Yayıncılık, 1999.

Sayar, Serdar Hüseyin, **Kurtuluş Savaşı Dönemi Denizcilik Faaliyetleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2007.

Seciloğlu, Cemil, **Türkiye Sebze ve Meyve Ticareti : Haller ve Pazarlar**, İstanbul: İstanbul Belediyesi Yayınları, 1960.

Solak İbrahim, **“Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu’da Sebze ve Meyve Üretimi”** Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi Sayı:24, 2008.

Şehsuvaroğlu, Haluk Y., **Asırlar Boyunca İstanbul**, İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 2005.

Tabakoğlu, Ahmet, **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul: Dergah Yayınları, 2005.

Tekeli İlhan ve İlkin Selim, **Cumhuriyetin Harcı II. Cilt**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi, C. 2**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,1965.

Yarcı Dilek, **Osmanlı Gümrük Kayıtlarında Meyve, Meyve Kitabı**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.

Yerasimos, Marianna, **Beş Yüz Yıllık Osmanlı Yemek Mutfacı**, İstanbul: Boyut Yayınları,2005.

Sözlükler ve Ansiklopediler

Osmanlı Tarih Lugatı, “Sebzehane”, Midhat Sertoğlu, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1986.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 2.Cilt, “Kapan”, Mehmet Zeki Pakalın, Ankara: MEB Basımevi, 1983.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi C.3 “Haller”, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994

Arşiv Belgeleri

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi Meclis Kararları Encümen Zabıt Ve Muamelat Md., 1933, Karar No:2986 .

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi Meclis Kararları Encümen Zabıt Ve Muamelat Md., 1935, Karar No:1556.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi Meclis Kararları Encümen Zabıt Ve Muamelat Md., 1936, Karar No:2910 .

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi Meclis Kararları Encümen Zabıt Ve Muamelat Md., 1935, Karar No:71 .

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi Meclis Kararları Encümen Zabıt Ve Muamelat Md., 1935, Karar No:1580

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi Meclis Kararları Encümen Zabıt Ve Muamelat Md.,1951, Karar No: 1578/951 .

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi Meclis Kararları Encümen Zabıt Ve Muamelat Md.,1952, Karar No: 953/128.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi Meclis Kararları, 1960, Karar No:192.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi Meclis Kararları, 1969, Karar No:167.

İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 17: 3 Numaralı Sicil, İstanbul: İsam Yayınları, 2011, Hüküm No:266.

İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 21: 24 Numaralı Sicil, İstanbul: İsam Yayınları, 2011, Hüküm No:16-18.

İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 21: 24 Numaralı Sicil, İstanbul: İsam Yayınları, 2011, Hüküm No:128.

İstatistikler

1339 Ticaret-i Hariciye İstatistiği, İstanbul, 1340

TİM İstatistikleri, <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-ihracat-rakamlari-tablolar.html>, 14.3.2012.

TÜİK, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/nufusmenuapp/menu.zul>, 21.5.2012.

Dijital Kaynaklar

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hal Müdürlüğü Tanıtım CD'si, 2010.

Gazeteler

Bugün Gazetesi, Erhan Afyoncu "Tarih boyunca İstanbul'un iaşesi hep önemli oldu", 16.10.2011. s.17.

Cumhuriyet Gazetesi, 24.09.1934, s.2

Milliyet Gazetesi, "Hal Binası modern bir hale getirilecek", 19.01.1952, s.2

Milliyet Gazetesi, "Sebze hali Metris'te kurulacak" 2 Temmuz 1981, s.4.

Milliyet Gazetesi, "Hal bugün kapanıyor" 2Temmuz 1981, s.4.

Milliyet Gazetesi, 30.01.1986, sh.3

İnternet Yayınları

Mustafa , Kutlu, "Ağaç, sadece ağaç mıdır?", Yenişafak Gazetesi, 23.03.2011, <http://yenisafak.com.tr/Yazarlar/?t=23.03.2011&y=MustafaKutlu>, (25.03.2011).

<http://tarihisurici.com/2011/02/22/hamit-calisir-eminonu-eski-belediye-baskani-tahir-aktas-%E2%80%9Cistanbul-surlarin-icidir-baska-bir-istanbul-yok%E2%80%9D/>, 18.12.2011.

İBB Hal Müdürlüğü, <http://www.ibb.gov.tr/sites/haller/tr-TR/tarihce/Pages/Anasayfa.aspx>, 25.1.2012.

http://www.sihirlitur.com/nostalji/sebzemeyve_hali/index.html

Sebze Meyve Hali, Özözlü Haluk,

http://www.sihirlitur.com/nostalji/sebzemeyve_hali/index.html , 19.4.2012.

Pazar , T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 13.5.2012,

http://www.istanbulkulturenvanteri.gov.tr/halk-kulturu/detay/envanter_id/203

Tarladan Sofraya Ticarete Güven, T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı,
<http://sanayi.gov.tr/Pages.aspx?pageID=555>, 12.05.2011.

Unkapanı, Yağkapanı, Balkapanı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 13.5.2012,
http://www.istanbulkulturenvanteri.gov.tr/halk-kulturu/detay/envanter_id/205.

Kanun ve Yönetmelikler

İstanbul Belediyesi Meyve ve Sebze Hali Teşkilat ve İdare Talimatnamesi, İstanbul:
İstanbul Belediye Matbaası, 1948.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hal Yönetmeliği, 2001.

Sebze Ve Meyveler İle Yeterli Arz Ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların
Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun, Sayı:5957, 2012.

Sebze Ve Meyve Ticareti Ve Toptancı Halleri Hakkında Yönetmelik, Resmi Gazete,
Sayı: 28346, 2012.

Zabıta-i Belediye İlk Talimatnameler, İstanbul: BezaDav Yayınları, 2008.

Mülakatlar

Ali Rıza Doğaner, Bayrampaşa Hali, No:12, Mülakat, 2013.

Arif Saraçoğlu, Bayrampaşa Hali, No:139, Mülakat, 2013.

Çakır Temuroğlu, Bayrampaşa Hali, No:75, Mülakat, 2013.

Erdal Arkun, Bayrampaşa Hali, No:65, Mülakat, 2013.

Kasım Cendere ve Turgut Tükenmez Bayrampaşa Hali, No:265, Mülakat, 2013.

Suat Pınar, Bayrampaşa Hali, No:62, Mülakat, 2013.

Şükrü Kesekler, Bayrampaşa Hali, No:76, Mülakat, 2013.